ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА”
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЯСЛИК ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

УДК 811.161.2:81’366.5

ДИСЕРТАЦІЯ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕВІДЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

10.02.01 – “Українська мова”

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В. І. Яслик

Науковий керівник – **Барчук Володимир Михайлович**, доктор філологічних наук, професор

Івано-Франківськ – 2018

АНОТАЦІЯ

Яслик В. І. Вербалізація евіденції в сучасній українській літературній мові. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – “Українська мова”. – ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Івано-Франківськ, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню евіденції в сучасній українській літературній мові. Об’єктом вивчення є засоби вираження евіденції, які визначають її категорійну природу, особливості семантики, функціонування.

У вступі роботи обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено предмет, об’єкт, мету та завдання дослідження, окреслено практичне і теоретичне значення.

У першому розділі – “Граматична семантика евіденції: зміст, статус, типологія” – описано теоретичні засади дослідження, з’ясовано зміст поняття “евіденція”, проаналізовано основні підходи до вивчення евіденції в граматиці, запропоновано власне визначення категорійного статусу евіденції в сучасній українській мові, описано методологію дослідження.

У мовознавстві немає єдиної концепції вивчення евіденції, оскільки в одних мовах джерело інформації виражене за допомогою афіксів, аналітичних морфем, системи дієслівних форм, в інших – лексичними та синтаксичними засобами. В українській мові найбільш продуктивними для вивчення природи та функціонування евіденції, як засвідчив матеріал, є функціонально-семантичний, комунікативно-прагматичний і структурний аспекти. Це зумовлено специфікою об’єкта вивчення: в українській мові не виявлено спеціальних граматичних форм для позначення джерела інформації. Евіденційна семантика кодифікована в структурі простого та складного речень за допомогою лексико-семантичних і синтаксичних засобів, що формують репортативний, інференційний та перцептивний модуси. В українській мові евіденція не граматикалізована, тому вказівка на джерело інформації має

інтенційний характер: мовець прагматично вказує на джерело інформації для реалізації комунікативної мети.

Як багатоаспектне явище, евіденція може бути об’єктом вивчення граматики, семасіології, прагматики, комунікативної лінгвістики. На нашу думку, універсальна семантика – вказівка на джерело інформації, системність лексичних і синтаксичних засобів вираження, а також функціональне призначення зумовлюють природу евіденції як граматичної модусної семантики в межах функціонально-семантичної категорії.

Модусна семантика виявлена у зв’язку евіденції з епістемічною модальністю й авторизацією. Зв’язок джерела інформації та її достовірності полягає в тому, що мовець, вказуючи на непрямий спосіб отримання інформації, передбачає невпевненість у достовірності повідомленого. На спільність семантики авторизації та евіденції вказує кваліфікація інформації з погляду її джерела, однак якщо для авторизації основним поняттям є суб’єкт сприйняття (автор) інформації, то для евіденції – спосіб отримання інформації суб’єктом.

У другому розділі – “Способи та засоби вербалізації репортативної евіденції в сучасній українській літературній мові” – типологізовано та проаналізовано засоби, що актуалізують інформацію, отриману способом вербального повідомлення від зовнішнього джерела. Мовець, покликаючись на інших осіб, від яких отримав інформацію, стає вторинним суб’єктом-інформатором, тому що тільки ретранслює почуте чи прочитане. Це дає змогу розрізняти в структурі репортативних конструкцій первинний суб’єкт мовлення (суб’єкт-першоджерело) та вторинний суб’єкт мовлення (суб’єкт-інформатор, мовець). Основними лексико-семантичними засобами вираження репортативної евіденції є, як виявлено, дієслова мовлення, дієприслівники, дієприкметники, іменники, зокрема субстантивно-прийменникові конструкції та стійкі дієслівно-іменні сполуки, а також предикативи й частки. У ролі базових і вторинних предикатів вони реалізують евіденційну семантику в синтаксичних формах моно- та поліпредикативних конструкцій. Універсальним різновидом

конструкцій, що передають евіденційну семантику, є складнопідрядні з'ясувальні речення (ЗР). Основними сполучними засобами поєднання головної та підрядної частин є сполучники *як, що*, які не впливають на вираження евіденції та загалом не є обов'язковим зв'язковим елементом частин ЗР. Центральним компонентом семантико-синтаксичної структури у ЗР є предикат головної частини з об'єктною валентністю. Особливою синтаксичною конструкцією для вираження репортативної семантики є речення з прямою мовою.

Третій розділ – "Способи та засоби вербалізації інференційної та перцептивної евіденції в сучасній українській літературній мові" – становить дослідження сукупності лексичних і синтаксичних засобів вираження інформації, отриманої в результаті мислення (інференції) та сенсорного сприйняття (перцепції). Дієслова, іменники, субстантивно-прийменникові та дієслівні конструкції, предикативи із семантикою когнітивного і чуттєвого сприйняття формують інференційний та перцептивний модуси.

Фактичний матеріал засвідчив, що евіденційні конструкції відображають диктумно-модусну структуру речення. Зміст модусу залежить від способу, яким мовець сприймає та інтерпретує дійсність. Характер співвідношення диктуму та модусу в конструкціях із когнітивним (розуміння, пам'ять (пригадування), знання, логічний висновок, припущення, осяяння) та сенсорним (зір, слух, смак, нюх, дотик) способами сприйняття є різним. Аналіз семантичної структури речення засвідчив, що для визначення виду евіденційної конструкції варто брати до уваги не тільки семантику модусного предиката, а й характер пропозиції: результат сенсорного сприйняття чи інтелектуальної діяльності. Сприйняття світу не обмежене одним типом сенсорики, воно синкретичне, однак візуально сприйнята інформація є типовим і найбільш точним способом отримання даних, що відображено на мовному рівні у функціонуванні предикатів візуального сприйняття.

У висновках узагальнено результати дослідження евіденції в сучасній українській мові. Визначено, що евіденція як функціонально-семантична

категорія ґрунтується на семантиці інформації, отриманої за допомогою основних способів відчуття людини: мовлення, мислення, сенсорного сприйняття. Засоби вираження формують евіденційну модусну сферу, структуровану репортативним, інференційним і перцептивним модусами. Вибір мовних засобів для позначення способу отримання інформації залежить від інтенцій мовця, ситуацій спілкування та репрезентований дієслівними формами, дієслівними конструкціями, що позначають вербальне повідомлення, процеси чуттєвого й когнітивного сприйняття, а також відповідними іменниками, субстантивно-прийменниковими конструкціями, предикативами і частками.

Встановлено, що природа засобів експлікації евіденції зумовлена лексичним і синтаксичним способами. Лексичний спосіб вираження евіденції полягає у закріпленні за мовною одиницею як компонента евіденційної конструкції семантики джерела інформації. Виявом синтаксичного способу вербалізації евіденції є монопредикативні речення із вторинною предикацією та поліпредикативні конструкції зі сполучниковим і безсполучниковим зв’язком. У межах цих речень засвідчено перцептив, інферентив, цитатив як основні види конструкцій для реалізації евіденційної семантики.

Ключові слова: евіденція, епістемічна модальність, семантика, інтенція, репортативність, цитатив, інференція, інферентив, перцептивність, перцептив.

ABSTRACT

Yaslyk V. I. Verbalization of Evidentiality in the modern Ukrainian literary language. – The qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the candidate degree in philology (doctor of philosophy) in speciality 10.02.01 – “The Ukrainian language”. – State higher educational establishment “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, Ivano-Frankivsk, 2018.

The thesis is devoted to the research of evidentiality in the modern Ukrainian literary language. The object of study is the ways and means of expressing the evidence, which determine its categorical nature, features of semantics, functioning.

The choice of the topic and its relevance are substantiated; the subject, the object, the purpose and objectives of the study are determined; the practical and theoretical significance are outlined in the introduction of the work.

The first chapter is called “Grammatical semantics of evidentiality: content, status, typology”. It deals with the theoretical principles of the study, the content of the concept “evidence”, the main approaches to the study of evidence in grammar. The definition of the categorical status of evidence in the Ukrainian language is suggested. The methodology of research is described.

There is no single conception for the study of evidence in linguistics, since in some languages a source of information is expressed with affixes, analytic morphemes, the system of verbal forms, and in the other languages evidence is represented by lexical and syntactic means of expression. In Ukrainian the most productive aspects for the study of the nature and functioning of evidence, as the material has shown, are functional-semantic, communicative-pragmatic and structural aspects. It is caused by the specifics of the object of study. No special grammatical forms for the indication of the source of information have been detected in the Ukrainian language. Evident semantics is codified in the structure of simple and complex sentences with the help of lexical-semantic and syntactical means that form reportage, inference and perceptual modes. In the Ukrainian language evidence is not grammaticalized, so the indication of the source of information has an intentional character. The speaker pragmatically points to the source of information for the implementation of the communicative goal.

The definition of the categorical status of the evidence in the research is ambiguous. Evidence is a multidimensional phenomenon and can be the object of studying for grammar, semasiology, pragmatics and communicative linguistics. In our opinion, universal semantics is an indication of the source of information, the systemicity of lexical and syntactic means of expression, the absence of specialized

grammatical meanings for pointing to the source of information, and the functional purpose cause the nature of evidence as grammatical modular semantics within the functional semantic category.

Modular semantics is revealed in connection of the evidence with epistemic modality and authorization. The connection of the source of information and its authenticity is that the speaker, indicating the indirect method of obtaining the information (reportability, inference), implies uncertainty in the authenticity of the reported information. The commonality of authorization semantics and evidence is indicated by the qualification of information from the point of view of its source. However, the subject of perception (the author) of information is the main concept for authorizing and the way of obtaining information by the subject is the main concept for evidence.

The second chapter of the work is called “Tools and methods of reportage evidence verbalizing in the modern Ukrainian literary language”. It is devoted to the description and typology of the means which update the information obtained by the method of verbal communication from an external source. Referring to other persons who are the source information, the speaker becomes a secondary informant, because he only rebroadcasts the heard or read message. This makes it possible to distinguish the primary subject of speech (the primary source) and the secondary subject of speech (the subject-informer, the speaker) in the structure of the reportage constructions. The main lexical and semantic means of expressing the reportage evidence are, as it was discovered, verbs of speech, adverbs, participles, nouns and substantiated-prepositional constructions and stable verbose-nominal compounds formed from them, as well as predicates and particles. In the role of basic and secondary predicates they implement the evident semantics in syntactic forms of mono- and polypredicative constructions. The universal form of constructions transmitting the evident semantics is the complex explanatory sentences (ES). The main connecting means of the combination of the main and subordinate parts are the conjunctions *as* and *that*. They do not influence the expression of the evidence and in general are not an obligatory connecting element of the parts of the ES. The main

component of the semantic-syntactic structure in ES is the predicate of the main component with object valency. A special syntactic construction for reportage semantics expressing is a sentence with a direct language.

The third chapter is called “Tools and methods of the inference and perceptive evidence verbalizing in the modern Ukrainian literary language”. It deals with the study of the collection of lexical and syntactical means of expression of information obtained as a result of thinking (inference) and sensory apprehension (perception). Verbs, nouns, substantive-prepositional and verbal constructions, predicates with the semantics of cognitive and sensory perception form the inference and perceptive modes.

The actual material has shown that the evident structures reflect the dictating and modular sentence structure. The content of the mode depends on the way the speaker perceives and interprets reality. The nature of the correlation between dictum and mode in constructions with cognitive (memory, knowledge, thought, logical conclusion) and sensory (sight, hearing, taste, smell, touch) way of perception is different. The analysis of the semantic structure of the sentence has shown that in order to determine the type of evident construction it is necessary to take into account not only the semantics of the modular predicate, but also the nature of the suggestion – the result of intellectual activity or sensory perception. The perception of the world is not limited to one type of sensory perception; it is syncretic, but visually perceived information is the typical and most accurate way of obtaining data, which is reflected at the linguistic level in the functioning of the predicates of visual perception.

The conclusions summarize the results of the study of evidence in the Ukrainian language. It has been determined that evidence as a functional and semantic category is based on the data obtained through the basic ways of human sensation – speech, thinking, sensory perception. It has been defined that the evidence is expressed in lexical and syntactic ways and includes the means used to indicate the source of information. Means of expression form an evident modular sphere, structured by reportage, inference and perceptual modes. The choice of linguistic

means to indicate the method of obtaining information depends on the intentions of the speaker, the situations of communication. It is represented by verbal forms, verbal constructions, denoting verbal communication, processes of sensual and cognitive perception, as well as corresponding nouns, substantive prepositional constructs, predicates, and particles.

The system of syntactic methods of representation of information sources is represented by monopredicative constructions with secondary predication and polypredicative constructions with a conjunctive and an asyndetic connection. Within these constructions, a perceptive, an inferentive and a citation as the main types of the implementation of evident semantics have been demonstrated.

Key words: evidentiality, epistemic modality, semantics, intention, citative, inference, inferentive, perception, perceptibility, perceptive.

Список праць здобувача, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Яслик В. І. Вираження евіденційного перцептивного модусу в структурі складнопідрядного з’ясувального речення з предикатами сенсорного сприйняття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)* : збірник наукових праць. Вінниця, 2015. Вип. 21. С. 115–120.

2. Яслик В. І. Евіденційна семантика перцептивності в українській мові: способи вираження. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 27–28 лютого 2018 р.). Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 98–99.

3. Яслик В. І. Евіденція в сучасній українській літературній мові: типологічний аспект. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2016. № 107. С. 85–88.

4. Яслик В. І. Евіденція у з’ясувальному реченні: диктумно-модусний аспект (на матеріалі романів В. Шкляра). *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2015–2016. Вип. 44–45. С. 139–144.

5. Яслик В. І. *Мовляв (мов)* як засіб вираження евіденції. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць Донецького національного університету. Вінниця, 2016. Вип. 31. С. 26–30.

6. Яслик В. І. Предикатив *очевидно* як засіб вираження евіденції. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22–23 вересня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 28–30.

7. Яслик В. І. Типологія вставних компонентів з евіденційною семантикою в українській літературній мові. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство*. Тернопіль, 2014. Вип. II (24). С. 303–308.

8. Яслик В. І. Чуже мовлення як засіб вираження евіденції. *Українознавчі студії.* Івано-Франківськ, 2014–2015. Вип. 15–16. С. 318–325.

ЗМІСТ

ВСТУП 13

РОЗДІЛ 1. ГРАМАТИЧНА СЕМАНТИКА ЕВІДЕНЦІЇ: ЗМІСТ, СТАТУС, ТИПОЛОГІЯ

1.1 Евіденція як об’єкт лінгвістичних досліджень 19

1.2 Категорійний статус евіденції в українській мові 21

1.3 Евіденція в структурі кваліфікативної модусної семантики 27

1.4 Типологія джерел інформації 33

1.5 Методологічні засади дослідження евіденції 36

РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕПОРТАТИВНОЇ ЕВІДЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

2.1 Евіденційна семантика репортативності 42

2.2 Способи вираження репортативної евіденції 45

2.3 Вербалізація репортативної семантики предикатами мовлення 70

2.4 Вторинні предикативні конструкції як репрезентанти репортативної семантики 78

РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНФЕРЕНЦІЙНОЇ ТА ПЕРЦЕПТИВНОЇ ЕВІДЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

3.1 Евіденційна семантика інференції 110

3.1.1 Способи вираження інференційної евіденції 115

3.1.2 Вербалізація інференції предикатами, що позначають когнітивне сприйняття 121

3.1.3 Вторинні предикативні конструкції як засіб вираження інференційної евіденції 138

3.2 Евіденційна семантика перцептивності 152

3.2.1 Способи вираження перцептивної евіденції 154

3.2.2 Вербалізація евіденції предикатами сенсорного сприйняття 159

3.2.3 Вторинні предикативні конструкції як репрезентанти перцептивної евіденції 170
ВИСНОВКИ 176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 182
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ 199
ДОДАТКИ 204

ВСТУП

Для сучасної наукової лінгвістичної парадигми характерна тенденція до вивчення особливостей взаємопроникнення лексичної та граматичної семантики. Це зумовлено тим, що без семантичного аспекту граматичного ладу мови неможливе глибоке розуміння його природи, закономірностей функціонування, розвитку. Поглиблене вивчення граматики, розвиток типологічного аналізу мов, антропоцентрична спрямованість сучасного мовознавства зумовили виникнення нового об’єкта вивчення – евіденції, семантичною основою якої є вказівка на джерело інформації.

У граматиці евіденцією називають кодифікацію мовними засобами морфологічного, лексико-семантичного, синтаксичного рівнів мови вказівки на джерело інформації [163; 156; 144; 190]. У мовознавстві немає єдиного підходу до вивчення евіденції, оскільки в одних мовах джерело інформації виражене за допомогою афіксів, аналітичних морфем, системи дієслівних форм, в інших евіденція репрезентована лексичними та синтаксичними засобами. На нашу думку, вираження джерела інформації є однією з комунікативних потреб усіх мов, тому евіденцію варто досліджувати як функціональну семантику кожної мови, української зокрема.

Одним із перших евіденцію як граматичну дієслівну категорію виокремив Р. Якобсон, розмежовуючи чужу розповідь (quotative, i. e. hearsay evidence), сни (revelative evidence), припущення (presumptive evidence) та власний попередній досвід (memory evidence) як основні джерела, на які покликається мовець, коли повідомляє інформацію [170, с. 46]. На позначення джерела інформації звернула увагу Л. Попович [102], порівнюючи евіденцію в українській та сербській мовах. О. Ніка на матеріалі староукраїнських текстів визначає евіденційність як модусну категорію, що дозволяє маркувати різні ступені достовірності та співвідносити висловлюване мовцем із джерелом інформації для створення в тексті діалогічності [91, с. 51]. Окремі питання зв’язку евіденції та епістемічної модальності в германістиці на прикладі німецької та української

мов аналізує Ю. Кійко [171]. Указані дослідження не узагальнюють суті евіденції, тому проблема статусу, засобів і способів вербалізації евіденції в сучасній українській літературній мові є малодослідженою. На часі застосування нових концептуальних підходів до вивчення евіденції на матеріалі української мови.

Актуальність теми дисертації визначена розумінням евіденції як багатоаспектної категорії. Актуальною є необхідність з'ясувати зміст евіденції, її регулярні вияви в сучасній українській літературній мові, дослідити систему способів і засобів реалізації евіденційної семантики. У граматиці української мови не з'ясовано сутності евіденції, не визначено її природи, рівня граматикалізації, тому вербалізація вказівки на джерело інформації потребує детального вивчення. Фрагментарність дослідження евіденції в українській мові зумовлена, очевидно, відсутністю спеціальних наукових розвідок, у яких евіденція та засоби її репрезентації були б об'єктом окремого детального вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з науковими дослідженнями кафедри української мови ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (протокол №11 від 27 листопада 2013 року), а також на засіданні Наукової ради "Українська мова" Інституту української мови НАН України (протокол №73 від 26 квітня 2016 року).

Мета дослідження – обґрунтувати зміст поняття евіденції в сучасній українській літературній мові; виявити та описати систему засобів і способів експлікації евіденції.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Визначити категорійний статус евіденції в сучасній українській літературній мові.

2. З’ясувати співвідношення евіденційної семантики з епістемічною модальністю, авторизацією та іншими мовними категоріями.

3. Встановити типи конструкцій, які виражають евіденцію.

4. Виявити та типологізувати сукупність способів вираження евіденції.

5. Описати особливості функціонування евіденційних засобів.

6. Визначити семантичні модифікації евіденційної семантики.

Об’єкт вивчення – засоби вираження евіденції в сучасній українській літературній мові.

Предмет – семантика евіденційних конструкцій.

Методи дослідження. Вибір наукових методів і прийомів дослідження зумовлений поліпарадигмальністю роботи: поєднання загальнонаукових методів і лінгвістичних прийомів дало змогу отримати достовірні результати дослідження. Аналіз й узагальнення наукових концепцій дослідження евіденції здійснено за допомогою індуктивного та дедуктивного методів. Для системного опису ілюстративного й теоретичного матеріалу, інтерпретації змісту евіденційних конструкцій, з’ясування функційного призначення евіденційних засобів, типології евіденційних конструкцій з урахуванням їхньої структури та семантики використано описовий метод з прийомами компонентного, контекстуального і трансформаційного аналізу. Компонентний аналіз допоміг виявити в семантичній структурі евіденційних предикатів розмиті межі, що дало підстави називати їх міжмодусними. Здатність евіденційних засобів виражати різну репортативну, інференційну та перцептивну семантику виявлено за допомогою контекстуального аналізу. Семантичну складність простих речень, у яких евіденційний засіб виражений в структурі вторинних предикативних конструкцій, засвідчив трансформаційний аналіз. На завершальному етапі роботи за допомогою індуктивного методу систематизовано й узагальнено результати дослідження.

Методологічною базою для дисертації послугували праці українських дослідників [39; 2; 114; 51; 91; 71; 105; 171; 80; 78], загальнотеоретичні праці з дослідження евіденції зарубіжних мовознавців [170; 151; 196; 168; 177; 146;

144; 155; 68; 125; 166; 152; 159; 100], а також дослідження евіденції на матеріалі окремих мов: англійської [150; 66], німецької [158; 11], російської [132; 45; 94], болгарської [90], сербської [102], литовської [190].

Джерельна база дослідження – конструкції із семантикою вказівки на джерело інформації, виписані з прозових текстів сучасної української літератури XIX – поч. XXI ст., а саме: Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, І. Франка, М. Старицького, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Винниченка, Івана Багряного, Василя Барки, О. Гончара, Ю. Мушкетика, Р. Іваничука, П. Загребельного, Івана Білика, Д. Білого, В. Дрозда, Є. Гуцала, В. Шевчука, С. Васильченка, Остапа Вишні, Леся Мартовича, Г. Тютюнника, В. Нестайка, А. Дімарова, М. Вінграновського, Л. Тендюка, О. Вільчинського, Р. Андріяшика, С. Процюка, М. Матіос, С. Жадана, А. Кокотюхи, І. Костирі, М. Дзюби, Люко Дашвар, Л. Костенко, В. Шкляра, М. Кідрука, Ю. Андруховича, О. Ірванця, Ю. Винничука, Г. Пагутяк, І. Роздобудько, Л. Дереша, В. Лиса, С. Талан, Н. Сняданко, З. Тулуб, Т. Прохаська та ін.

Загальна кількість аналізованих конструкцій – понад 5 тисяч.

Наукова новизна дисертації полягає в комплексному підході до аналізу досі мало вивченої в українській граматиці категорії. Робота є першим системним і цілісним дослідженням евіденції на матеріалі української мови. Уперше в українському мовознавстві обґрунтовано природу евіденції, рівень презентації категорійної семантики, запропоновано структурно-семантичну типологію конструкцій з евіденційною семантикою, визначено систему засобів і способів кодифікації джерела інформації. Для наукового обігу запропоновано низку понять, що відображають суть евіденції.

Теоретичне значення роботи полягає в опрацюванні системного підходу до вивчення евіденції в українській мові. Дослідження поглиблює вивчення граматичної системи української мови, відкриває перспективи для досліджень евіденції в окремих функціональних стилях української мови. Теоретичні положення дисертації можуть бути використані для уточнення змісту суміжних категорій.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані в курсах лекцій із сучасної української літературної мови та загального мовознавства, у спецкурсах із граматики української мови, лінгвістики тексту, лінгвокогнітології, комунікативної лінгвістики, прагматики, а також для написання наукових робіт і методичних посібників.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є результатом самостійного наукового дослідження, у якому запропоновано оригінальну концепцію вивчення евіденції та класифікацію конструкцій для реалізації вказівки на джерело інформації. У роботі докладно описано і проаналізовано репортативну, інференційну та перцептивну семантику як основу евіденції.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й результати дослідження апробовано на щорічних звітних наукових конференціях кафедри української мови ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (м. Івано-Франківськ, 2014-2017 роки), кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ (2016-2017 роки), Всеукраїнській науковій конференції "Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки" (м. Тернопіль, 13-14 листопада 2014 року), XII Міжнародній науковій конференції "Семантика мови і тексту" (м. Івано-Франківськ, 29 вересня 2015 року), Міжнародній науковій конференції "Urgent problems of philology and linguistics – 2016" (м. Будапешт, 30 жовтня 2016 року), Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії" (м. Одеса, 22-23 вересня 2017 року), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції "Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії" (м. Переяслав-Хмельницький, 27-28 лютого 2018 року).

Публікації. Аспекти дослідження евіденції висвітлено у восьми одноосібних публікаціях, п'ять з яких – у наукових фахових виданнях України, одна стаття опублікована у закордонному виданні (Угорщина), дві – у матеріалах міжнародних конференцій.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (197 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (120 найменувань) і двох додатків. Загальний обсяг роботи – 209 сторінок, з яких основний текст – 170 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ГРАМАТИЧНА СЕМАНТИКА ЕВІДЕНЦІЇ: ЗМІСТ, СТАТУС, ТИПОЛОГІЯ

1.1 Евіденція як об’єкт лінгвістичних досліджень

Наявність евіденції в мовах світу зумовлена екстралінгвістичним фактором: потребою в процесі спілкування вказувати джерело інформації. У сучасному мовознавстві евіденція отримала належну увагу лінгвістів, що відображено в низці монографій на матеріалі типологічно різних мов [151; 177; 146; 144; 102]. Вивчення евіденції сфокусоване передусім на загальнотеоретичних аспектах, а також на дослідженні засобів і способів вираження, оскільки евіденція в кожній мові має інший статус і систему мовних засобів вираження. В одних мовах евіденція кодифікована в системі морфологічних форм та має статус обов’язкової граматичної категорії [170; 144], в інших мовах для вираження евіденції використовуються лексичні засоби, які на синтаксичному рівні представлені модальними дієсловами, прислівниками, частками [151; 179; 158]. Як вважає О. Айхенвальд, вивчення евіденції актуальне тільки в тих мовах, де вона засвідчена граматично: наявні спеціальні афікси та морфологічні форми. На думку мовознавця, лексичні засоби вираження евіденції є не завжди обов’язковими та не утворюють граматичної категорії, а тому є тільки дотичними до вивчення евіденції і становлять “евіденційні стратегії” [146, с. 2]. Як бачимо, у мовознавстві евіденція вперше стала об’єктом дослідження на матеріалі мов із граматикалізованими засобами вказівки на джерело інформації (див.: [148; 170, с. 41-58]). Учені зауважили, що для деяких мов вказівка на джерело інформації є важливою й обов’язковою та кодифікована в системі дієслівних форм. Евіденцію з цього погляду кваліфікують як граматичну категорію [157; 163; 196].

Виникає зацікавленість до мов, у яких евіденція не має граматичного способу кодифікації: види евіденційної семантики представлені на лексичному та синтаксичному рівнях. Таке вираження евіденції відзначається високим ступенем суб'єктивності і зазвичай трактується в контексті епістемічної модальності. Ґрунтовно проблеми співвідношення евіденції та епістемології представлені у збірнику [151], опублікованому як підсумок конференції в Берклі (1981 р.), на якій дослідники поглибили проблематику дослідження евіденції.

На межі XX – XXI ст. зацікавленість лінгвістів евіденційною семантикою активізувалася, що спричинило появу нових підходів до її вивчення. Як зауважують Ґ. Дівальд та О. Смірнова, евіденцію варто розглядати як семантичний та функціональний компонент кожної мови, оскільки вираження джерела інформації є однією із прагматичних і комунікативних потреб будь-якої мови [158, с. 3]. Евіденцію вивчають у комунікативно-прагматичному аспекті [168; 66; 132]: запропоновано поняття евіденційного ситуативно-мовленнєвого блоку [132, с. 10]. Комунікативно-прагматичний аспект вивчення евіденції враховує специфіку висловленого стосовно мовця та адресата. Мовець стає центральною постаттю, яка продукує евіденційні смисли. Орієнтоване на адресата зазначення джерела інформації стає прагматично зумовленим, що визначає необхідність звернення до аналізу комунікативно-прагматичної ситуації евіденції, в якій повинні бути враховані особливості взаємодії мовця та адресата [45, с. 27].

Із погляду функціонально-семантичної теорії [12; 63; 45], вивчення евіденції ґрунтується на семантиці та функціонуванні засобів вираження, що позначають джерело інформації. У цьому аспекті модусне значення предикатів і синтаксем є визначальним у формуванні семантичного ядра евіденції. Однак дослідники беруть до уваги той факт, що одні й ті ж засоби вираження в різних структурах передають неоднакові евіденційні значення: семантику модусного предиката визначає контекст. Отже, семантику евіденції зумовлюють три

фактори: семантика евіденційного засобу, особливість евіденційної структури та зміст пропозиції.

Оригінальним є погляд американського мовознавця Ф. де Хаана, який визначає статус евіденції як дейктичної категорії, що a priori не стосується модальних аспектів пропозиції (за винятком окремих випадків), оскільки модальність не є основною частиною змісту евіденції [155, с. 379].

О. Кобріна на матеріалі англійської мови у зв'язку з розпадом морфологічної системи та відсутністю власних способів вираження визначає евіденцію як кластерну категорію: вона може бути виражена засобами різних рівнів мови, може виражатися двічі в одному висловлюванні [66, с. 12].

Як бачимо, у мовознавстві немає єдиної концепції трактування евіденції, оскільки кожна мова відзначається своєрідним набором засобів, що вказують на джерело інформації. Еволюція поглядів на дослідження евіденції зумовлена, очевидно, не тільки тенденціями у лінгвістиці, але й типологічними особливостями кожної мови зокрема. Якщо у мові евіденція не граматикалізована, то мовець може вказувати на джерело інформації за допомогою одиниць лексико-семантичного та синтаксичного рівнів мови, що зумовлює, на нашу думку, раціональність вивчення евіденції з функціонально-семантичного погляду.

1.2 Категорійний статус евіденції в українській мові

Поняття "категорійність" центральне для всіх наук, оскільки охоплює закономірності та відношення, важливі для поліаспектного вивчення конкретного явища, мовного зокрема. Евіденцію вважаємо мовною категорією, бо на основі загальної категорійної семантичної ознаки вона об'єднує мовні елементи лексичного та синтаксичного рівнів, що вказують на джерело інформації.

Питання про категорійність у мові є актуальним, тому що, як зазначає О. Потебня, в мові немає жодної нерухливої граматичної категорії [103, с. 82].

Традиційно евіденцію в деяких мовах визначають як граматичну категорію. Однак, якщо взяти до уваги особливості граматичної категорії – інтегральної одиниці, яка обіймає єдиним граматичним значенням декілька взаємопротиставлених і формально виражених родових значень [19, с. 8], – то в українській мові, як свідчить матеріал, не виявлено регулярних граматикалізованих засобів, спеціалізованих тільки на вираженні джерела інформації. Граматичний статус відзначається суворою, визначеною організованістю елементів, наявністю парадигматичних підсистем, які складаються з чітко фіксованих позиційних елементів (морфем, клітиків тощо). Виникає проблема: як трактувати евіденцію, представлену лексико-семантичними та синтаксичними засобами, які виконують функцію вираження джерела інформації за певних умов.

За змістовим обсягом раціонально визначати евіденцію як поняттєву категорію – систему значень деякої універсальної семантичної ознаки чи окремого значення цієї ознаки безвідносно до ступеня їх граматикалізації та способу вираження в конкретній мові [85]. Поняттєвими категоріями у мові передаються поняття, які описуються за допомогою мови і виявляються в ній, у її лексичній та граматичній будові [там само, с. 238]. Як зауважує Н. Іщенко, комплексом поняттєвих категорій, що перебувають у відношенні регулярної відповідності з тими мовними семантичними функціями, у яких ці категорії знаходять своє втілення і свою конкретно-мовну та конкретно-мовленнєву реалізацію, є семантичні категорії [62, с. 63-64]. Проблема співвідношення поняттєвих і мовних категорій у мовознавстві не має однозначного вирішення. Однак, зважаючи на мовне вираження понять, реалізацію в конкретних лексичних і синтаксичних засобах, є сенс говорити про мовну семантичну категорію. На нашу думку, поняттєва категорія є змістовим планом мовної семантичної категорії, що ґрунтується на конкретному семантичному інваріанті. Отже, семантичний обсяг евіденції – вказівка на джерело інформації, вираження семантики за допомогою лексичних і синтаксичних засобів, можливість додаткових суб’єктивних епістемічних смислів зумовлюють

детермінацію евіденції як семантичної категорії. Зауважимо, що О. Бондарко систему різнорівневих засобів, які взаємодіють для виконання визначених семантичних функцій, називає функціонально-семантичною категорією [24, с. 58]. Критерієм для виокремлення функціонально-семантичної категорії О. Бондарко вважає спільність семантичної функції елементів різних мовних рівнів, наявність відомого семантичного інваріанта в диференційних семантичних ознаках цих елементів [23, с. 18]. Вважаємо, що функціональне призначення евіденційних засобів – вказувати на джерело інформації, семантичний інваріант – евіденційність – детермінують евіденцію як **функціонально-семантичну категорію**. Природа евіденції визначена особливою семантикою та функціями її компонентів на синтаксемному і поліпредикативному синтаксичному рівні.

Лексичні та синтаксичні засоби вираження евіденції зумовлюють наявність додаткових смислів, які стосуються модусної частини висловлювання. Евіденційні репрезентанти є, з одного боку, засобами кваліфікації інформації з погляду джерела, а з іншого – показниками суб’єктивного погляду мовця, тому деякі дослідники визначають категорію евіденції як модусну [68; 44; 91], зараховуючи до модусних також персуазивність, модальність, авторизацію, оцінність. Специфіка формування й організації модусних категорій у тому, що вони поєднують мовні засоби на основі спільності їхньої концептуальної функції [22, с. 5], у нашому випадку евіденційної – функції позначення джерела інформації. Модусні категорії виражені за допомогою модусних дієслів, дієслівних еквівалентів і предикативів модальної та оцінної семантики [134, с. 54], які визначають характер евіденції.

Зважаючи на семантику модусу, Н. Арутюнова виокремлює такі його види: перцептивний (сенсорний), ментальний (когнітивний, епістемічний), емотивний і модус волевиявлення (волітивний) [8, с. 411]. Такий поділ є дещо умовним, оскільки між чуттєвим і когнітивним сприйняттям не можна провести чіткої межі, вони взаємодіють і беруть участь у сприйнятті дійсності.

Семантичну типологію евіденційних значень детермінує семантика евіденційного предиката з урахуванням контекстуальних умов. Заважаючи на фактичний матеріал, вважаємо, що евіденцію формують репортативний, інференційний та перцептивний модуси. Це відображено в евіденційних конструкціях, зокрема у ЗР як типовій евіденційній модусно-диктумній структурі. Репортативний, сенсорний і когнітивний предикати є базовими у головній частині та "вимагають" від підрядної з'ясувальної семантики (*казати, розповідати, говорити, бачити, чути, відчувати, розуміти – що?*), яка становить сутність об'єкта сприйняття, наприклад: ***Кажуть**, не можна носити одяг покійника* (С. Процюк). Варто зауважити, що модусно-диктумна співвіднесеність у ЗР із сенсорним предикатом має дещо інший характер, ніж у ЗР із, до прикладу, предикатом ментальним. Якщо брати до уваги класичне розуміння модусу – суб'єктивний смисл, ставлення мовця до повідомлюваного, – то головна частина ЗР із сенсорним предикатом не стільки виражає суб'єктивний смисл, як, навпаки, констатує об'єктивний факт, пор.: ***Я** чітко **побачила** Іванька, **як** він з Трезором ішов безмежним полем у сіру далечінь* (В. Шкляр) *і **Мені здається**, **що** Іванько з Трезором ішов безмежним полем у сіру далечінь*. У першому реченні головна і підрядна частини позначають об'єктивні факти "*я побачила Іванька*" та "*Іванько з Трезором ішов у далечінь*". Модус та диктум чітко не розчленовані, оскільки в обох частинах є об'єктивна даність, суб'єктивної оцінки немає. У другому реченні головна частина вказує на когнітивну діяльність та виражає суб'єктивний смисл припущення, невпевненість, що відповідає модусно-диктумній структурі.

Зміст модусу зумовлений способом сприйняття та інтерпретації дійсності. Відповідно, евіденційна семантика зумовлена типом модусу. На нашу думку, ядро евіденції як модусної категорії формують мовні засоби, що виражають знання, здобуті в результаті когнітивної діяльності. Як зазначає О. Ніка, категорія евіденційності характеризує модус як результат когнітивного процесу мовця, спрямованого на співвіднесення висловлюваного із власним

сприйняттям, із повідомленням “іншого” і характеризує його з оцінного погляду [92, с. 22].

Отже, у більшості випадків евіденційна конструкція є модусно-диктумною організацією, в якій відображено результат когнітивної діяльності мовця, спрямований на вираження джерела та змісту інформації.

Евіденція є прагматично орієнтованою, оскільки мовленнєвий акт не обмежений тільки передачею інформації із зазначенням її джерела. Мовець обирає такі мовні засоби для вказівки на джерело інформації, щоб досягти поставленої мети. Зазвичай евіденційний засіб використовується мовцем з метою наголосити, що він особисто був свідком події, про яку повідомляє, або знає про неї зі слів інших осіб. Тому вважаємо, що в українській мові евіденція може бути означена як комунікативно-прагматична категорія. Комунікативна категорія евіденції функціонує над морфологічними та синтаксичними категоріями в загальній ієрархії категорій і служить виключно комунікативним цілям [66, с. 6]. Вибір засобу, що позначає джерело інформації, може, на нашу думку, бути елементом реалізації комунікативної стратегії, тому, очевидно, евіденція впливає на ефективність мовленнєвого акту. Передаючи інформацію, мовець намагається реалізувати комунікативну мету за допомогою правильно обраних мовних засобів.

З цього погляду, вважаємо, евіденція корелює з інтенцією – міжрівневою категорією, особливим лінгвістичним феноменом із притаманним йому планом змісту, який виформовують інтенційні потреби мовця, та планом форми, вербалізованої різноранговими мовними одиницями синтаксичного, морфологічного та лексичного рівнів [127, с. 240]. Комунікативна інтенція формує і визначає те, яку інформацію, які спонуки чи бажання суб’єкт комунікації вкладає у свій мовленнєвий витвір, детермінує цілісний комунікативний процес – об’єктивно реальний / ірреальний, проте завжди суб’єктивний [128, с. 109]. Вказівка на джерело інформації в українській мові є не обов’язковою, тому мовець використовує евіденційний засіб лише тоді, коли йому потрібно та вигідно на ньому акцентувати. Отже, вибір евіденційних

засобів зумовлений інтенціями мовця. Наприклад, для реалізації *комунікативної інтенції інформування* – констатації реального або ірреального факту, передавання повідомлень про світ, довкілля, явища, події [там само] – мовець використовує репортативні евіденційні засоби: ***Дійшли чутки, що*** *демобілізованих з нашого села будуть провозити у вагонах залізничною колією за сорок кілометрів від села* (С. Талан). ***Я читав, що*** *на Личаківській заставі згоріла будка старого шевця – її, звісно, підпалили* (Р. Андріяшик). Актуалізуючи інформацію з погляду джерела, в обох прикладах мовець використовує евіденційні засоби *дійшли чутки, що* та *я читав, що* з прагматичною метою: зазначити, що інформацію отримав від іншого першоджерела, тому не може бути впевнений у її достовірності. Іншими засобами реалізована *інтенція достовірності*, наприклад, у реченнях ***Я знала, що*** *ключ від міських воріт зберігається у цісарського намісника, що намісник не передасть нікому цю символічну залізячку навіть під загрозою смерті* (Р. Андріяшик). ***Я побачив, що*** *з-за столика подає нам рукою знаки якась дівчина* (Ю. Мушкетик) евіденційний засіб вказує на впевненість у повідомлюваному. *Гіпотетичні інтенції* представлені в основному предикатами та синтаксемами, що виражають когнітивну діяльність: *Але* ***мені здається, що*** *єзуїтська дисципліна шкідливо може позначитися на суспільному житті Львова, заселеного розмаїтими народами* (Р. Іваничук). Іноді мовець обирає засоби не лише для того, щоб показати фактичне джерело інформації, а також вказати на деякі прагматичні цілі, наприклад, висловити свій погляд на подію, ухилитися від відповідальності за сказане тощо. Отож вибір евіденційних засобів визначений наміром мовця і є не механічною вказівкою на джерело інформації, а прагматично орієнтованим інструментом мовця, який актуалізує інформацію з погляду способу її отримання.

Отже, потреба вказівки на джерело інформації виникає в кожній мові. Сукупність засобів вираження, об’єднаних спільною семантикою та функцією вказівки на джерело інформації, становить мовну категорію, статус якої в українській мові, на наш погляд, однозначно встановити проблематично,

оскільки евіденцію зумовлюють неоднорідні явища лексичної та граматичної природи. Тому в українській мові зміст евіденції можна визначати в рамках функціонально-семантичного та комунікативно-прагматичного аспектів. На нашу думку, **евіденція – це функціонально-семантична категорія, модусна семантика якої вказує на джерело інформації, репрезентоване комунікативно зумовленими засобами та способами вираження.**

1.3 Евіденція в структурі кваліфікативної модусної семантики

Категорії модусу забезпечують осмислення висловлювання з погляду умов спілкування, комунікативного наміру, мотиву, мети спілкування тощо (див.: [136]). Серед модусних мовознавці виділяють, як правило, актуалізаційні, кваліфікативні та соціальні категорії [136; 133]. Актуалізаційні категорії виражають відношення повідомленого в диктумі до дійсності. Актуалізаційними вважають персоналізацію, часову та просторову локалізацію [139, с. 62], які є обов’язковими граматичними компонентами речення. Соціальні категорії модусу забезпечують вираження ставлення до співрозмовника (шанобливе / фамільярне, офіційне / дружнє), а також ступінь категоричності висловлення [137, с. 94]. Кваліфікативні категорії характеризують події та інформацію про них, визначають волю адресанта, його дії, зумовлені відповідними намірами та уявленнями [119, с. 14]. Кваліфікативними називають персуазивність, модальність, авторизацію та оцінність [120, с. 9]. До кваліфікативних пропонуємо зарахувати евіденцію як категорію, яка виражає кваліфікацію інформації з погляду джерела походження. Як зауважує О. Ніка, взаємозв’язок між основними модусними категоріями простежується у співвідношеннях категоричної персуазивності з повним і достовірним знанням, відсутність або неповнота якого передбачає проблематичну достовірність повідомлюваного, що конкретизується з погляду засвідченості її мовцем, авторитетності цитованого джерела та ін. [92, с. 22-23]. Отож виникає проблема співвідношення евіденції з означеними категоріями.

Порівнюючи евіденцію з модальністю, звертаємо увагу на об’єктивний та суб’єктивний характер модальності. Якщо трактувати об’єктивну модальність як відношення висловленого до об’єктивної дійсності, то, безперечно, для евіденції важлива опозиція реальності / ірреальності, оскільки вказівка на джерело інформації позначає можливість реалізації пропозиції виключно в актуальному світі. На граматичному рівні це відображено у здатності дієслів дійсного способу бути типовим засобом вираження евіденції в межах розповідного речення. Умовний спосіб дієслів a priori вказує на неможливість реалізації пропозиції в актуальному світі, оскільки позначувана ними дія є гіпотетичною, бажаною, тому не позначає вказівки на джерело інформації, пор.: *На старість* ***побачила****: знищено їхню хату, хату-святиню, де ікони споконвіку осяювали хліб на столі* (В. Барка) і *На старість* ***побачила б****: знищено їхню хату…* Імперативна семантика, як засвідчує матеріал, теж є не типовою для вираження джерела інформації: необхідність виконання наказу позначає не реалізовану дію, а тільки спонукання до дії: *... **нагадай** йому про давню дружбу і любов між болгарами і русами, **нагадай, як** каган Симеон і князь Ігор разом ходили на ромеїв, **скажи, що** кров болгарська і руська змішались давно вже над морем Руським* (С. Скляренко). З іншого боку, виконання наказу є тою інформацією, яку повідомляє мовець, наприклад: ***Дивись****, тату, отак обираєш машину – марку, колір, потім маршрут – місто, гори, берег моря, країну* (Л. Романчук).

У суб’єктивній модальності, на нашу думку, наявний оцінний компонент. Якщо трактувати оцінність як позитивне або негативне ставлення мовця до змісту пропозиції, то оцінка є необов’язковим компонентом евіденції: зазначаючи джерело, мовець не завжди виявляє своє ставлення до інформації за цією шкалою. Однак, наприклад, модус мислення пов’язаний з аспектом оцінки: *я думаю, я вважаю, мені здається* та ін. З іншого боку, суб’єктивна модальність передбачає ставлення мовця до висловленого з погляду ймовірності, достовірності, категоричності, що зазвичай представлено в засобах вираження інференційної евіденції. У мовознавстві модальні значення

ймовірності, необхідності, невпевненості і впевненості називають персуазивністю [161, с. 12; 104, с. 37], персвазивністю [56, с. 221], причому, як зазначає В. Шинкарук, маємо на увазі суб'єктивне ставлення мовця до інформації: його впевненість чи невпевненість у достовірності викладеного, а не правдивість чи неправдивість, як відповідність чи невідповідність об'єктивному стану речей [56, с. 54]. Деякі мовознавці семантику ймовірності, можливості, достовірності / недостовірності об'єднують у категорію епістемічної модальності (див.: [181; 144; 152]), яку ще називають модальністю достовірності [140]. Оцінка мовцем ступеня достовірності входить до складу модусної частини висловлення і виражає ставлення мовця до дійсності в термінах достовірності / недостовірності, впевненості / невпевненості, визначеності / невизначеності, а також пов'язує модальність з евіденцією [122, с. 228].

У мовознавстві немає єдиного погляду на зв'язок евіденції з епістемічною модальністю, тому що мови є типологічно різними, відповідно статус категорій визначають по-різному. Одні мовознавці визначають повне розмежування евіденції від епістемічної модальності [156; 144; 152], інші стверджують, що ці категорії різні, але їх поєднує перетин деяких значень [189; 160; 159], деякі вчені зараховують евіденцію до складу епістемічної модальності [179; 150] чи називають їх подібними: епістемічна модальність містить евіденційний компонент і навпаки [175], в інших працях дослідники об'єднують їх у гіперкатегорії, зокрема пропозиційну модальність (propositional modality [179]), епістемічність (epistemicity [149]). Однак останнім часом визначені категорії трактують як принципово різні, оскільки їм властива особлива семантика. У мовах із лексичним і синтаксичним способами вербалізації евіденції виникає проблема визначення межі евіденційної семантики, оскільки деякі предикати мають здатність виражати одночасно евіденційні, епістемічні й авторизаційні значення.

Як бачимо, питання співвідношення евіденції та епістемічної модальності у мовознавстві остаточно не вирішене. На нашу думку, це дві суміжні, однак не

тотожні категорії, оскільки охоплюють різний план змісту. Для евіденції семантичним інваріантом є позначення джерела інформації, епістемічна модальність пов'язана з імовірністю та можливістю [144, с. 372] і передає значення достовірності / недостовірності, гіпотетичної модальності та модальності логічної необхідності [106, с. 450-451]. Концептуальна відмінність категорій у тому, що епістемічна модальність виражає ставлення мовця до пропозиції за шкалою достовірності / недостовірності.

Розглянемо зв'язок двох категорій на конкретних засобах вираження. Наприклад, у реченні ***По радіо передають, що*** *бої ще десь ледве чи не в Бессарабії, а ми вже ось тут ждемо, біля воріт Дніпрогесу* (О. Гончар) виражена у підрядній частині інформація отримана з повідомлення по радіо. Засіб, що вказує на джерело інформації, – *по радіо передають* – не містить епістемічного компонента достовірності переданої інформації. Отже, головна частина ЗР стосується тільки доказовості, що є аргументом для розмежування евіденційних та епістемічних значень: евіденція стверджує доказ (джерело інформації), епістемічна модальність оцінює доказ з погляду ймовірності, достовірності. Чітку межу між евіденцією та епістемічною модальністю в українській мові визначити, на нашу думку, важко, оскільки одні й ті ж засоби можуть виражати евіденційну та епістемічну інтенції залежно від контексту. Особливо це виявлено у засобах для вираження інференційної евіденції. Наприклад, у конструкції *Селянам,* ***очевидно****, немила була ся розмова. Вони підзорливо дивилися то на адвоката, то один на одного* (І. Франко) вставний компонент (ВК) *очевидно* реалізує евіденційну семантику: з того, як селяни підзорливо дивилися на адвоката й один на одного, суб'єкт сприйняття зрозумів, що їм ця розмова була немила. Водночас ВК позначає невпевненість мовця у достовірності виведеної ним інформації, оскільки це тільки його припущення, тому він використовує предикатив *очевидно*, щоб зазначити невпевненість у повідомлюваному, зменшити категоричність висловлення, пор.: *Селянам немила була ся розмова* і *Селянам,* ***очевидно****, немила була ся розмова.*

Отже, в українській мові є засоби, що виявляють спільність перетину евіденційної та епістемічної семантики і можуть бути об'єктом вивчення з погляду евіденції та епістемічної модальності. Так, у реченні ***Я думаю**, дерева живі* (Л. Костенко) з погляду евіденції головна частина вказує, що джерелом інформації є думка мовця, з погляду епістемічної модальності, – що інформація *дерева живі* є суб'єктивною та зазвичай сприймається як недостовірна. Як бачимо, аналіз засобів вираження залежить від аспекту їхнього дослідження. Матеріал засвідчує, що найчастіше здатність до синкретичного вираження евіденційної та епістемічної семантики виявляють засоби, що позначають когнітивне сприйняття. Натомість сенсорні та репортативні евіденційні предикати нетипово виражають епістемічний компонент, що дає підстави трактувати дві означені категорії як нетотожні. Отже, вважаємо, що в українській мові евіденція та епістемічна модальність – окремі категорії, які співіснують у взаємореференційному смисловому континуумі: евіденційний засіб позначає джерело інформації, епістемічний – інтерпретацію інформації як достовірну / недостовірну.

Евіденція та авторизація мають спільні засоби вираження, оскільки, з погляду семантичного синтаксису, авторизацією називають полісуб'єктне ускладнення речення вказівкою на "автора" оцінки, сприйняття, мовлення-думки [60, с. 430]; структурно-семантичний план, що вказує на суб'єкта, автора сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а іноді й на характер сприйняття [59, с. 263]. Отже, спільною для цих категорій є семантика сприйняття, мовлення, мислення, що відображено у засобах вираження. Зауважмо, авторизацію дослідники детермінують по-різному. Т. Шмельова до авторизації зараховує кваліфікацію інформації з погляду джерел чи способів її отримання [137, с. 90], М. Григоренко авторизацією називає модусну категорію, яка кваліфікує інформацію з погляду джерел її повідомлення [45, с. 57]. У контексті англомовного наукового лінгвістичного дискурсу О. Гніздечко авторизацію трактує як інтеграційну прагмасемантичну категорію, що відображає опредметнені в семантиці й структурі дискурсу комунікативно-

прагматичний, метакомунікативний та оцінний компоненти смислу й ідентифікує автора як мовну особистість та суб'єкта пізнання [36, с. 5]. А. Агафонова авторизованими вважає висловлення, в яких вказівка на автора формально виражена, чи висловлення з віддаленою вказівкою на автора [3, с. 313]. Отже, авторизація виявляється в концептуальній опозиції "своє – чуже": джерелом інформації є мовець або інша особа. Однак джерело інформації в авторизації "прив'язане" до особи мовця чи іншого автора, а евіденція ґрунтується на способі отримання інформації. На нашу думку, кореляцію авторизації та евіденції чітко спостерігаємо у вираженні репортативної семантики, оскільки суб'єкт мовлення зумовлює спосіб отримання інформації. Наприклад, у реченні *А після революції* ***поповзли*** *слободою* ***чутки, що*** *Куриленко і Білаш зібрали загони запеклих хлопців і подалися під чорні прапори батька Махна…* (І. Костиря) з погляду авторизації джерелом інформації є інша особа ("чужий", не "я-автор"), з погляду евіденції інформація отримана репортативним способом – від інших осіб. Семантику евіденції та авторизації виражає спільний засіб – *поповзли чутки, що*, – який вказує, що інформація здобута суб'єктом сприйняття не з власного досвіду, а отримана від інших осіб способом вербального повідомлення. Для поліаспектного дослідження засобів вираження репортативної евіденції потрібно брати до уваги авторизаційний аспект, оскільки відповідні засоби вказують не тільки на спосіб отримання інформації, але й на її авторів, що стають джерелом повідомлення.

Отже, залежно від способу сприйняття дійсності евіденційні засоби набувають додаткових смислів, що зближують евіденційну семантику з оцінністю, епістемічною модальністю й авторизацією. Зв'язок евіденції та оцінності виявлений у можливості вираження мовцем в евіденційному засобі ставлення до змісту пропозиції. Епістемічна модальність проектована на евіденцію у здатності евіденціалів виражати смисли категоричної чи проблематичної достовірності. Взаємодія евіденції та авторизації ґрунтована на суб'єктивній кваліфікації інформації з погляду її авторства. Проте своєрідні семантичні та функціональні особливості зумовлюють трактування евіденції як

окремої кваліфікативної модусної семантики, вербалізованої лексичними та синтаксичними засобами, що вказують на джерело інформації.

1.4 Типологія джерел інформації

Концепція евіденції як мовної категорії представлена у типології джерел інформації. Джерело інформації, у нашому розумінні, – це спосіб отримання інформації, який ідентифікує її походження: свідчення від інших осіб, власне сенсорне сприйняття, здогад, припущення тощо [142, с. 116]. Евіденція як функціонально-семантична категорія ґрунтується на семантиці інформації, отриманої завдяки основним способам відчуття людини: сенсорному сприйняттю, мисленню, мовленню. У мові отримана інформація виражена конструкціями із предикатами відповідної семантики: сприйняття, мислення, мовлення. У центрі нашого аналізу є предикат – не тільки як граматичний стрижень речення, але й семантичне ядро, що вказує на джерело інформації та задає всій конструкції певного модусу. Сповіщена від інших осіб інформація утворює репортативний модус, сенсорно сприйнята інформація (візуально чи не візуально) становить основу перцептивного модусу; інформація, отримана в результаті логічних міркувань, формує інференційний модус.

Загалом можливі два способи доступу до інформації – прямий і непрямий. Відповідно до цього, за способом отримання інформації лінгвісти визначають два види евіденції – пряму і непряму. Семантика прямої евіденції базується на безпосередньому способі отримання інформації: мовець був свідком події, про яку повідомляє [155, с. 379]. Непряма евіденція – повідомлення про подію, очевидцем якої мовець не був, однак знає про неї з чужих слів чи власних логічних міркувань [там само]. В. Храковський до непрямої евіденції зачисляє всю мовленнєво сприйняту інформацію (на відміну від сприйнятої зором, яку називає прямою евіденцією), зазначаючи, що “інформація, отримана від інших осіб, – це єдиний вид евіденційної інформації, у творенні якої мовець не бере жодної участі. Ця особливість мовленнєвої

інформації принципово відрізняє її від будь-якої іншої евіденційної інформації” [125, с. 606].

Р. Якобсон, який одним із перших виокремив евіденцію як граматичну категорію, що вказує на джерело повідомлення, стверджує, що мовець може повідомляти про певну подію на основі чиєїсь розповіді (quotative, i. e. hearsay evidence), снів (revelative evidence), припущення (presumptive evidence) – непряма евіденція та на основі його власного попереднього досвіду (memory evidence) – пряма евіденція [170, с. 46]. Далі вчення про евіденцію уточнено, наприклад, Н. Козінцева зазначає, що інформація може бути отримана завдяки чуттєвому сприйняттю факту (експерієнтив), логічному умовиводу (інферентив), повідомленню від іншої особи (цитатив), а також завдяки несподіваному виявленню факту в момент мовлення (адміратив) [68, с. 16].

Найбільш повно, на нашу думку, семантичні види евіденційних значень представлено у класифікаціях О. Айхенвальд, Т. Уіллета та В. Плунгяна, оскільки дослідники враховують прямий і непрямий доступ до інформації. О. Айхенвальд стверджує, що *прямий безпосередній (direct firsthand)* доступ до інформації можливий завдяки сенсорним відчуттям – візуальному (visual sensory) та невізуальному (non-visual sensory). *Непряме безпосереднє (inferred non-firsthand)* сприйняття інформації реалізується за допомогою інференції (inference) – візуального сприйняття не події, а її результатів; а також припущення (assumption) – інформації про подію на основі фонових знань, пресупозицій. Можливий третій тип доступу до інформації – *непрямий опосередкований (reported non-firsthand)*. До нього О. Айхенвальд зараховує отриману від інших осіб вербальну інформацію, яку поділяє на два види: інформацію з невідомого джерела – чутки (hearsay) і квотатив (quotative) – інформацію, отриману з відомого джерела [144, с. 63-64].

Т. Уіллет за видом джерела повідомлення виділяє три групи евіденційних значень: *пряме* свідчення (direct attested) – сенсорне сприйняття, *непряме інференційне* свідчення (indirect inferring) – припущення на основі результатів події та *непряме репортативне* свідчення (indirect reported) – передача

інформації чужим мовленням. До прямої евіденції належить візуальна (visual), аудіо (auditory) та інша сенсорно сприйнята (other sensory) інформація. Мікрополе непрямої евіденції формують інференція та репортатив. В інференції Т. Уіллет розрізняє два види джерел інформації: візуально сприйняті результати (results) події, з одного боку, та міркування (reasoning) про подію на основі пресупозицій, з іншого боку. Інформацію, сприйняту з чужого мовлення, Т. Уіллет поділяє на таку, що отримана від “інших осіб” (second-hand), “третіх осіб” (third-hand) та фольклору (folklore) [196, с. 57-58].

В. Плунгян, типологізуючи евіденційні значення, бере до уваги не тільки прямий / непрямий доступ до інформації, а й особистий (безпосередній) / неособистий (опосередкований) [182, с. 37]. Мовознавець поділяє евіденційні значення на три класи, утворені перетином прямого / непрямого та особистого / неособистого доступу до інформації. Семантику прямої безпосередньої евіденції В. Плунгян доповнює двома новими значеннями – *ендофоричним* і *партиципантним* [там само], які, з одного боку, характеризують особисту участь мовця в ситуації, про яку йдеться, з іншого – позначають факт особистого сприйняття мовцем цієї ситуації. Ендофоричний засіб мовець використовує, коли описує свій емоційний, ментальний і фізіологічний стан. Зауважимо, що така типологія релевантна для мов, у яких евіденція є граматикалізованою в системі морфологічних форм. Для мов з лексичними та синтаксичними евіденційними кваліфікаторами такий поділ не властивий, оскільки евіденційна ситуація визначена здебільшого контекстом. Відповідно до фактичного матеріалу, наша типологія джерел інформації, а отже, евіденційної семантики, має трикомпонентну структуру: повідомлення від інших за допомогою мовлення, логічний висновок і сенсорне сприйняття (див. рис. 1).

Рис. 1

Вважаємо, що така типологія джерел інформації відображає семантичну структуру евіденції в українській мові, саме тому конструкції з репортативною, інференційною та перцептивною семантикою є предметом нашого дослідження.

1.5 Методологічні засади дослідження

Для сучасного мовознавства характерна тенденція до поліаспектного аналізу мовних явищ. На відміну від застосування визначеного підходу до вивчення мовних одиниць (структурного, семантичного, функціонального, прагматичного, комунікативного), інтегральний аспект забезпечує всебічний аналіз досліджуваного об’єкта. Основою нашого дослідження є комплексний підхід, орієнтований на вивчення мовних одиниць, об’єднаних спільною функцією вказівки на джерело інформації, що дає змогу детально дослідити граматичні особливості евіденційних конструкцій, виявити специфіку евіденції як системи засобів, які вказують на джерело інформації, з’ясувати функційний потенціал евіденційних конструкцій.

Методологія вивчення евіденції ґрунтується на поєднанні різних методів і прийомів, однак основу дослідження становить функціонально-семантичний підхід, що зумовлено специфікою об’єкта й предмета вивчення, а також

досягненням мети дослідження. Структурно-семантичний підхід до вивчення евіденції передбачає аналіз мовних одиниць з погляду їхнього значення з урахуванням засобів формального вираження. Евіденційна семантика та засоби її вираження зумовили вивчення евіденції з урахуванням плану змісту та плану вираження. Структурно-семантичний підхід не забезпечував всебічного вивчення особливостей евіденційних засобів: поза увагою залишалося функціональне призначення евіденційних кваліфікаторів. Це зумовило потребу застосування функціонально-семантичного підходу як основного до вивчення евіденції. У рамках функціонального напрямку евіденцію трактуємо як граматичну семантику, представлену сукупністю засобів, призначених для вказівки на джерело інформації. Такий підхід дав змогу виявити специфіку евіденції як системи лексичних і синтаксичних засобів, що володіють широким функціональним потенціалом. Наявність мовця, який у більшості випадків є суб'єктом сприйняття і мовлення, зумовлює вивчення евіденції з комунікативно-прагматичного погляду. Евіденція, як виявлено, прагматично спрямована, оскільки вказівка на джерело інформації залежить від мети мовця та його інтенцій. Отже, цілісне дослідження евіденції можливе з урахуванням структурно-семантичного, функціонально-семантичного та комунікативно-прагматичного підходів до вивчення мовних явищ.

Дослідження евіденції на україномовному матеріалі здійснювалося в кілька етапів. Початковий етап розпочато з пошуку наукових праць, які стали основою теоретичного дослідження. Складність роботи полягала в неоднозначності трактування евіденції на матеріалі типологічно різних мов, що зумовило потребу напрацювання власної концепції евіденції в українській мові. Аналіз й узагальнення наукових аспектів дослідження евіденції здійснено за допомогою індуктивного та дедуктивного методів. Після опрацювання наукових розвідок українських і зарубіжних мовознавців із граматики встановлено раціональність використання лінгвістичних методів і прийомів, за допомогою яких евіденцію досліджено з урахуванням поліаспектного підходу. На цьому етапі виникла потреба у напрацюванні поняттєво-термінологічного

апарату, яким послуговуємося в роботі, оскільки було б методологічно неправильно використовувати поняття і терміни, які стосуються евіденції як граматичної морфологічної категорії, до лексичних і синтаксичних показників вираження евіденції в українській мові.

Вивчивши стан і проблеми теоретичного та прикладного аспектів дослідження евіденції на матеріалі інших мов, ми визначили об’єкт, предмет, мету та завдання дослідження евіденції в українській мові.

На другому етапі роботи методом суцільного добору речень з евіденційною семантикою було зібрано матеріал дослідження. Вибір художніх текстів для аналізу засобів вираження евіденції ґрунтувався на творах українських письменників XIX – початку XXI ст. Звернення до текстів художнього стилю мотивовано тим, що реалізація евіденції в художньому тексті така ж, як у мові загалом, оскільки, по-перше, джерело інформації визначається з контексту досить однозначно, по-друге, наративна оповідь стабільна та прозора: нарація ведеться від автора, що в усному мовленні, як правило, відповідає мовцеві, по-третє, насиченість діалогами зумовлює наближення тексту до живого усного спілкування. Основним критерієм для ідентифікації евіденційних конструкцій була наявність двох взаємозумовлених частин: чітко вичленованої інформаційної частини – повідомлюваного факту – та власне евіденційної, яка містить мовні засоби, що вказують на вербальне повідомлення, сенсорне та когнітивне сприйняття.

Не претендуючи на однозначне вирішення проблеми категорійного статусу евіденції в українській мові, оскільки репортативність, перцептивність та інференція як семантичні різновиди евіденції можуть бути предметом самостійного детальнішого вивчення з урахуванням різних аспектів, на третьому етапі роботи описано засоби та способи вираження евіденції. Під час аналізу особливостей засобів і способів вербалізації евіденції беремо до уваги універсальний характер евіденції, структурованої репортативністю, інференцією та перцептивністю. Розмежування засобів і способів вираження евіденції здійснено з урахуванням такого критерію: способи співвідносні з

мовними рівнями – лексичним і синтаксичним, засоби вираження евіденції – конкретні одиниці вказаних мовних рівнів.

За допомогою прийомів компонентного та контекстуального аналізів на цьому етапі також здійснено типологію евіденційних конструкцій з урахуванням їхньої структури та семантики. Досліджуючи визначені конструкції, розглядаємо їх з погляду семантики, оскільки для них характерні диктумно-модусні відношення, які чітко представлені у ЗР. У структурі ЗР з евіденційною семантикою головна частина, як правило, складається із вказівки на джерело інформації і, як показує досліджуваний матеріал, є модусною, бо містить предикати на позначення сприйняття та мовлення. Компонентний аналіз допоміг виявити у семантичній структурі евіденційних предикатів розмиті межі, що дало підстави називати їх міжмодусними. Можливість вираження предикатами різних значень виявлено у синтаксичному оточенні за допомогою контекстуального аналізу: установлено диференційні ознаки репортативних, інференційних та перцептивних предикатів. Без контексту неможливо визначити евіденційну здатність предиката, оскільки контекст, а саме інформаційна частина, є основною умовою реалізації евіденційної семантики. Семантичну складність простих неелементарних речень, у яких евіденційний засіб виражений у структурі вторинних предикативних конструкцій (ВПК), засвідчив трансформаційний аналіз.

На завершальному етапі на основі аналізу засобів вираження евіденції з урахуванням індуктивного методу, методики лінгвістичного спостереження і прийому узагальнення здійснено систематизацію та узагальнення мовних фактів.

Як бачимо, специфіка об’єкта вивчення у дисертації зумовлює використання загальнонаукових методів і спеціальних лінгвістичних прийомів. Поетапність виконання завдань становить своєрідний алгоритм: пошук бібліографічних джерел (теоретичної бази) – аналіз теоретичних напрацювань з теми – побудова власної концепції дослідження евіденції – добір фактичного матеріалу – опис, аналіз, типологія засобів і способів вираження евіденції –

узагальнення та висновки дослідження, – який допоміг реалізувати мету дисертаційної роботи.

Отже, у кожній мові евіденційна семантика представлена системою неоднорідних засобів, об’єднаних спільним семантичним інваріантом та функціональним призначенням. Способи і засоби вираження евіденції співвідносні з лексичним і граматичним мовними рівнями відповідно до типологічних особливостей кожної мови зокрема, тому евіденція виявляє тенденцію до категоризації. Саме засоби кодифікації джерела інформації зумовлюють статус евіденції як мовної категорії. У мовах із спеціалізованими дієслівними формами вираження джерела інформації евіденція має статус граматичної морфологічної категорії. Лексико-семантичні та синтаксичні засоби вираження евіденції детермінують функціонально-семантичну сферу репрезентації джерела інформації, реалізованого в комунікативній семантиці. Універсальної теорії дослідження евіденції у мовознавстві немає, що зумовило необхідність вивчення засобів і способів вираження, а отже, визначення категорійного статусу евіденції в українській мові.

На нашу думку, евіденція – функціонально-семантична категорія, модусна семантика якої вказує на джерело інформації, репрезентоване комунікативно зумовленими засобами та способами вираження. Модусний характер евіденції зумовлений її зв’язком з епістемічною модальністю, авторизацією та іншими модусними категоріями. З цього приводу в мовознавстві є три підходи щодо функціонування та особливостей евіденції: евіденція – окрема, принципово інша категорія з особливою семантикою та засобами вираження; евіденція є частиною епістемічної модальності; евіденція частково збігається із суміжними категоріями, однак відзначається своєрідними особливостями та має спеціалізовані засоби вираження. В українській мові евіденція функціонує у взаємореференційному смисловому континуумі з епістемічною модальністю (достовірність, гіпотетичність), авторизацією та оцінністю, що виявлено у спільних засобах вираження, однак кодує властиву

тільки їй семантику – джерело інформації.

Концепція дослідження евіденції в українській мові представлена у типології джерел інформації – способах отримання інформації, які визначають її походження. Сприйняття світу людиною забезпечується сенсорною системою, репрезентованою зором, слухом, нюхом, смаком, дотиком, а також загальними відчуттями, що у мові проектовано на засоби відповідної семантики. В українській мові лексичні та синтаксичні засоби формують евіденційну модусну сферу, структуровану репортативним, інференційним і перцептивним модусами.

Література до розділу

3, 8, 12, 19, 22, 23, 24, 36, 44, 45, 56, 59, 60, 62, 63, 66, 68, 85, 91, 92, 102, 103, 104, 106, 119, 120, 122, 125, 127, 128, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 140, 142, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 168, 170, 175, 177, 179, 181, 182,189, 196.

РОЗДІЛ 2
СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕПОРТАТИВНОЇ ЕВІДЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

2.1 Евіденційна семантика репортативності

Вербальне повідомлення як передача інформації засобами мовлення є універсальним способом комунікації. Словесне повідомлення є однією з найбільш поширених форм репрезентації інформації. У традиційній граматиці зміст передачі мовлення чи думок будь-якої особи, що включені в авторську розповідь, відображає поняття “чуже мовлення” [18, с. 243]. Загалом чуже мовлення неодноразово було предметом лінгвістичних студій (у зарубіжній лінгвістиці досліджували [67; 58; 107; 96; 32; 153; 174; 165] та ін., в українському мовознавстві – [126; 83; 138; 79; 25; 50; 135] та ін.), проте окремої уваги в аспекті вербалізації евіденції чужому мовленню не приділено.

На наш погляд, варто уточнити сутність поняття “чуже мовлення”, оскільки воно не відповідає змісту, який у нього вкладають мовознавці. Чуже мовлення зазвичай трактують як введену до авторської мови чи тексту мову іншої особи [121, с. 798]; мовлення всередині мовлення, висловлення всередині висловлення і водночас це мовлення про мовлення, висловлення про висловлення [цит за: 52, с. 91]; “мовлення в мовленні” [126, с. 62]. Як бачимо, до категорії чужого мовлення зараховують здебільшого будь-яке мовлення, передане прямим чи непрямим способами. Однак, очевидно, поза сферою чужого мовлення залишаються випадки вкраплення до власне авторського мовлення слів, які автор вимовляв раніше. На нашу думку, варто розмежовувати чуже мовлення як мову інших осіб і власне (авторське) мовлення – мову того, хто говорить (чи говорив раніше). Порівняймо: *Видите, Аннице, мені ще моя* ***мама розказували****, дай Боже здоров’я її згадувати,* ***що*** *Дарусина мама порушила звичай одразу по шлюбі* (М. Матіос) і *Йому вже полежать би, оддихнуть старістю, а він грушу посеред двора пиляє,*

*помаленьку так, чирги-чирги, та й закуняє проти сонця, тоді прокинеться та знову чирги-чирги… **Кажу:** “Вам би, діду, вже й годі отак ворочаться”* (Г. Тютюнник). У першому прикладі говорить суб’єкт-інформатор (*кума Марійка*), який, покликаючись на суб’єкт-першоджерело (*маму*), переказує інформацію *Дарусина мама порушила звичай одразу по шлюбі.* У складнопідрядному реченні предикат *розказували* вказує на те, що інформація отримана способом вербального повідомлення від матері. Така конструкція демонструє наявність чужої мови у власне авторській. Натомість друге речення ілюструє виклад від першої особи такої інформації, джерелом якої є сам автор. Повідомлене ним не є переказом інформації, отриманої від інших осіб, це власне його бачення ситуації, тому, на наш погляд, термін “чуже мовлення” у такому значенні не виправданий.

Для позначення ситуацій введення чужого мовлення у власне авторське пропонуємо використовувати термін **“репортативність”** (з англ. *report* – повідомляти, передавати почуте) як повідомлення інформації від зовнішнього джерела дослівно чи зі збереженням основного змісту, наприклад: *Здуріти можна: то **говорили, що** евакуюватимуть увесь Київ, і я вже зібралася в дорогу, тебе виглядаю, а це подзвонила з роботи **Ліда** і **каже, що** реактора погасили, чи піском закидали, чи роботи там щось зробили, ну, не знаю, але начебто все гаразд* (В. Шкляр). Репортативний спосіб отримання інформації визначають як *непрямий опосередкований* (див.: [196]), оскільки він полягає у вербальному повідомленні від інших осіб. Повідомлення інформації власне мовця, яку він продукує у момент мовлення або переказує раніше повідомлену ним дослівно чи зі збереженням основного змісту, пропонуємо називати **авторепортативністю.**

Покликаючись на зовнішнє першоджерело інформації, мовець набуває статусу вторинного суб’єкта-інформатора, тому що тільки ретранслює інформацію, отриману раніше. Це дає змогу розрізняти у структурі репортативного модусу первинний суб’єкт мовлення (суб’єкт-першоджерело – S_1) та вторинний суб’єкт мовлення (суб’єкт-інформатор, мовець – S_2),

наприклад: *А втім,* ***як висловився Лессінг*** (S_1)*, "нехай кожен говорить, що йому здається правдивим, правда ж буде залишена Богові"* (Р. Іваничук), де S_1 – експлікаційний, [S_2] – імплікаційний суб'єкт. Суб'єктом-першоджерелом є *Лессінг*, повідомлення якого введене дієсловом мовлення мин. ч. чол. р. – *висловився*. Предикат виконує комунікативну та інформативну функції, оскільки орієнтований на передачу інформації. Позначення мовця [S_2] у конструкції синтаксично не виражено. Виразне протиставлення експлікації суб'єкта-першоджерела та суб'єкта-інформатора простежуємо у реченні *Вклонявся тобі, доню,* ***батько*** (S_1) *твій, –* ***сказала бабуся*** (S_2)*, поцілувавши свою Орисю в чоло, – і* ***звелів переказати, що*** *Господь Бог огріває їх своєю ласкою,* ***що*** *не б'ється страхом козаче серце і не слабшає силою дух,* ***що*** *й тобі він його посилає вкупі з батьківською молитвою* (М. Старицький), в якому суб'єктом-першоджерелом є *батько*, оскільки саме його слова переказує *бабуся*, обравши форму непрямої мови. Як бачимо, у репортативі суб'єкт-першоджерело і суб'єкт-інформатор (мовець) є різними особами ($S_1 \neq S_2$).

У дослідженні конструкцій з репортативною семантикою беремо до уваги їхню здатність виражати вказівку на джерело інформації, оскільки не кожне висловлювання, що передає чуже мовлення, є евіденційним. Р. Якобсон наголошує, що в евіденційній структурі потрібно розрізняти, з одного боку, власне мовленнєвий акт як дію і його тему, а з іншого – власне подію та будь-кого з її учасників – адресата чи адресанта [170, с. 44]. За структурою евіденційними є такі синтаксичні конструкції, у яких наявні два компоненти – інформаційна та власне авторська частини. Вказівка на джерело інформації – вербальне повідомлення – передана предикатом авторської (модусної) частини, проте за змістом головною є інформаційна (диктумна), що передає тему висловлювання. Тому, з погляду семантики, не кожна двокомпонентна конструкція чужого мовлення є евіденційною, наприклад: *– Ай, ай! –* ***мовив Стальський*** (S_1)*, зирнувши також на годинник* (І. Франко). Речення ілюструє передачу чужого мовлення, репрезентованого прямою мовою. У конструкції вказано суб'єкт-першоджерело (*Стальський*), спосіб передачі інформації

(*мовив*), однак немає семантичного інформаційного ядра: вислів *Ай, ай* не є інформаційно достатнім для розуміння змісту події. Адресат може тільки здогадуватися, про що йшлося. Тому в контексті чужого мовлення евіденційними називаємо такі конструкції, у яких чітко виокремлена власне інформативна частина – повідомлюваний факт об'єктивної дійсності, що розкриває основний зміст висловлювання, та джерело інформації – вербальне повідомлення інформації від суб'єкта-першоджерела, виражене основним чи вторинним предикатом на позначення мовлення.

Отже, вербальне повідомлення є таким джерелом інформації, що реалізує евіденційну семантику, структуровану репортативністю – вказівкою на отримання інформації від інших осіб, та авторепортативністю – переказуванням раніше вимовлених власних слів.

2.2 Способи вираження репортативної евіденції

Способи вираження репортативної евіденції зумовлені докладністю передачі змісту інформації, опосередкованістю суб'єктом-першоджерелом та залежать від мети спілкування: передати тільки зміст повідомлення чи дослівно відтворити інформацію зі збереженням манери поведінки. Репортативну евіденційну семантику визначає інформація двох видів: з конкретно вказаного та невизначеного джерела. Репортатив позначає непрямий доступ до інформації, оскільки передає повідомлення від зовнішнього джерела, тому презентує непряму евіденцію. Услід за О. Айхенвальд, для вербалізації репортативного способу отримання інформації виокремлюємо *цитатив* (quotative [144, с. 367]) – конструкцію з покликанням на зазначений суб'єкт-джерело та *чутки* (hearsay [там само]) – конструкцію без конкретного покликання на суб'єкт-першоджерело. Спільною ознакою для цих способів вираження евіденції є спрямованість на передачу чужого мовлення та опосередкованість мовцем, який виконує роль ретранслятора.

Цитативом називаємо не тільки конструкцію з дослівною передачею чужого мовлення, а й переказ змісту чужого мовлення з покликанням на першоджерело. Цитатив як евіденційний спосіб передачі інформації не тотожний цитаті у традиційному розумінні, яку визначають як дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи [121, с. 784]. У цитативі є цитативні маркери, які засвідчують належність інформації іншому суб'єктові. У лінгвістиці на позначення засобів, що вказують на джерело повідомлення від інших осіб, використовують термін "квотативний індекс" – сегментний дискретний мовний вислів як знак, використаний мовцем для орієнтування аудиторії у його / її повідомленні про використання іншого висловлення, повідомленого в дискурсі [165, с. 11]. Мовець може по-різному використовувати цитатив: як дослівний чи недослівний спосіб переказування чужих слів у формі прямої та непрямої мови, як відносно самостійну конструкцію на тлі всього висловлення, як ВК із вказівкою на джерело повідомлення. Основу евіденційної цитативної парадигми формують конструкції з прямою та непрямою мовою. Периферійними, похідними від прямого та непрямого способу передачі чужого мовлення, є конструкції з тематичною та невласне-прямою мовою.

У граматиці немає єдиного розуміння синтаксичного статусу конструкцій з прямою мовою. Одні мовознавці наголошують на відносній самостійності речення прямої мови та на динамізмі авторського речення у структурі складного безсполучникового речення [67, с. 88], інші вважають, що між компонентами речень з прямою мовою немає синтаксичних зв'язків, однак це компенсується семантико-функціональним взаємовідношенням їхніх частин [64, с. 298]. Академічна граматика зв'язок між конструкціями, використаними для передачі слів автора і відтворення чужого мовлення, виводить за межі синтаксису речення. "Слова автора і речення, що безпосередньо відтворюють чуже мовлення, перебувають не у граматичному, а в загально-змістовому зв'язку" [118, с. 429]. Такі дискусійні погляди, як зазначає В. Гріпцов, пов'язані передусім з відсутністю єдиного погляду на концептуально-теоретичне

визначення типу структурно-семантичних відношень, що їх формують [46, с. 2]. Складність інтерпретації цих понять полягає у реалізації бінарної мовленнєвої ситуації – передачі раніше вже кимось висловленої інформації.

У структурі речення з прямою мовою як репортативного способу вираження евіденції виділяємо дві частини – репрезентативну (т. зв. слова автора), в якій наявний цитативний показник, та інформативну, яка розкриває зміст переданого повідомлення. Обидва компоненти, як вже було зазначено, важливі для нашого аналізу, оскільки репрезентативна частина містить евіденційний засіб – вказівку на вербальне повідомлення, що виражена предикатом. Інформативна частина – семантичне ядро – розкриває зміст повідомлюваного та є обов'язковим компонентом евіденційної конструкції. Вважаємо, що визначені дві частини конструкцій з прямою мовою є граматично незалежними, проте змістовно та інтонаційно доповнюють одна одну.

Деякі мовознавці зазначають, що конструкції з прямою мовою не можуть репрезентувати евіденційну семантику, оскільки вираження евіденції пов'язане з висловленням, яке повністю належить авторові тексту (суб'єктові-інформатору– *В.Я.*), що передає слова інших осіб. У зв'язку з цим до сфери евіденції не входять речення з прямою мовою, оскільки у них наявні дослівні слова цитованих осіб, а відповідно, вони не належать автору основного тексту [9, с. 97]. На нашу думку, для евіденції, по-перше, важливим є не стільки авторство викладеної інформації, яке входить до сфери категорії авторизації, як спосіб повідомлення, що зазначений у предикаті. Саме конструкції з прямою мовою, очевидно, є тим засобом, який найбільш точно передає спільність перетину семантики авторизації та евіденції, однак це не дає підстав трактувати пряму мову як неевіденційну конструкцію. По-друге, за прямого цитування зберігається структура та модальний план висловлювання, на відміну від непрямого способу передачі чужого мовлення, однак збережено факт повідомлення та повідомлюваний факт, що є обов'язковими елементами евіденції. За допомогою прямого способу передачі чужого мовлення суб'єкт-інформатор реалізує прагматичну функцію – дистанціює своє та чуже

мовлення, бо не хоче відповідати за зміст повідомленого. По-третє, за непрямого способу повідомлення, яке, як правило, оформлене ЗР, що є найбільш типовою конструкцією для вираження евіденції, підрядна частина за структурою є репрезентативною частиною (словами автора), тому здатність прямої мови бути одним зі способів вираження евіденції очевидна: *Ясновельможний пане, гетьмане,*– ***проказав Єпіфаній*** (S_1)*,*– *я тільки-но повірив вам, та знову сумнів зчервоточив мою надію: ми піддалися орді, вона розмножилася в нас самих, убивши віру, честь і сумління […]* (Р. Іваничук). Предикат репрезентативної частини, який позначає вербальний спосіб передачі інформації, виражений дієсловом мовлення мин. ч. – *проказав*. Предикат виконує комунікативну та інформативну функції, оскільки орієнтований на усну вимову та передачу інформації. Суб'єктом-першоджерелом є *Єпіфаній*, повідомлення якого передає синтаксично не виражений суб'єкт-інформатор [S_2]. В інформативній частині не тільки розкрито суть повідомлення, але й зазначено адресата (*гетьман*), експлікація якого не є обов'язковим елементом евіденційної конструкції, оскільки будь-яке повідомлення, як правило, орієнтоване на слухача (читача). Евіденційний засіб є інтерпозиційним стосовно інформативної частини та не впливає на евіденційну силу речення. Загалом у висловленні з прямою мовою евіденційний компонент не має фіксованої позиції, тому може стояти у пре-, інтер- та постпозиції щодо інформативної частини, а також переривати її – бути в інтер-постпозиції, наприклад: *Вчила* ***мене*** (S_2)*, а, коли я підріс, статки наші стали такими скромними, що* ***батько*** (S_1) *викликав її і* ***сказав****: "Куло, я не можу більше утримувати домашнього вчителя"* (С. Батурин). – *Такою була Веремієва воля. Щоб його поховали у брилі й вишиванці, –* ***пояснив той*** (S_1)***, що був схожий на сову****. – Отаман так і до бою ходив. Хіба ви не знали?* (В. Шкляр). *Змії в болотах – звичайна річ, –* ***сказав я*** ($S_{1,2}$)*, цокотячи зубами від пережитого* (В. Шевчук). – *Ти про дрова? Де там! Адже тільки нашими дворами пройти – цілий кузов назбираєш! Гроші під ногами валяються – умій лише підняти! –* ***І*** *за хвилю* ***додав*** *[S_1]: – Інша справа, що не сезон…* (М. Павленко).

Позиція евіденційного засобу у конструкції з прямою мовою не впливає на зміст висловлення, на відміну від непрямої мови, у якій евіденційний засіб завжди препозиційний до інформативної частини. Проте зауважимо, що постпозиція (рідше інтерпозиція) репрезентативної частини зумовлює інверсійний порядок слів з евіденційним засобом.

Предикат репрезентативної частини зумовлює евіденційність конструкції з прямою мовою, тому повинен позначати факт передачі мовлення. Часто пряму мову актуалізують слова, які вказують на поведінку, жести, міміку мовця, однак вони не виражають самого факту вербального повідомлення, тому, очевидно, не є типовими евіденційними засобами, наприклад: ***Старшина розвів руками*** *скрушно*: *– Нема, брат, паперу, Вася!* (І. Багряний). Конструкція з прямою мовою, проте слова автора коментують, за яких умов вона була вимовлена, не позначаючи факту вербального повідомлення.

Звернімо увагу на конструкції з опущеним предикатом мовлення, в яких функцію цитативного евіденціала виконує інший засіб. Р. Якобсон виокремив евіденцію в мовах, де вказівка на джерело інформації є дієслівною категорією, вираження якої є обов'язковим. В українській мові евіденція опосередкована лексичними засобами, тому припускаємо її імплікований вияв. Відсутність предиката мовлення компенсовано наявністю засобу, який "натякає" на вербальне джерело інформації та реалізує евіденційну стратегію. Наприклад, у реченнях *А паня біла, біла, трясця трясе її, а вона руки заломила* ***та****: "Ромцю, каже, тікаймо звідси, бо ті хлопи заб'ють нас, як мого дідуся в Умані"* (М. Коцюбинський) і *Приходять тобі в хату, наставляють до грудей револьвер* ***і****: "Ану, давай білизну, давай одежу, чоботи"* (В. Винниченко) сполучники *та, і* вказують, що наступна інформація вербально повідомлена. Пропущений предикат мовлення домислюється з контексту. У першому реченні на комунікативний модус вказує також ВК *каже.* Сполучники *та, і* в наведених реченнях вважаємо периферійними засобами актуалізації евіденційної семантики, оскільки вони позначають імпліцитну вказівку на джерело інформації. Аналогічну імпліцитну здатність вказувати на джерело

повідомлення виявляємо у словах *далі, такий, типу*: *А дід* ***далі****: – Покалічено тоді мене добре. А вже що годували погано бусурмани: цвілими сухарями та смердючою водою!* (Б. Грінченко); *Зміст* ***такий****: "Тату, я тяжко хворий"* (О. Донченко); *Краще* ***отак****: слухай, бадді, останнім часом ти підозріло близько трешся біля моєї дівчини… Треба простіше,* ***типу****… Чувак, оскільки ми взяли тебе в свою компанію і вирушаємо разом у нелегку подорож…* (М. Кідрук). Як правило, такі засоби займають позицію слів, які вводять пряму мову в діалогах, де відбито розмовний характер мови.

Особливістю непрямої мови є препозиція евіденційного засобу, тому що основною моделлю вираження евіденції за непрямого способу передачі інформації є ЗР, у якому вказівка на джерело повідомлення є в головній предикативній частині, підрядна актуалізує основну інформацію: *У вашому інтерв'ю, сер, є слушна фраза.* ***Ви*** (S_1) ***сказали, що*** *існуючі енергії нагадують життя всього сущого на землі: народження, спалах і загибель* (О. Зима). *Ще* ***мій*** (S_2) ***тато*** (S_1) *покійний* ***розказував, як*** *Дементій Маколиз украв був на Улитиному подвір'ї якусь невірненьку дощечку, то ходив із тою дощечкою цілу ніч кругом хати й не міг із рук випустити та з подвір'я вибратись* (В. Шкляр). Суб'єкт-першоджерело (*тато*) передав суб'єктові-інформатору (*синові*) способом вербального повідомлення (*розказував*) інформацію *Дементій Маколиз украв був на Улитиному подвір'ї якусь невірненьку дощечку*. Суб'єкт-інформатор (імплікований) не був свідком події, що засвідчує непряму евіденцію, оскільки розповідає про неї зі слів батька. Зауважмо, евіденційна частина організовує синтаксичний центр речення, проте семантично залежна від підрядної. Актуалізуючи основний зміст речення, підрядна частина є обов'язковою, бо предикат реалізує правобічну пропозиційну валентність.

Об'єктом для аналізу конструкцій з непрямою мовою є сполучний засіб, оскільки за структурою речення складнопідрядне. У цитативі, репрезентованому реченням з непрямою мовою, залежність інформативної частини від евіденційної виражена граматичним засобом зв'язку. Типовим у непрямій мові є асемантичний сполучник *що*, особливістю якого в евіденційній

конструкції є реалізація тільки з'ясувальної семантики: ***Казав Омелян*** (S_1), ***що*** *їх де не лоза – там і козак, а де байрак – там по сто, по двісті козак* (М. Вінграновський). Евіденційне ЗР з непрямою мовою організовують також сполучники *як, щоб, аби, який, буцімто, немов, нібито* та ін.: ***Він*** (S_1) ***став розповідати***, ***як*** *з приятелем, будучи студентом, муштрував хирлявого гімназиста, багацького синка* (Р. Андріяшик). ***Говорив мені*** (S_2) ***директор*** (S_1), ***щоби*** *я постригся, бо зі школи виженуть* (Л. Дереш). ***Казала*** [S_1], ***аби*** *Олька не виходила за тебе заміж, бо в тебе черства душа* (Є. Гуцало). *Своя "авіація" справила на стрільців неабияке враження, збадьорені побаченим,* ***вони*** (S_1) ***розповідали*** *один одному,* ***які*** *могутні літаки має галицька армія – під Вінницею у поготівлі стоїть цілий літунський полк, у ньому є австрійські "альбатроси", німецькі "фокери" і навіть французькі "нюпорти", які долають півтори сотні кілометрів за годину* (В. Шкляр). ***Параска*** (S_1) *плеще громаді, що* ***я*** (S_2) ***буцімто*** *відьмила, кругом криниці лазила навколішки* (І. Нечуй-Левицький). *Але самі* ***селяни*** (S_2) *іншої стежки не відають, хоч* ***казали: віщали старі люди*** (S_1), ***начебто*** *давніше була стежка друга* (В. Шевчук). Загалом сполучний засіб не впливає на вираження евіденції, бо в кожному реченні реалізує з'ясувальні смислові відношення, однак має здатність впливати на характер повідомлення інформації, від якого залежить впевненість у її достовірності. Якщо сполучник *що* є нейтральним і вказує на передачу інформації, то інші сполучні засоби вносять додаткові периферійні семи, які, окрім з'ясувальної семантики, реалізують конкретизацію основної дії (*як*), мають імперативну природу, а також є формально-синтаксичними засобами приєднання підрядної з'ясувально-об'єктної частини до опорного предикатного компонента з модальною семантикою обов'язковості, бажаності, доцільності, можливості [41, с. 25] (*щоб, аби*), з'ясовують ознаку об'єкта (*який*), вказують на впевненість / сумнів повідомлюваного (*буцімто, наче, ніби*). Здатність сполучних засобів кваліфікувати інформацію у цитативі з погляду евіденції схематично зобразимо на евіденційній прямій, де вихідною точкою є сполучник

що як основний нейтральний граматичний засіб, який поєднує евіденційну та інформативну частини ЗР:

Рис. 2.1

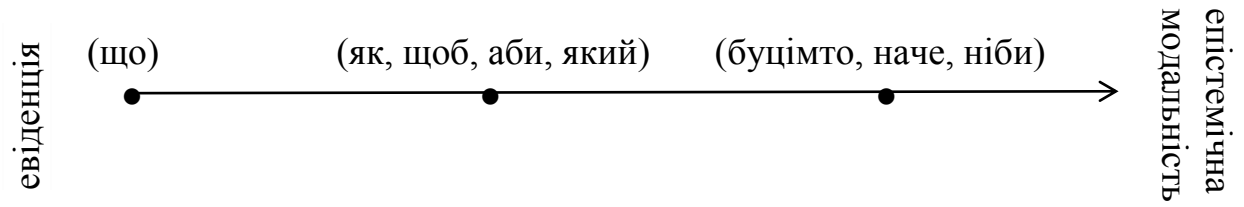

Сполучні засоби *як, щоб, аби, який* вказують на додатковий характер сприйняття повідомленої інформації, що дає нам підстави трактувати їх як марковані евіденційні засоби зв'язку частин речення з непрямою мовою. Сполучні засоби *буцімто, наче, ніби* кваліфікують інформацію як можливо недостовірну, тому зміщені до полюсу епістемічної модальності та є у цитативі периферійними засобами зв'язку. Вторинною для порівняльних сполучників є об'єктно-означальна позиція [38, с. 14], оскільки "вони поєднують з опорним предикатним іменником валентно зумовлену підрядну з'ясувально-означальну частину, яка, з одного боку, з'ясовує семантику цього предикатного іменника, а з іншого – заповнює означальну щодо нього формально-синтаксичну позицію" [там само]. Зважаючи на первинну та вторинну спеціалізації сполучників, ми виявили, що в евіденційній конструкції первинним завжди є з'ясувальне семантико-синтаксичне відношення.

Цитативні конструкції з непрямою мовою, як правило, за структурою елементарні: складаються з однієї підрядної частини. Проте суб'єкт-інформатор може максимально насичувати зміст висловлювання інформацією, тому речення складаються з кількох підрядних: *А братові* ***переказував, що*** *у мене вже є гвинтівка і* ***я*** ($S_{1,2}$) *стріляю з неї скільки захочу,* ***що*** *не забув про свою обіцянку і скоро пришлю йому і набої, і порох* (А. Дімаров). Предикат *переказував*, виражений дієсловом мовлення мин. ч. чол. р., вводить дві інформативні частини з однорідною супідрядністю. Такий прийом дозволяє суб'єктові-інформатору в одній конструкції передати об'ємну інформацію. Натомість евіденційна частина речення з непрямою мовою максимально

компактна: зазвичай складається з позначення суб'єкта-першоджерела та евіденційного предиката.

За непрямого способу передачі чужого мовлення переказано почуте: за колишнім мовцем тепер стоїть оповідач, який стає мовцем [20, с. 23]: *А я* (S_2), *каже*, ***сказав*** *так, як ви* (S_1), *каже, казали казати:* ***що****, каже, Микитка займив корову, а я, каже, намість нього прийшов до школи* (Л. Мартович). У конструкції модус суб'єкта-інформатора виражений ВК *каже.* ВК належить мовцеві, який переказує почуту інформацію *А я сказав так, як ви казали казати: що Микитка займив корову, а я намість нього прийшов до школи.* Евіденційна частина містить ще одну вказівку на джерело повідомлення та формує модус суб'єкта-першоджерела: *сказав, як ви казали казати: що ...* . Отож евіденційний ВК *каже* вводить інформативну частину, яка водночас є евіденційною для іншої інформативної частини – *Микитка займив корову.* Такі приклади засвідчують природу подвійного переказу.

Крім основних способів передачі чужого мовлення – прямого та непрямого, виявляємо й інші, які поєднують диференційні ознаки основних і теж акумулюють маркери евіденції, наприклад, тематичну та невласне-пряму мову.

Тематична мова довгий час не виділялася як окремий вид передачі чужого мовлення, оскільки за змістом збігалася з непрямою мовою. Однак Г. Чумаков доводить, що тематичній мові властиві чітко виражені семантичні, лексико-структурні та структурно-синтаксичні ознаки [126, с. 95]. У нашому розумінні тематична мова – опосередковане інформацією зовнішнього джерела повідомлення узагальненого змісту, експліковане конструкціями з формальними показниками *про, про те, про це*, після яких, як правило, інформацію вводять сполучні слова *як, що*. Суб'єкт-інформатор, використовуючи формальні синтаксичні показники, максимально компресує отриману інформацію та вказує тільки на тему висловлення. На відміну від конструкцій з прямою чи непрямою мовою, у реченні з тематичною мовою повідомлюваний факт не розкрито повністю: стисло передано зміст інформації,

що вказує на її обмеженість і можливість утворювати модус непрямої евіденції, наприклад: *Молодий* ***черговий*** (S_1) *якось одразу осунувся,* ***заговорив про*** *можливість реактивної виразки шлунка на ґрунті нервозності, потім* ***про те, як*** *важко бути лікарем, бо всі тебе дістають і ніхто не питає, як ти себе почуваєш […]* (С. Процюк). У структурі суб'єктом-першоджерелом повідомлення є *молодий черговий*, на зміст інформації якого (*нервозність – можлива причина виразки шлунка* та *важко бути лікарем*) вказують евіденційні компоненти *заговорив про*, *заговорив про те, як*. У реченні передано тему повідомлення без збереження структури та модального змісту висловлення. У тематичній мові спостерігаємо закономірність препозиції евіденційних засобів стосовно теми повідомлюваного. Однак зауважимо, що заміна дейктичного евіденційного засобу *те* на *це* призводить до зміни не тільки позиції, але й структури конструкції. Як свідчить матеріал, засіб *про це* у більшості випадків займає постпозицію або парцельований в окреме речення. Це зумовлено тим, що спочатку повідомлено інформацію, а потім зазначено спосіб її отримання та суб'єкт-першоджерело. Компонент *про це* надає інформації висновковості, завершеності, наприклад: *Тільки не затримався в Кураївці, зачепився [Віктор] десь у райцентрі,* ***про це Інна дізналась від*** *зніченого та розгубленого* ***Панаса Омеляновича*** (S_1) (О. Гончар); *Урешті вирішила, що не що інше, як квасоля, є найпродуманішою формою вилучення малого простору з великого.* ***Про це Анна*** (S_1) ***розповіла*** *старому Беді, коли принесла цілий мішок великої синьої квасолі до його панцерника* (Т. Прохасько). Парцеляція тематичної мови дозволяє вводити у висловлювання більшу за обсягом інформацію. Як бачимо, цитативність виходить за межі речення та виявляється у структурі тексту. Структурна відмінність полягає в оформленості інформації, однак семантично парцельовані конструкції здебільшого передають зміст, який можна передати структурою ЗР чи реченням з прямою мовою. Пор.: *Солонець короговку не взяв і звелів писати листи – до полковника та гетьмана в Глухів. Лист до полковника повезло шість козаків, лист у Глухів – чотири. Всього цього я не*

бачив, ***про це мені*** (S_2) ***розповіли*** [S_1] (Ю. Мушкетик) → *Всього я не бачив, але* ***мені розповіли, що****…*

Специфіка тематичної мови завдяки компактному способу повідомлення дає змогу структурувати виклад інформації в межах простого речення: *І* ***Володя*** (S_1) *відверто* ***розповів про*** *все:* ***про*** *тайфун,* ***про*** *свого батька,* ***про*** *полон і катування* (О. Донченко); ***Олег*** (S_1) ***розповів про*** *погрози дервіша,* ***про*** *вершників і* ***про*** *нову зустріч з дервішем при в'їзді в Марестан* (П. Загребельний). Суб'єкт-інформатор узагальнює отриману інформацію, тому повністю змінює повідомлення суб'єкта-першоджерела, залишаючи його тему.

Отож тематична мова – особливий вид передачі репортативної інформації, структурно-семантичну варіативність якої передають дієслівні предикати мовлення з компонентами *про, про те, про це*.

Невласне-пряма мова поєднує ознаки прямої (розмовні елементи, лексичні, емоційні засоби) та непрямої (заміна особових займенників, форм дієслів) мови. Невласне-пряма мова – введена в авторський текст чужа мова, яка зберігає особливості живої мови персонажа, але без цитування і спеціальної пунктуації [121, с. 405]. На відміну від непрямої, для невласне-прямої мови не релевантна граматична залежність від предиката мовлення: вона не має типової граматичної форми (ЗР, речення з ВК), тому передає слова іншої особи без особливого виділення знаками пунктуації. Проаналізувавши зміст поняття невласне-прямої мови у лінгвістичних концепціях, вважаємо її не стільки способом передачі чужого мовлення, як стилістичним прийомом наративної форми оповіді (див.: [178]), оскільки вона відображає злиття мови автора та персонажа. У тексті невласне-пряма мова синтаксично не вичленована через відсутність предиката мовлення, тому часом важко розмежувати мову двох осіб. Оскільки формально вказівка на джерело інформації не експлікована, невласне-пряму мову не розглядаємо як типовий спосіб вираження евіденції. Наприклад: *Он йде Маланка. Мала, суха, чорна, у чистій сорочці, в старенькій свитці. Андрій не бачить її обличчя, але знає, що у неї спущені додолу очі й затиснені губи.* ***Ми хоч бідні, але чесні. Хоч живемо з пучок, а проте й для***

нас є місце в церкві. *Коло неї Гафійка* (М. Коцюбинський). У конструкції є два суб'єкти – автор та Андрій. Автор виступає у двох іпостасях: особи, що веде розповідь від свого імені, та особи персонажа. Розмежування власне авторської мови і мови персонажа можливе завдяки дейктичним маркерам (зокрема займенникам), синтаксичним особливостям. Евіденційний засіб можна домислити, однак формальне його вираження у конструкції призведе до зміни структури речення, близької за формою до прямої чи непрямої мови. Невласне-пряма мова передає різну за характером інформацію, але найчастіше використовується для передачі прихованих, інтимних моментів психічного життя людини.

Непряма опосередкована евіденція виражена також цитативом із ВК, які презентують інформацію з покликанням на когось / щось у вторинній предикації. Наприклад: *Навіть літак,* ***твердять його будівничі*** (S_1)*, зовсім не зношується у повітрі під час горизонтального лету – він старіє тільки тоді, коли набирає висоту і робить посадку* (В. Шкляр). У наведеній конструкції мовець [S_2] є посередником передачі інформації від *будівничих літака* (S_1) до адресата. Особливість такої інформації в тому, що мовець тільки ретранслює чуже повідомлення, оскільки ВК виражає покликання на інше джерело. У реченні чітко протиставлені дві частини: основна та додаткова. Вторинна предикація представлена двоскладним реченням *твердять його будівничі,* в якому зазначено першоджерело інформації (*будівничі*) та спосіб отримання інформації (*твердять*).

Отже, цитатив, презентований конструкціями з прямим чи непрямим мовленням, формує дослівна та недослівна передача інформації, отримана від зовнішнього джерела. За семантикою цитатив полісуб'єктний: у його структурі виокремлюємо суб'єкт-першоджерело (непрямий суб'єкт [48, с. 413]), якому належить первинна інформація, та суб'єкта-інформатора (прямий суб'єкт [там само]), який переказує чуже мовлення. Варто зауважити, що суб'єкт-інформатор, як правило, синтаксично не виражений.

Особливе місце в евіденційній парадигмі цитатива займає суб'єкт мовлення, виражений 1-ою ос. Це, так би мовити, цитатив першої особи, який називаємо ***автоцитативом***: *Тоді, провагавшись,* ***я*** ($S_{1,2}$) *пішла далі і* ***розповіла, що*** *зовсім не пам'ятаю свого батька, пам'ятаю лише вітчима, якого мама дуже любила* (В. Шкляр). В основі виокремлення автоцитатива з репортативних конструкцій не тільки 1-а ос. суб'єкта як дейктичний центр речення, а й розмежування розповідної та переповідної семантики. Якщо у цитативі суб'єкт-інформатор переказує слова інших осіб ($S_1 \neq S_2$), то в автоцитативі суб'єкт-інформатор, який власне є суб'єктом-першоджерелом ($S_1 = S_2$), розповідає про події, учасником чи очевидцем яких був сам, або переповідає власні слова, сказані ним раніше за певних обставин. Як правило, попереднє висловлення автора зумовлене його участю у минулій ситуації мовлення. Автоцитатив передає лексико-семантичний повтор сказаного раніше: суб'єкт-інформатор є суб'єктом-першоджерелом у різних часових планах: ***Як я*** ($S_{1,2}$) ***вже сказав****, ми мешкали у князя-папи, "найшутійшого з шутів", на його широкому обійсті, де стояло з десяток зрубів* (Ю. Мушкетик). ВК не тільки вказує на вербальне джерело повідомлення, а й деталізує, що інформація сказана мовцем не вперше.

Автоцитатив представлений конструкціями із прямим і непрямим мовленням, а також реченнями з ВК, що відображено на синтаксичному рівні: *Ніно, –* ***торохтів я*** ($S_{1,2}$) *далі, – ось тут, у цій розщелині, застряв був кінь* (В. Близнець). *Та я ходив до сповіді до ксьондза єзуїта. А ксьондз єзуїт питають мене, де я служу. А* ***я*** ($S_{1,2}$) ***кажу, що*** *у Вагмана за сторожа. А ксьондз далі: а хто там живе в тім домі? А я* ***повідаю****: ті й ті* (І. Франко). *Однак,* ***я*** ($S_{1,2}$) ***ж кажу****, не все так гладенько було в наших лавах: усі знали, що післяжнивна пора найкраща для широкого виступу, та як його бути – кожен трактував по-своєму, отамани вагалися, яка тут тактика ліпша* (В. Шкляр). Якщо мовець розповідає про подію, учасником чи свідком якої був, то йдеться про пряму евіденцію, і відповідальність за достовірність інформації – на мовцеві, адже він є першоджерелом повідомлення. На це неодноразово вказує Н. Козінцева, наголошуючи, що коли "[…] мовець збігається з носієм

інформації, висловлення передає пряме засвідчення. Якщо мовець є тільки посередником передачі інформації, то висловлення передає непряме засвідчення” [68, с. 14].

За природою суб’єкта-першоджерела на основі фактичного матеріалу виділяємо персональний (ПЦ) та інституційний цитатив (ІЦ).

Висловлювання із вказівкою на отримання інформації від осіб реалізує **ПЦ**, у межах якого розрізняємо **одноосібний** і **колективний**, наприклад: ***Рафалович*** (S_1) ***закинув*** *якось при нагоді,* ***що*** *всі вулиці в місті поназивані іменами польських королів, гетьманів та патріотів, котрі тут ніколи не бували і нічим із сею місцевістю не зв’язані, а ані однісінька назва, ані один напис не нагадує, що се місто лежить на Русі і має якусь руську минувшину* (І. Франко). Речення презентує одноосібний ПЦ, оскільки суб’єктом-першоджерелом є означена особа – *Рафалович*. Натомість речення ***Люди*** (S_1) ***підтвердили, що*** *Тамара щоденно ходила до потерпілої і заздрила їй* (І. Роздобудько) демонструє колективний ПЦ: передана інформація належить невизначеній кількості осіб, які сприймаються узагальнено. Надійність суб’єкта, інформацію якого передано, виявлена в достовірності повідомлюваного. У більшості випадків одноосібний ПЦ передає достовірну інформацію, оскільки містить покликання на визначену особу, яка відповідає за її зміст, натомість правдивість інформації від колективного джерела інколи викликає сумніви. Як зазначає Т. Астахова, евіденційне значення має зв’язок з авторитетністю [10, с. 22]. Авторитетність суб’єкта-першоджерела визначає у цитативі достовірність інформації. Одноосібний ПЦ, як правило, частіше виражений конструкцією із вказівкою на суб’єкт первинної інформації, представлений онімом: *А ще* ***дід Євдоксій*** (S_1) ***розповідав, як*** *у 1912 році мор пройшов селом – холера спустошила не одну хату і посиротила, прорідила ледве не кожен двір* (І. Костиря). ***Полянський*** (S_1) ***каже, що*** *криміналістика на чотири-п’ять років відстає від наук злочинства* (Р. Андріяшик). **Онімний** одноосібний ПЦ не має об’ємного діапазону груп слів, які позначають суб’єкт-першоджерело, зазвичай це власні імена, прізвища та прізвиська. Натомість у

цитативі з покликанням на осіб, позначених апелятивами – **апелятивний** одноосібний ПЦ, – представлено низку лексико-семантичних груп, що позначають професійну належність, рід занять, свояцтво, вік, стать, соціальний статус, наприклад: *Отже, сам* ***президент*** (S_1) *по розправі, виходячи з суду,* ***сказав*** *до прокуратора: "З таким оборонцем – то приємно провадити розправу". А* ***прокуратор*** (S_1) *йому* ***на се****: "О так, се одна з найясніших голов у галицькій адвокатурі. Шкода, що не пішов на судію, міг би був зробити карієру"* (І. Франко). ***Біограф*** (S_1) ***стверджував, що*** *саме за "Адамове яблуко", конкретний текст якого дуже цікавив НКВС і КДБ, він поплатився п'ятнадцятьма роками таборів* (Л. Дереш). *Дак се ще мій* ***дід*** (S_1) ***розказував****: діда Потапового пан Журавський у заїжджого ляха-полковника на гончого пса виміняв, сподобалося Журавському, як той полковнику прислужує* (В. Дрозд). ***Стара*** (S_1) ***розповіла, що*** *чоловіки, хто міг, відразу повтікали з села, бо ці песиголовці хотіли їх рекрутувати* (В. Шкляр); *Та через півроку, навесні сорокового, з'явився якийсь* ***чоловік*** (S_1)*, котрий розшукав Марусю й* ***розповів, що*** *бачив, як на аеродромі капрал Франек Ступачинський при наближенні ворога спробував підняти літак у повітря та розбився* (В. Лис); *Передній* ***селянин*** (S_1) ***пробасив****: – Нам воду возитимуть з дому. Діти кіньми возитимуть* (І. Білик). Наведені приклади засвідчують **визначений** апелятивний ПЦ, у якому суб'єкт-першоджерело експлікований субстантивами, що позначають відомих осіб. У цитативі евіденційну семантику виражають не тільки предикати мовлення, а й перцептивні предикати, що позначають аудіосприйняття. Основним предикатом аудіосприйняття є дієслово *чути*, яке актуалізує репортативну семантику за умови, коли інформація сприйнята на слух від інших осіб (*я чув = мені казали*). Суб'єкт-першоджерело у таких випадках, як показує матеріал, здебільшого виражений загальною назвою, тому формує визначений апелятивний ПЦ: *Степан* (S_2) *сто разів* ***чув од батька*** (S_1)***, як*** *його взводові довелося брати висоту майже наосліп, вночі, і бігти під гору, коли не видно ні ворога, ні своїх, лиш смерть січе по тобі свинцевим дощем ...* (В. Шкляр). У реченні суб'єктом-першоджерелом є *батько*, який розповідає

про свою участь у воєнних діях. Зауважимо, що є випадки із синтаксично вираженим суб'єктом, особу якого не встановлено, однак інформація від нього сприймається як достовірна. Вираження суб'єкта в **невизначеному** апелятивному ПЦ представлено субстантивним блоком слів. Як свідчить матеріал, невизначений цитатив формують іменники *очевидець, самовидець* та *свідок*, які не позначають відомої особи, а також субстантиви на кшталт *компетентні, поінформовані, обізнані* тощо. Вони є показниками категоричної достовірності [55, с. 13] та актуалізують інформацію, яка характеризується високим ступенем правдивості: ***Як повідомили найбільш поінформовані*** (S_1), *Лорі наснився страшний сон, от вона і вирішила поділитись своїми переживаннями з широким загалом* (М. Соколян). *"Я бачив, як на вулиці вмирало семеро дітей. Вони стікали кров'ю, наче забиті тварини"* – ***розповідає очевидець*** (S_1) *з Анголи* (Г. Пагутяк). Зазначену інформацію кваліфікуємо як достовірну, оскільки отримана від безпосереднього свідка події, про яку повідомлено. Достовірність інформації підсилює її сприйняття візуальним способом (*я бачив*), який є одним із найбільш точних способів отримання інформації.

Особливість колективного ПЦ у тому, що суб'єктом-першоджерелом є група осіб, об'єднаних віком, професією, статтю, соціальним станом тощо. У колективному ПЦ евіденційний предикат, як правило, виражений формою множини, яка зумовлена передачею інформації від невизначеної кількості осіб: *Старі* ***люди*** (S_1) ***переказують, що*** *колись давно на наш край та навколишні землі впала велика засуха. Від нестачі води та інфекцій гинули люди, худоба, рослини* (М. Дзюба). Виокремлюємо колективний ПЦ з визначеним і невизначеним суб'єктом-першоджерелом. Якщо у **визначеному** колективному ПЦ суб'єкт-першоджерело названо прямо, то **невизначений** ПЦ зумовлений двома причинами: суб'єкт інформації вказаний узагальнено або пропущений (синтаксично невиражений) у зв'язку з надлишковістю інформації чи тому, що невідомий. Наприклад, речення ***Сусіди*** (S_1) ***казали, що*** *його мати покинула родину, а батько, колишній картяр, повісився "на зоні"* (І. Роздобудько)

ілюструє визначений колективний ПЦ, у якому суб'єкт-першоджерело інформації вказаний прямо (*сусіди*). Як засвідчує матеріал, у колективному ПЦ невизначеність суб'єкта зумовлена найчастіше його відсутністю. Евіденційний предикат у таких конструкціях виражений формами 3-ої ос. мн. теп. ч. чи чол. р. мин. ч. У традиційній граматиці такі речення (частини речень) кваліфікують як неозначено-особові, однак ми маємо на увазі двоскладне речення із опущеним суб'єктом. Синтаксична невираженість суб'єкта не впливає на вербалізацію евіденційної семантики, проте безпосередньо пов'язана з епістемічною модальністю: *Нам ще у Ворохті* ***сказали*** [S_1]*,* ***що*** *в горах погоня за розбійником* (Р. Андріяшик). У конструкції відсутність суб'єкта-першоджерела не зумовлює інформативну неповноту речення. Комунікативна мета речення визначена важливістю повідомленої інформації, незважаючи на її першоджерело. Нульовий суб'єкт та евіденційний предикат забезпечують семантичну двоскладність таких конструкцій. Семантичну двоскладність речень з дієслівним предикатом у формах множини мин. ч. та 3-ї ос. мн. теп. ч. в українській граматиці обґрунтували І. Вихованець [27] та К. Городенська [39].

Невизначений колективний ПЦ формують евіденційні предикати у структурі безособового речення, яке виражає стан чи дію повідомлення безвідносно до суб'єкта дії. У безособовому реченні немає кореляції між головним компонентом речення та суб'єктом, оскільки позиція підмета закрита. Основним засобом вираження невизначеного колективного ПЦ у безособовому реченні є евіденційний предикат мовлення на *-но: Адже* ***сказано*** [S_1]*: "Над бідним не чини свавілля, бо малий сором – зерня великого безчестя"* (М. Соколян). Безособові форми, як правило, вводять інформацію повчального змісту, тому сприймаються як достовірні, незважаючи на імплікацію суб'єкта-першоджерела. У цитативі дієслівна форма на *-но* позначає стан, який є результатом процесу повідомлення.

Суб'єктний нуль у неповному двоскладному та односкладному безособовому реченнях різниться ступенем невизначеності суб'єкта: у

безособовому реченні невизначеність суб'єкта максимальна, у неповному двоскладному реченні з предикатом у 3 ос. мн. суб'єкт хоч не виражений, проте домислюється. Очевидно, саме тому К. Городенська трактує речення з предикативними формами на *-но, -то* як останню ланку в процесі нейтралізації суб'єкта – виконавця дії [40, с. 92]. Як правило, форма на *-но* утворена від дієслів мовлення доконаного виду, однак виявляємо предикативні форми на *-но* недоконаного виду, які використовуються у контекстах зі значенням багаторазової повторюваності дії: ***Казано*** [S_1] *завжди,* ***що*** *імператор вирушає захищати істину, виборювати правду* (П. Загребельний). *І от, коли вже військо було в дорозі, перестрів його один славний віщун, про якого* ***говорено було, що*** *ніколи він ще не змилився* (Ю. Винничук).

До невизначеного колективного ПЦ зараховуємо випадки, коли суб'єкт-інформатор повідомляє інформацію, отриману з переказів, легенд. Такому повідомленню властива проблематична достовірність, оскільки суб'єкт-першоджерело не вказаний, евіденційний показник позначає зазвичай усний спосіб передавання інформації з "рук у руки", тому в процесі переказування інформація може бути деформована, чим нагадує чутки: *У їхньому селі* ***ходила давня легенда*** [S_1], ***що*** *ці пташки не відлітають у вирій, вони ніколи не покидають рідних країв* (В. Шкляр). – ***Билиця*** [S_1] ***є така****… Там колись у давнину козаки свої шаблі поховали. Вибрали найглибшу криницю, аби вороги не дістали… І не тільки шаблі, а й стріли та луки, а й пістолі, а й гармати…* (Є. Гуцало).

Як бачимо, парадигму ПЦ формують одноосібний та колективний ПЦ, у яких суб'єкт-першоджерело виражений власною чи загальною назвами з конкретною або загальною вказівками на особу суб'єкта. Імплікація суб'єкта-першоджерела не впливає на вираження евіденційної семантики.

Інституційний цитатив (ІЦ) вербалізований конструкціями, в яких суб'єктом-першоджерелом є установи, друковані засоби, ЗМІ. Означення "інституційний" є дещо умовним, але, на нашу думку, найбільш точно передає зміст цитатива, в якому суб'єктом-першоджерелом є не особа. Варто пам'ятати,

що ІЦ опосередкований ПЦ, оскільки передача інформації так чи інакше відбувається з участю людей. ІЦ поділяємо на **загальний** та **індивідуальний**. У загальному ІЦ суб'єкт-першоджерело позначений назвами у формах множини, які можуть сприйматися узагальнено без зазначення власного найменування: *Те, що ні Володі, ні чоловіка не знайшли, часом породжувало у Віри Гарасимівни неясну надію, але* ***газети*** (S_1) *в один голос* ***говорили про*** *загибель усіх членів геологічної експедиції* (О. Донченко). У загальному ІЦ можлива відсутність формального вираження джерела інформації, однак домислити його допомагає евіденційний предикат, наприклад, у реченні *Сьогодні* ***передавали*** [S_1]*: в розшуку тисячі призовників, що ухиляються від осіннього призову* (Л. Костенко) предикат, очевидно, передбачає повідомлення інформації, опосередкованої радіо чи телебаченням.

Індивідуальний ІЦ передбачає наявність конкретно вказаного суб'єкта-першоджерела, який може бути позначений власною та загальною назвою. **Онімний** індивідуальний ІЦ формують власні найменування книг, газет, журналів, організацій тощо, наприклад: ***Як сказано в Святім письмі*** (S_1)*: "Тож дай слузі твойому розумне серце, щоб йому правити народом твоїм і вміти розібрати між добрим і лихим…"* (В. Шкляр). Як правило, авторитетність першоджерела забезпечує достовірність інформації. В **апелятивному** індивідуальному ІЦ джерелом інформації є невизначені друковані засоби, заклади, ЗМІ, позначені загальними назвами: ***Радіо*** (S_1) ***доносило*** *тривожні* ***вісті, передавало, що*** *це лихо повсюдне, в країнах Європи вірус повалом валить людей, у Римі, і в Лондоні, і в Парижі лікарні переповнені, на час епідемії закриваються школи, люди мруть тисячами* (О. Гончар).

Отже, за характером суб'єкта-першоджерела цитатив структурують два види: персональний та інституційний, різновиди яких узагальнено в схемі:

Рис. 2.2

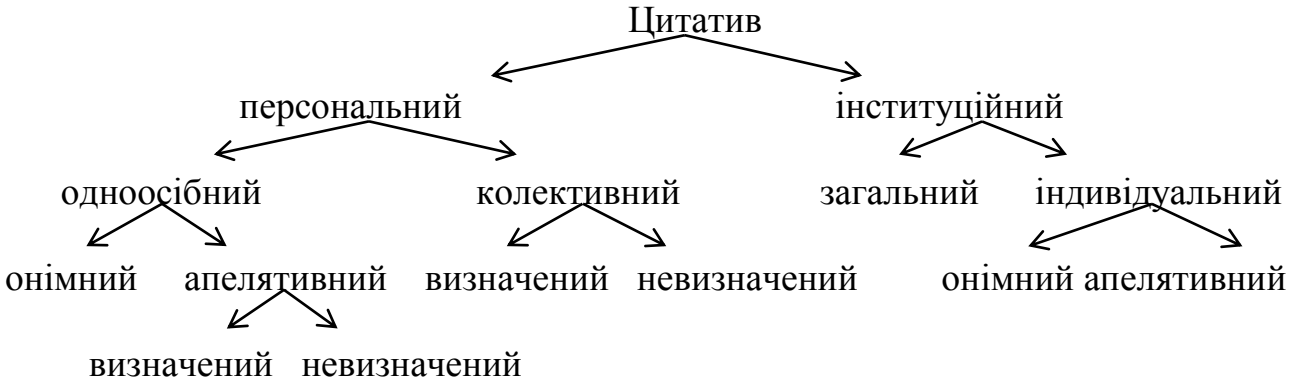

Отже, цитативна семантика виражена різними видами структур, що репрезентують чуже мовлення, серед яких основними є конструкції з прямою та непрямою мовою. Семантичний і структурний аналіз засвідчили, що конструкції з репортативною цитативною семантикою відзначаються особливою будовою – наявністю евіденційної (репрезентативної) та інформативної частин. Евіденційну частину утворюють предикат, що вказує на вербальне повідомлення, та, як правило, позначення суб’єкта-першоджерела. У цитативі суб’єкт-інформатор перебуває у двох іпостасях: особа, яка отримала інформацію від першоджерела, та особа, яка переказує інформацію, опираючись на повідомлення суб’єкта-першоджерела.

Зауважимо, що репортативність виходить за межі речення та виявлена в структурі тексту, наприклад: *Відчайдушний опір вчинив Милорадовичу козак Балясний із Веприка, котрий мав селітровий заводик і варив селітру. […] Тоді його посадовили на незасідлану, страшенно худу, гостроверху коняку, й сам Милорадович гнав ту коняку поперед себе тридцять верст і пригнав на свій хутір, де Балясного було посаджено в індичник під варту.* ***Про все це розповів*** *Савичу* ***син Балясного*** (S_1) (Ю. Мушкетик). У таких мікротекстах евіденційний засіб, як правило, стоїть у постпозиції щодо викладеної інформації та оформлений в окрему конструкцію. За семантикою такі конструкції не відрізняються від традиційних, оскільки вводять інформацію, отриману від зовнішнього джерела, однак структурно побудовані по-іншому: евіденційний

засіб відокремлений від основної інформації та становить окреме речення. Це дає змогу вводити та переказувати об’ємну за обсягом інформацію.

Передана інформація від невідомого джерела вербальним способом формує евіденційну семантику **чуток**. В українській граматиці немає терміна для позначення конструкцій з такою семантикою, тому термін “чутки” використовуватимемо як для позначення відповідної семантики, так і для конструкцій з цією семантикою. Представлена інформація, отримана без покликання на визначений суб’єкт-першоджерело, породжує сумніви в її достовірності та є основою чуток. Чутки на матеріалі європейських мов досліджував Б. Вімер, який описав та класифікував засоби з репортативною семантикою [192]. Чутки мовознавець трактує як субдомен евіденції, що належить до когнітивної і / або комунікативної основи, на підставі якої мовець робить повідомлення [там само]. Способи та засоби вираження семантики чуток зумовлені самою суттю цього феномена спілкування. Чутки трактуємо як неперевірені свідчення невідомого походження. Суб’єкт-першоджерело у конструкціях з цією семантикою, як правило, імплікований або виражений неозначеними займенниками *хтось, дехто, якийсь, деякі* та ін., які актуалізують інформацію проблематичної достовірності [55, с. 14], наприклад: ***Дехто*** (S_1) ***казав, що*** *насправді це вогнище не так на честь Христового Воскресіння, як воно має освітлювати віруючим дорогу до церкви, чи уже з церкви* (О. Вільчинський). Невпевненість в істинності інформації детермінована вказівкою на невідомий суб’єкт-першоджерело (*дехто*). Невизначеність суб’єкта-першоджерела є однією із семантичних особливостей чуток: ***Одні*** (S_1) ***казали, що*** *його зробили мудрі володарі давно зниклого народу, який колись населяв землі Країни-України понад Дніпром – Борисфеном,* ***інші*** (S_1) ***вважали, що*** *його подарували тепер вже забуті боги тим, хто захищав цю землю від темних сил* (Д. Білий). Для визначення конструкції із семантикою чуток варто звертати увагу не тільки на вираження суб’єкта-першоджерела, але й на форму та семантику предиката, що позначає передачу інформації. Колективна взаємодія породження і поширення чуток зумовлює форми мн. теп. і мин. ч.

предикатів із семантикою чуток: *пліткують (-вали), подейкують (-вали), кажуть (казали), говорять (-или), поговорюють (-вали), оповідають (-ли)* та ін.: ***А ще подейкують*** [S_1]**,** ***що*** *сільрада збирається організувати повалення хреста, бо його з того горба занадто далеко видно, особливо взимку на фоні снігу, і це зауважило районне начальство* (М. Дзюба). Для предиката *дійти*, який використовується у значенні "поширюватися, розповсюджуватися", властива безособова форма: ***Дійшло*** [S_1] ***до мене*** (S_2) ***таке:*** *з ним іще один чоловік тікав, Костя Капітан* (А. Кокотюха).

Основними конструкціями для вербалізації репортативної семантики чуток є ЗР та просте речення з ВК. У ЗР основний предикативний центр із вказівкою на репортативне джерело інформації у головній частині може бути виражений дієслівним предикатом мовлення чи відповідною стійкою дієслівно-іменною сполукою, а також за допомогою дієслів сприйняття, які використовуються у значенні вербального повідомлення інформації: ***Зоряна*** (S_2) *звідкись* ***принесла плітки*** [S_1] ***про те, що*** *його [викладача] вважають супер-супер геніальним і талановитим* (О. Деркачова). Семантика предиката, яким введена інформація у висловлення, вказує, що інформація отримана від невідомого першоджерела суб'єктом-інформатором (*Зоряною*). Зауважимо, що між способом отримання інформації та її достовірністю є обопільний зв'язок. Адже мовець, вказуючи на непрямий спосіб отримання інформації, зазначає те, що він не є безпосереднім очевидцем події, тому не впевнений у достовірності інформації. Закономірно, що проблема істинності / неістинності повідомлюваного виникає у репортативних конструкціях чуток. Однак евіденційний репортативний засіб *a priori* не містить натяку на ступінь достовірності інформації: повідомлюване з погляду правдивості / неправдивості інтерпретує сам мовець чи адресат.

Серед дієслівних предикатів мовлення зі значенням чуток виокремлюємо спеціалізовані предикати для вираження чуток: *пліткувати, подейкувати, слебезувати* тощо та нейтральні предикати мовлення, які виражають чутки контекстуально: *казати, говорити, розказувати, поговорювати,* наприклад:

Люди (S_1) ***слебезували про*** *їх довгі гулянки удвох поза городом* (Панас Мирний). *Про святого Христофора* ***розповідають*** [S_1]***, що*** *він був захоплений римлянами в полон під час одного з боїв десь на Півночі Африки* (Л. Дереш). Нейтральні предикати мовлення вводять чутки тоді, коли суб'єкт-першоджерело імплікований чи неозначений. Використання чуток зумовлене інтенціями мовця: інформаційний вакуум є причиною відчуття нестачі інформації, унаслідок чого суб'єкт-інформатор вдається до аргументів будь-якої інформації, як правило, деформованої. Однак, передаючи інформацію, в якій невпевнений, мовець, щоб не викликати докори від реципієнтів, використовує евіденційний засіб, що вказує на чутки, щоб не бути відповідальним за сказане. Евіденційний засіб вказує на джерело повідомлення – чутки – і водночас актуалізує проблематичну достовірність інформації. Вважаємо, що на контекстуальному рівні чутки можуть виконувати й маніпулятивну функцію: мовець свідомо використовує чутки з метою омани співбесідника. Отже, репортативні конструкції можуть бути одним зі способів подачі неправильної інформації, які можна кваліфікувати як маніпулятивні засоби: *Бачите, тут у повіті скрізь* ***пішла слава*** [S_1]***, що*** *ви маючий чоловік, дуже маючий. Відки взялася та слава? Хто знає! Може, я й сам розпустив її, а може, й ні* (І. Франко).

Предикативний центр у ЗР організовують дієслівно-іменні сполуки, стрижневим словом для передачі семантики чуток у яких є іменники *чутки, плітки, поголос, слава,* наприклад: *... його раптом викликав* ***Волощук*** (S_2) *і* ***сказав, що ходять неприємні чутки*** [S_1]***, нібито*** *він, Муталіб, багато собі дозволяє, пускає сторонніх людей не туди, куди треба, йому, Волощукові, начхати на брехні, але ж то правда, що дружина одного пацієнта заходила навіть у реанімаційне відділення* (В. Шкляр). *... дим розповзався на довколишні пущі, і вже* ***повзли*** *нові* ***чутки*** [S_1] ***про те, як*** *учора згоріла в капищі Звенислава і, може, ще дехто, і* ***як*** *вої й дружина погнали увечері всіх радогощан до Яворового озера, щоб вони прийняли там хрест, і як…* (П. Загребельний). *Але ж* ***поголос*** [S_1] ***пішов*** *по селі,* ***що*** *Семениха до смерти готується, то як*

спротивилися наші діти, най Бог хоронить (М. Матіос). За функціональним призначенням такі стійкі словосполуки близькі до фразеологічних одиниць *плескати язиком, орудувати язиком, теревені розводити, понести на язиках*, які теж організовують репортативний модус.

У ЗР серед предикатів сприйняття для передавання чуток використано дієслово *чути*: ***Чую*** [$S_{1,2}$]***, що*** *й коло пана маршалка заскакують, пані маршалковій компліменти правлять, на домашніх балах паннів відтанцьовують і все жалуються на те, що їм у суді заподіяно страшенну кривду, кинено на них калюмнію, не дано їм змоги очиститися* (І. Франко). У таких конструкціях подано інформацію, почуту не безпосередньо, а від інших осіб, тому предикат є показником репортативності (чую = кажуть). На відміну від інших засобів для передавання чуток, предикат *чути* виражений формою 1-ї ос., що зумовлено розповіддю від суб'єкта-інформатора. Виявляємо також форму на -*но*, яка вживається у значенні *кажуть:* ***Чутно*** [S_1] *нам тут,* ***що*** *свиней у тебе зовсім мало осталося, й то, конєшно, од твоєї недбайливості: як приженуть їх з поля, то ви зганяєте їх водну кучу й при тому свині їдять поросят* (Ю. Мушкетик). Простежуємо закономірність, що репрезентативна частина, якщо немає точно зазначеного суб'єкта-першоджерела, часто відокремлена у ВК: *А він,* ***як чую*** [S_1]*, й так хоче вийти на великого пана.* ***Чую:*** *хоче бути адвокатом* (О. Кобилянська).

Серед ВК, які виражають семантику чуток, основним засобом вираження є дієслівна форма *кажуть*: *Був Іван хоч і бідним, та грамотним,* ***кажуть*** [S_1], *за тамтої великої війни на Саратівщині, куди вивозили родини з їхнього села при наближенні австріяків, до школи,* ***кажуть****, ходив* (В. Лис). ***Кажуть*** [S_1]*, на свою премію він побудував розкішні хороми, тримає в саду павичів…* (І. Роздобудько). ***Кажуть*** [S_1], *коли ще був молодий і разом з товаришами шукав місце для нової Січі, одного разу заплив з Дніпра в якусь невідому річку з темними глибочезними ямами, крутими берегами та густим лататтям* (В. Малик). Непряма опосередкована евіденція виражена у таких конструкціях за допомогою ВК, що не позначають конкретний суб'єкт-першоджерело, однак

вказують на отримання інформації від інших осіб. Особливість висловлень із таким видом джерела інформації в тому, що мовець, по-перше, вважає важливішим зміст інформації, а не першоджерело її походження; по-друге, інформатор є невідомим, тому не може бути визначеним.

За морфолого-синтаксичним вираженням визначаємо дієслівні та субстантивно-прийменникові ВК із семантикою чуток. Дієслівні, як правило, мають форму 3-ї ос. мн., однак виявляємо також структурно інші, наприклад: *Відбитки тієї епохи прочитувалися хіба в запахові кіпрського муску – парфумах, що ними користувався ще найсвітліший цісар Франц-Йосиф, і які полюбляв,* ***якщо вірити чуткам*** [S_1]*, фон Лібіх […]* (Л. Дереш). Субстантивно-прийменникові конструкції утворені зазвичай прийменниками *з, за* та іменниками відповідної семантики: ***З чуток*** [S_1]*, є двоє загиблих* (С. Талан). *[…], а нового чоловіка вони не хочуть, бо й не знають його, а* ***за чутками*** [S_1]*, він – поганий, захланний, ще й намагатиметься збити статок, як і кожний зайда* (Ю. Мушкетик). ВК виражають непрямий доступ мовця до інформації, отриманої з чужих слів без зазначеного суб’єкта-першоджерела.

Як бачимо, чутки є особливим джерелом інформації, що позначає повідомлення, достовірність якого на момент поширення не встановлена. Очевидним є той факт, що різні способи отримання знань відповідають різним рівням впевненості в істинності пропозицій. Використовуючи репортативний засіб для вираження чуток, мовець дистанціює себе від повідомленого. Семантичними особливостями чуток є імплікація або неозначена експлікація суб’єкта повідомлення, на відміну від цитатива, в якому суб’єкт-першоджерело у більшості випадків граматично виражений. Цим зумовлена двокомпонентна експлікована структура цитативного евіденційного засобу та однокомпонентна / двокомпонентна імплікована структура чуток. Узагальнений характер чуток зумовлює у граматичному ладі конструкцій перевагу форм множини предиката. Окрім позначення способу отримання інформації, для чуток характерне поширення цієї інформації, трансляція: слухач потім стає суб’єктом-інформатором. Чутки виражені в основному ЗР та

простим реченням із ВК, у яких евіденційними засобами є дієслова та іменники відповідної семантики. Чутки є одним із вербальних джерел поширення інформації, що дозволяє трактувати засоби їхнього вираження як евіденційні.

Отже, репортативний спосіб отримання інформації полягає у вербальному повідомленні мовцем інформації, отриманої від зовнішнього джерела. На синтаксичному рівні репортативна евіденційна семантика реалізована двома видами конструкцій: цитативом та чутками. Синтаксичні конструкції цитатива та чуток представлені складними ЗР, оскільки непряма мова є одним із основних способів передачі чужого мовлення, реченнями з прямою мовою та простими неелементарними реченнями з предикатами мовлення. Основними способами передачі репортативної інформації є непряме та пряме мовлення.

2.3 Вербалізація репортативної семантики предикатами мовлення

Семантику репортативної евіденції формують знання про події, факти дійсності, отримані зі слів інших осіб. Основними лексико-семантичними засобами вербалізації репортативної евіденції є предикати мовленнєвої діяльності. Клас лексем на позначення мовлення об’ємний та розгалужений за семантикою і структурою, однак найбільш продуктивними серед граматичних класів слів, що позначають мовленнєву діяльність, як засвідчує матеріал, є дієслова. У наявних дослідженнях дієслів мовлення [37; 35; 93; 97 та ін.] немає єдиної класифікації, оскільки низка диференційних ознак становить труднощі у виробленні спільної концепції типології.

Дієслівні предикати є основним виявом предикатної синтаксеми у граматичному ладі української мови, оскільки найбільш активно виявляють валентний семантико-синтаксичний потенціал. Дієслово концептуалізує події навколишньої дійсності як мовленнєві дії, процеси, стани, позначаючи складні структури мовленнєвих ситуацій. Дієслова мовлення репрезентують комунікативні акти як усного, так і писемного мовлення, і визначають

мовлення як дію, якій властиві конкретна мета, обставини, особливості спілкування. Саме тому дієслова на позначення мовлення є предикатами дії, які позначають активну мовленнєву діяльність суб'єкта, спрямовану на передачу інформації, наприклад: ***Баба*** (S_1) ***казала, що*** *на них (вовків) ями копали, бо вони могли стіну продерти й овець покрасти […]* (О. Вільчинський). Предикат, виражений особовим дієсловом мовлення *казала,* позначає дію, яка відбулася в реальному минулому. Функцію суб'єкта дії виконує іменник (*баба*), який стоїть у позиції підмета. Обов'язковою для евіденційної семантики є об'єктна синтаксема, яка становить, як правило, підрядну частину, що розкриває зміст основної пропозиції. У більшості випадків суб'єкт мовлення виражений іменником назв істот, однак виявляємо випадки метафоричного та метонімічного використання іменників назв неістот, що виконують функцію суб'єкта мовлення, наприклад: *А* ***Коран*** (S_1) ***каже, що*** *ніщо з усього сущого не буває без особливого знаку, тільки треба його побачити* (В. Шкляр). Семантичною необхідністю таких евіденційних конструкцій є наявність з'ясувальної семантики у підрядній пропозиційній частині.

У контексті евіденції аналіз дієслів мовлення здійснюємо з урахуванням синтаксичних умов, оскільки евіденційною силою володіють не всі лексеми. Для ідентифікації дієслів мовлення з евіденційною силою з-поміж лексико-семантичної групи дієслів мовлення послугував критерій позначення цілеспрямованого процесу передавання інформації, орієнтованого на об'єкт мовлення. Основними дієсловами мовлення, що мають здатність вказувати на джерело інформації, як засвідчує матеріал, є: *говорити, мовити, казати, розповідати, розказувати, переказувати, повідомляти, повідати, передавати, розмовляти, цитувати, інформувати, сповіщати, оголошувати, доповідати, наголошувати, пояснювати, підкреслювати, відзначати, зауважувати, заявляти, акцентувати, зазначати, запевняти, вимовляти, мовляти, виговорювати, заявляти, виголошувати, виступати, звітувати, доносити, тлумачити, натякати, коментувати, оприлюднювати, пропонувати, розповсюджувати, поширювати, повістувати, декларувати, свідчити,*

транслювати, анонсувати, давати знати, додавати, подейкувати, пліткувати та ін. Основною для таких дієслів у контексті є сема “передавання інформації”. Преферентними засобами вираження репортативної семантики є нейтральні дієслова говоріння, які передають повідомлюваний факт: мовець розказує про подію, покликаючись на вербальне повідомлення від зовнішнього джерела, наприклад: *У далеких походах,* ***як говорив*** *Микулі ще* ***Ант*** (S_1)*, Мокоша нагадувала про рідну землю і, як богиня цієї землі, оберігала того, хто її носив* (С. Скляренко). ***Кажуть*** [S_1]*, бажання влади витісняє інші імпульси, залишаючи тільки лібідозний скелетик* (С. Процюк). *Під вечір пригодувався карась, брав часто, як у ставку, і* ***Стах*** (S_1) ***сказав, що*** *це однієї весни у ближніх селах попроривало ставки і вся риба з повінню пішла у річку* (В. Шкляр).

Зважаючи на семантику дієслів мовлення, за М. Григоренко, виокремлюємо чотири сфери комунікативно-прагматичної ситуації, в яких виражене значення переказу: словесне повідомлення, словесне спілкування, характеризована мовленнєва діяльність, словесний вплив [45, с. 122-123]. В українській мові аналізований матеріал засвідчує перевагу **ситуацій повідомлення**, в яких реалізована евіденційна функція дієслів: мовець переказує інформацію, зазначаючи зовнішнє джерело. Повідомлення, мета якого донести інформацію адресатові, є основним виявом репортативного способу отримання інформації. Ситуацію вербального повідомлення представляють такі найбільш частотні дієслівні предикати: *казати, говорити, повідомляти.* Ці дієслова відзначаються нейтральністю та мають широкий семантичний потенціал, що відображений у здатності замінювати будь-які інші дієслова мовлення.

У мовознавстві прийнято вважати, що інваріантною ознакою всього лексико-семантичного поля мовлення є архісема-дієслово “говорити”, оскільки вона найбільш нейтральна [141, с. 258]. Зауважимо, що в контексті евіденції найбільш поширеним є функціонування дієслівного предиката *казати* та його видова форма *сказати.* Дієслово *казати* відрізняється від дієслова *говорити* не

тільки більшою конкретністю, а й орієнтованістю на повідомлення інформації як обов'язкового компонента евіденційної семантики: основне значення дієслова *говорити* – "мати здатність висловлювати думки, почуття; володіти мовою" [116, т. 2, с. 100] – не виявляє евіденційної семантики, наприклад: ***Митрополит*** (S_1) *наставляв на князя свій вузький, мов риб'яча кістка, ніс,* ***говорив*** *швидко, давився словами, захлипувався, йому залежало передовсім на тому, щоб вибалакатися* (П. Загребельний). Предикат *говорити* виконує евіденційну функцію у значенні "усно висловлювати думки, погляди; розповідати про що-небудь" [там само], проте такі випадки не частотні: ***Говорив*** [S_1]***, що*** *хоче побачити подружок її чоловіків, битися з боксерами й ламати кості паркувальникам* (С. Жадан). *Для екіпажу, звичайно, мав значення його досвід, віртуозне орудування парусницькою голкою, – повільно ступаючи,* ***говорив Заболотний*** (S_1) *до Інни, – але куди важливішим для нас був він сам у своїй простій і мудрій людській сутності: людина-основа, вузлов'яз життя* (О. Гончар). Дієслово *говорити*, як показує матеріал, виконує евіденційну функцію тоді, коли синонімізується з дієслівним предикатом *казати (сказати)*.

Основний вияв значення дієслова *казати* – "передавати словами (думки, почуття тощо); висловлювати" [116, т. 4, с. 70] – зумовлює його здатність бути універсальним засобом формування ситуації вербального повідомлення, оскільки сема "цілеспрямованість" є спільною з такими ідентифікаторами ситуації повідомлення, як *повідомляти, розповідати, переказувати, сповіщати, давати знати, інформувати, передавати, оповідати та ін.:* ***Казав*** *мені* (S_2) *ще* ***Мельхиседек*** (S_1)***, що*** *любиш ти хіба тих, хто боїться тебе* (В. Шкляр). Рідше трапляються випадки використання дієслова ***казати*** з евіденційним значенням "повідомити, викласти що-небудь письмово": ***Сартр*** (S_1) *колись* ***казав****: "Я те, що я роблю"* (Л. Костенко).

Ситуація **вербального спілкування** представлена предикатами зі значенням "обмінюватися інформацією": *говорити, розмовляти, радитися, спілкуватися, бесідувати* та ін. Такі предикати виявлені в конструкціях, які передають недослівний зміст інформації, уведеної прийменником *про: ... поруч*

мене походжав такий самий книжник у скуфії, і ***ми*** (S_1) ***бесідували про*** *безсмертя душі та* ***про*** *переселення в вічність* (Ю. Мушкетик). Як правило, у таких випадках суб'єкт-інформатор є безпосереднім учасником бесіди, однак виявлені випадки, коли суб'єкт-інформатор не бере участі в розмові, а спостерігає за бесідою: *Ось* ***двоє*** (S_1) ***розмовляють про*** *дім,* ***про*** *шкільні часи,* ***про*** *радісні зустрічі,* ***про*** *сонячні Карпати,* ***про*** *пластунські пригоди їхні,* ***про*** *місячні ночі на Стрию,* ***про*** *своїх подруг,* ***про*** *суниці,* ***про*** *черешні,* ***про*** *співочих пташок, про …* (І. Багряний). Отож мовець у ситуації вербального спілкування пербуває в двох іпостасях: як спостерігач та як учасник.

Характеризовану мовленнєву діяльність виражають дієслова з додатковою конотацією, що виявляють евіденційні можливості: *виголошувати, слебезувати, шепотіти, кричати, вигукувати, ревіти, бурмотіти, заперечувати, бурчати, натякати, брехати, бубніти, лопотати, дискутувати, віщати, балакати, гомоніти, ректи, теревенити, торохтіти, цокотати, патякати, базікати, плести, молоти, верзти, скандувати, викрикувати, гарчати* та ін. Такі дієслова не тільки вказують на репортативний спосіб отримання інформації, для якого інваріантною є семантика переказу, а й характеризують ситуацію мовлення: *[…] лише* ***Іван****, б'ючи навмання по стрижених головах,* ***кричав*** *своїм: молодого, –* ***кричав****, – не бити, у нього свято* (С. Жадан). *І третє –* ***Марта*** (S_1) ***торохтіла, що*** *під Сердюковим кабінетом бомж улаштував скандал* (Люко Дашвар). У першому прикладі предикат *кричав* актуалізує інформацію, отриману із гамірного заклику, у другому реченні інформація отримана з безладної швидкої розмови, що відображено у предикаті *торохтіла*. Отже, предикати вказують на специфічні ознаки ситуації спілкування, виражають манеру передавання інформації.

У ситуації **мовленнєвого впливу** під час обміну інформацією виявляються інтенції мовця. Основними дієслівними предикатами, які виражають реалізацію впливу на суб'єкта сприйняття, є *запевняти, вмовляти, переконувати, просити, сварити, дорікати, насміхатися* і под. Евіденційна семантика комунікативного впливу, попри свій спонукальний характер, має

констатувальне навантаження, оскільки спрямована на повідомлення інформації. Наприклад: *Щоправда, недавно* ***один депутат*** (S_1) ***запевняв по радіо, що*** *все це тимчасові труднощі, перехідний період, і що вже через десять років ми будемо гідно співати "Ще не вмерла Україна"* (Л. Костенко). Комунікативна установка безпосередньо орієнтована на реципієнта і полягає у переконанні слухача в достовірності переданої інформації. Предикати мовленнєвого впливу є не основним засобом вираження евіденційної семантики, тому ця група предикатів є нечисленною.

Отже, ситуації вербального повідомлення, спілкування, характеризованої комунікативної діяльності та мовленнєвого впливу до сфери евіденції належать тоді, коли модусний предикат спрямований на переказ чужих слів. Пор.: *Це ж тут, в салоні, сиділи* ***командири*** (S_1), ***бесідували****, щось вирішували* (О. Гончар) – ситуація спілкування і *Завжди при мерці чувало багато людей, молились, тихо* ***бесідували про*** *небіжчика чи небіжчицю* (Г. Пагутяк) – евіденційна ситуація спілкування. У першому реченні предикат позначає процес розмови без передачі конкертної інформації, оскільки немає інформативної частини, як у другому реченні. Порівняймо ще: *Під натягнутою стріхою купчилися невеликі* ***гурти мандрівників*** (S_1)*, які неквапом сьорбали пиво і щось сонно* ***бубніли*** *поміж себе* (М. Кідрук) – характеризована комунікативна діяльність і ***Він*** (S_1) *забрав у* ***мене*** (S_2) *апарат, почав крутити його на всі боки і, наче мене й не було тут, захоплено* ***бубнів*** *сам собі під ніс: – Класний апарат… Автоматична експозиція… Оптика… Ах, яка оптика! Затвор дуже зручний. Такий плавний спуск*! (В. Нестайко) – евіденційна характеризована комунікативна діяльність. *Раз* ***сварила*** [S_1] *судженого в найбрутальніший спосіб, раз плакала тайком, а знов іншими хвилями бувала говірлива й весела і шила весільну сорочку* (О. Кобилянська) – мовленнєвий вплив та *І* ***сварила вона*** (S_1) *Кузьму свого,* ***що*** *не пішов на панський двір, ондечки Матвій Мохнач, сусіда їхній, шафу із дзеркалами одхопив, прямісінько з панської спальні, а їй лише стілець і дістався, бо не проштовхнутися було, хапали, хто що бачив* (В. Дрозд) – евіденційний мовленнєвий вплив. Отже,

евіденційна функція дієслівних предикатів мовлення полягає у вказівці на репортативне джерело інформації.

Морфологічними варіантами дієслівних предикатів є іменники, здебільшого віддієслівного походження, які номінують мовленнєву ситуацію в згорнутому вигляді. Номінативні предикати з репортативною семантикою позначають не стільки динамічний процес мовлення, як характер мовленнєвого акту. Іменники на позначення мовлення є носіями смислового навантаження висловлювання та здатні вказувати на зміст висловлювання (*новина, інформація, розповідь, історія, лист*), мету комунікації (*заява, доповідь, виступ, переказ*), мовленнєве спонукання (*запевняння, відповідь*), комунікативний бік мовлення (*мова, мовлення, казання, повідомлення*) тощо. Як засвідчує фактичний матеріал, номінуючи мовленнєву ситуацію у згорнутому вигляді, у репортативі евіденційну силу виявляють іменники *повідомлення, розповідь, відповідь, виступ, доповідь, заява, мова, слово, мовлення, казання, переказ, оповідь, розмова, цитата, інформація, сповіщення, оголошення, пояснення, твердження, зауваження, запевняння, звіт, донос, тлумачення*, *свідчення, обіцянка, трансляція, аргумент, новина, історія, лист, чутки, плітки, думка, гадка, погляд*. Особливість визначених іменників виявлена у здатності вводити пропозицію, яка відповідає диктумній частині, у сполученні з дієсловами: *О пів на шосту* ***Ярчик Волшебник*** (S_1) ***приніс повідомлення, що*** *він побував у Цумбрунненовій кімнаті, де всі його речі, включно з персональною фотокамерою “Nicon F5” та кількома відзнятими касетами, залишалися на своїх місцях* (Ю. Андрухович). У реченні на репортативний евіденційний модус вказує іменник *повідомлення*, актуалізований дієсловом *приніс*. Повідомлена інформація належить не мовцеві, оскільки зазначено суб’єкт-першоджерело (*Ярчик Волшебник*), на який покликається імплікований суб’єкт-інформатор. Диктумна пропозитивна частина, яка містить повідомлюваний факт, за структурою є підрядною з’ясувальною, що відповідає типовій модусно-диктумній конструкції.

Репортативну семантику виражають також аудіо- та когнітивні предикати, які позначають передавання інформації у мовленнєвій ситуації. Наприклад, у реченнях *Хоч* ***Левченко*** (S_2) *вже* ***знав від Поліни Стефанівни*** (S_1)*: багато століть тому тут розташовувався замок, а довкола селився майстровий люд* (А. Кокотюха) і ***Від Козловського*** (S_1) ***він*** (S_2) ***довідався****: нижче за двадцять верст від Лубен, біля Горошина через Сулу є мілководдя – давній татарський напрямок-брід в Україну* (М. Вінграновський) предикати *знав* та *довідався* є репортативними засобами, що актулізують вербально повідомлену інформацію, яка сприйнята як “знання, отримані від інших”. Репортативність вказаних предикатів засвідчує семантична трансформація у предикат мовлення: *Левченко знав від Поліни Стефанівни → Поліна Степанівна повідомила Левченку; Від Козловського він довідався → Козловський йому повідомив.* Репортативність у таких конструкціях зумовлена наявністю особи суб’єкта-першоджерела, що повідомляє інформацію, наприклад: *Оце вчора приїздила звідтам* ***молодиця****, так* ***казала, що*** *її* ***свекрові кум*** *його* ***казав, що кумова баба чула од свахи*** (S_1)***, що та сама бачила****, як коноплі мочила,* ***що*** *нема куди через тую качву коноплини ткнути* (Остап Вишня): *баба чула од свахи, що → сваха казала бабі, що…* Речення цікаве з погляду ретрансляції інформації. Так, суб’єктом-першоджерелом (S_1) є сваха, яка на власні очі бачила багато качок та передала інформацію іншим: сваха → кумова баба → кум → свекор → молодиця → імплікований мовець. Кожен наступний у цьому ряді є першоджерелом стосовно попереднього: $S_1 \rightarrow S_{1/2} \rightarrow S_{1/3} \rightarrow S_{1/4} \rightarrow S_{1/5} \rightarrow [S_2]$.

Отже, евіденційна сила репортативних предикатів виявлена в синтаксичному оточенні та орієнтована на повідомлення інформації про факт навколишньої дійсності. Граматичні форми дієслів та іменників у функції базових предикатів є основними засобами вираження евіденційної репортативної семантики, яка також може бути експлікована вторинними предикативними одиницями.

2.4 Вторинні предикативні конструкції як репрезентанти репортативної семантики

Вторинна предикація доповнює речення формально та семантично, позначаючи додаткову дію, ознаку, властиві суб'єкту чи об'єкту. В аспекті евіденції важливішим, без сумніву, є семантичний бік ВПК, оскільки семантика вторинного предиката визначає природу вказівки на джерело інформації. Додаткова семантика є релевантною для вторинних предикатів, бо доповнює, уточнює та поширює зміст основного предиката, тому речення з вторинною предикацією є поліпропозитивними, неелементарними. Вторинна предикація пов'язана із процесами синтаксичної редукції, які репрезентують ті чи інші площини закону мовної економії, засвідчують постійну динаміку в українському синтаксисі [75, с. 131].

В евіденційній конструкції з вторинною предикацією виокремлюємо дві частини: основну, що розкриває зміст висловлювання, кодифікований базовим предикатом, і додаткову, в якій вказівка на джерело інформації виражена вторинним предикатом, що формує репортативний модус. Із семантико-синтаксичного погляду таке речення є неелементарним, оскільки вказує на дві або більше ситуації та відзначається асиметричністю семантико-синтаксичної і формально-синтаксичної структур [28, с. 58], презентує синтаксичну похідність від складних речень [див.: 39], перебуває у формально-семантичних співвідношеннях з іншими типами речень – простих і складних [49, с. 223].

В евіденційній конструкції з репортативною семантикою вторинний предикат є репрезентантом вказівки на вербальне джерело інформації. Структури з ВПК становлять компресивні підрядні частини речення, які втратили граматичний зв'язок з основним предикативним центром, однак семантично з ним пов'язані. Як правило, вторинна репортативна предикація виражена відокремленими синтаксичними одиницями. Евіденційна сила вторинного предиката залежить від його морфологічної природи: семантика та синтаксичні зв'язки слів різної частиномовної належності впливають на

евіденційні можливості. За нашими спостереженнями, найбільш частотними репрезентантами вторинної предикації є дієслівні та субстантивно-прийменникові конструкції, які відокремлені від основного предикативного центру.

Із-поміж вторинних предикатів виявляємо морфологічні та семантичні варіації базових предикатем, утворених внаслідок “синтаксичної конденсації” [28, с. 173], які володіють пропозитивним потенціалом і є експлікаторами евіденційної репортативної семантики. Вторинний предикат актуалізує додаткову інформацію – не менш важливу за основну, – вказуючи на характер повідомлення, додаткові ознаки базового суб’єкта.

За морфологічною природою на основі матеріалу виокремлюємо вторинні предикати з репортативною семантикою, виражені дієсловами, субстантивами, дієприслівниками, дієприкметниками, предикативами та частками, які на синтаксичному рівні представлені системою вставних і відокремлених конструкцій.

Функцію ВПК у репортативі виконують ВК із семантикою вказівки на отримання інформації вербальним способом. У контексті категорії вставності евіденційною вважаємо таку моно- чи поліпредикативну ускладнену конструкцію, в якій інформаційна частина розкриває основний зміст повідомлення, а ВК виражає джерело інформації. Наприклад: ***Кажуть*** [S_1]– *смерть усіх рівняє;* ***кажуть*** *– на тім світі усе навпаки: тут було голодно й холодно, там – ситно й тепло; тут ти скнів душею, там – радітимеш серцем; тут мужикував, там пануватимеш…* (Панас Мирний). Із формально-граматичного погляду ВК є синтаксично автономними частинами речення, у яке вставлені. ВК поширюють та ускладнюють речення, позначаючи вторинні предикатні значення, та формують особливий вид модусу, який виявляється на семантико-синтаксичному рівні у здатності передавати ситуацію мовлення і вказувати на інформацію, отриману способом вербального повідомлення. Наприклад: ***Зі слів Макса*** (S_1), *цей провінційний лікар, більше схожий на городнє чуперадло, був єдиним випадковим свідком самогубства дівчини* (Люко

Дашвар). У реченні показником евіденції є субстантивно-прийменникова конструкція *зі слів Макса*. Мовець покликається на суб'єкт-першоджерело (*Макса*), зазначаючи, що інформацію отримав від нього вербальним способом (*зі слів*). Із семантичного погляду ВК пов'язані зі змістом усього речення, адже вносять у конструкцію додаткову семантику – вказівку на джерело інформації та спосіб її презентації.

В українській мові ВК неоднорідні за своєю частиномовною належністю, структурою, семантикою, позицією в реченні. За морфологічною природою з-поміж ВК репортативної евіденційної семантики виокремлюємо субстантивно-прийменникового походження (*за відомостями, за словами, зі слів, за даними, за підрахунками, з повідомлення, за твердженням, на думку* тощо), дієслівні, що позначають процес передачі інформації (*кажуть, як запевняють, як свідчать, як розказують, як доповіли* та ін.), а також ВК, виражені предикативами (*відомо, як відомо, по-моєму* та ін.) і частками (*мовляв, мов*). Фактичний матеріал засвідчує, що репортативні субстантивно-прийменникові конструкції тяжіють до відокремлення: синтаксична компресія забезпечує економію мовних засобів, яка не обмежує повного передавання змісту інформації. Центральним носієм репортативної семантики в субстантивно-прийменниковій конструкції є відмінкові форми іменника, які зі структурного та функціонального погляду не однорідні. Вторинопредикативний субстантив разом із прийменником утворюють синтаксему, яка на формально-синтаксичному та семантико-синтаксичному рівні формує ВПК. Активними прийменниками, що входять до складу репортативних ВК, є *за, зі, на, по, згідно з, відповідно до*. В евіденційній конструкції функціонально вони наближені до сполучників: вводять вторинну предикацію, яка семантично ускладнює основний зміст речення, переданий базовим предикативним центром. Це простежуємо за допомогою мовних трансформацій, коли однаковий зміст висловлення переданий різними за структурою конструкціями: *Костомаров, наприклад,* ***за його*** (S_1) ***свідченням****, смакував на лекціях сцени убивства царів* (Р. Іваничук) → *Костомаров, наприклад,* ***як він свідчив****, смакував на лекціях*

сцени убивства царів. Прийменник вводить додаткову інформацію, реалізуючи граматичне значення евіденційного смислового відношення між словами. Основною функціональною відмінністю прийменників в евіденційному ВК є завжди присубстантивна позиція, оскільки базовим є іменник з евіденційною семантикою.

Структура репортативних ВК субстантивно-прийменникового типу дає змогу виокремити низку морфологічних моделей.

- **“За + ім. О. в.”**: *Нагадаю,* ***за підрахунками Гоци Драли*** (S_1), в *середньої людини до середини життя назбирується приблизно тисяча знайомих, але основна маса чужої пам’яті належить не більше, ніж сотні* (Л. Дереш). ***За оперативною*** [S_1] ***інформацією****, перевдягнуті злочинці представляються працівниками міліції чи відділу боротьби з розкраданням власності* (А. Кокотюха). Ця група ВК є однією з найбільш продуктивних серед субстантивно-прийменникових конструкцій, що, очевидно, зумовлено нейтральним і компактним покликанням на інформацію, отриману від інших осіб.

- **“З (зі, із) + ім. Р. в.”**: *Виходило,* ***зі слів Охріменка*** (S_1)*, що “вербовка” – це записування до вигаданої контрреволюційної організації всіх…* (І. Багряний). *“Біла Пустеля” – майже безфабульна річ,* ***з погляду критика*** (S_1) ***тридцятих років*** (Ю. Яновський). ВК з прийменником *з* (*зі, із*) не виявляють тенденції до відокремлення: вони, як правило, функціонують у складі другорядних синтаксем основного речення.

- **“На + ім. З. в.”**. Прийменник *на* разом з іменниками відповідної семантики функціонує у ВК, які виражають не тільки евіденційну, а й епістемічну модальну семантику суб’єктивної оцінки: *Наставало тепер те найголовніше, задля чого,* ***на думку Сивоокову*** (S_1)*, принесено всі пожертви й зусилля: розпочиналося таємниче й незбагненне навіть для того, хто стояв коло джерел і початків* (П. Загребельний). У таких висловленнях мовець наголошує, що викладає чиюсь думку, тому ВК містить не тільки вказівку на джерело інформації, а є показником суб’єктивної модальності. Модальне

значення накладається на евіденційне, тому в таких випадках мовознавці часто говорять про нечітку межу між евіденцією та модальністю загалом. Вербалізуючи сприйняту чужу думку, мовець розуміє її високий ступінь суб'єктивності, оскільки може не поділяти його поглядів: *Його стриманість і гідність вказували на шляхетне поводження й добрі манери, та й,* ***на переконання ключниці*** (S_1), *стара пані не продала би родове гніздо абикому* (Г. Пагутяк). Модель "на + ім. З. в." може бути поширена словом *як,* що загалом не впливає на зміну семантики всього речення: ***Як на думку старших*** (S_1), *вони б воліли переночувати десь у полі чи навіть у лісі, се похмуре городище гнітило їх…* (І. Білик). Репортативна семантика зазначеної моделі актуальна, коли інформація отримана від інших осіб, оскільки під час викладення власної думки (*на мою думку, на моє переконання, як на мене*) актуалізується інформація, отримана в результаті мисленнєвої діяльності, яку можна трактувати як авторепортативну чи інференційну.

- **"Згідно з + О. в."**. Іменникові форми зі складеним прийменником *згідно з*, властиві офіційно-діловому та науковому стилям, надають мовленню шаблонності та книжності. У художньому тексті вони підсилюють правдивість інформації, вказуючи на її достовірність, оскільки зазвичай вводять інформацію з покликанням на авторитетне джерело: ***Згідно з Маслоу*** (S_1), *в кожної людини п'ять базових життєвих цінностей!* (Л. Дашвар). Особливість таких ВК у тому, що вони можуть вводити авторитетну інформацію з покликанням на конкретну особу, а також друковані засоби (книги, закони, теорії, інструкції, вчення тощо), з яких взято інформацію: ***Згідно з Біблією*** (S_1), *апостолами були Андрій, Варфоломій, Йоанн, Юда Іскаріот, Матей, Петро, Симон Зилот (або Симон Кананіт), Фадей (чи Юда – син або брат Якова), Пилип, Хома, Яков – син Алтея та Яков – син Зеведея* (В. Нестайко). У художніх текстах натрапляємо на девіаційні форми "згідно + ім. Р.в", "згідно + ім. Д.в.", які сформувалися під впливом російської мови: ***Згідно тих же Лукавцевих*** (S_1) ***даних****, сусідня держава майже всуціль залита водою – міжнародні експреси не йдуть, одначе енергосистема, що несе струм на захід, працює без перебоїв і*

людських жертв у їхнім районі, на щастя, поки що не зареєстровано (О. Гончар). Такі ВК граматично неправильні, тому їхнє використання нечастотне.

- Модель **“Відповідно до + ім. Р. в.”** є синонімічною до “згідно з + О. в.”, яка утворює стійкий зворот та актуалізує інформацію, надаючи їй книжності: ***Мій*** (S_2) *хостел, що мав мелодійне ймення “La Villada Inn Hostal”,* ***відповідно до опису*** (S_1) ***на веб-сайті****, ліпився ген-ген на окраїнах міста, замалим не в самих горах* (М. Кідрук).

- **“По + ім. Д.в.”:** *Никодим Стельмашенко,* ***по словам Ося*** (S_1)*, був чоловік без всякого серця* (В. Винниченко). Така конструкція стилістично не виправдана, тому замість неї у більшості випадків використовується модель “за + ім. О.в.”. Цю модель ВК, як правило, виявляємо в текстах української літератури XX століття, коли на літературну мову впливали різні її варіанти: *Отже, коли на раді повітовій одна з креатур пана маршалка виступила з внеском реформи кас повітових і зілляння їх у одну, граф Кшивотульський виступив против сеї думки, яка,* ***по його*** (S_1) ***словам****, у повіті може наробити багато квасу* (І. Франко). Отже, субстантивно-прийменникові ВК мають здатність вказувати на вербальне джерело інформації. Прийменники у ВК беруть участь у вираженні евіденційних смислових відношень.

Дієслівні ВК виявляють більшу евіденційну спроможність завдяки валентності вторинного дієслівного предиката. З формально-синтаксичного погляду ВК дієслівного типу функціонують як ВПК, структуровані односкладними та двоскладними реченнями. Серед ВК з односкладною будовою виявляємо безособові речення з дієсловами, вжитими в безособовому значенні: *Але,* ***як мовиться*** [S_1]*, стоять двори у хуртовині флокс, а серце йде у свою хуртовину* (М. Матіос). *І пливли ми по Невклі, наче душі померлих по річці підземній – на той світ,* ***як у давніх казаннях*** (S_1) ***розказується*** (В. Дрозд). *Та подорож,* ***як розповідається в “Тисячі й одній ночі”*** (S_1)*, проходила десь у цих водах* (Л. Тендюк). Як правило, такі ВК вказують на інформацію, отриману із загального фонду знань. Не менш продуктивними є ВК, у яких предикативний

центр формують дієслівні форми на *-но, -то: Форум представницький, приїхали українці зі всього світу, зібрався "в єдине ціле інтелект нації"*, ***як сказано в репортажі*** (S_1) ***з палацу "Україна"*** (Л. Костенко). ВК такого типу є безособовими реченнями, в яких актуалізована увага на способі отримання та змісті інформації: суб'єкт-першоджерело синтаксично не виражений і залишається невідомим. Семантично іншими є ВК з предикативними формами на *-но, -то*, в яких зазначено автора слів. Хоч суб'єкт виражений іменником у непрямому відмінку, речення є двоскладним, оскільки і суб'єкт, і виконувана ним дія зазначені у структурі ВК: ... ***як мені було повідомлено мамою*** (S_1) [*як мені повідомила мама*], *Держикрай, нарешті, підготував свою прекрасну доповідь і покотив сьогодні вдень на свій прекрасний симпозіум, не захотівши брати із собою власної дружини, хоч та знехтувала особистою безпекою і готувалася поїхати теж* (П. Загребельний).

Найбільш поширеною формою ВК є двоскладне речення з експлікованими суб'єктом-першоджерелом і простим дієслівним предикатом. Наявність суб'єкта-першоджерела впливає на епістемічний статус ВК: інформація сприймається як більш достовірна, оскільки ВК конкретизує суб'єкт-першоджерело: *Ще кілька знайомих,* ***як стверджують інші спільні знайомі*** (S_1), *так і не подолали мідлайфкризи, що почалася з непомітної зміни харчових пріоритетів* (Н. Сняданко). ВК, представлені двоскладними реченнями з двома компонентами, найбільш повно передають інформацію про суб'єкт і спосіб отримання інформації, на відміну від інших структурних різновидів двоскладного та односкладного речення. Однак структура ВК загалом не є визначальною у змісті висловлення: у двоскладних реченнях з імплікованим суб'єктом (нульовим) простий дієслівний предикат забезпечує інформативну достатність ВК, оскільки особу виявляємо контекстуально. У ВК, структурованих двоскладними реченнями з імплікованим суб'єктом, предикат як носій репортативної семантики у більшості випадків виражений формами 3-ї ос. одн. і мн. теп. ч. та чол. р. мин. ч. У репортативі форми мин. та теп. ч. не виявляють тенденції змінювати евіденційну силу, пор.: *Це ортопедичне*

відділення, ***як кажуть*** [S_1]*, одне з кращих в Україні ще й тому, що ним керує "світило" державного і навіть майже світового масштабу, один із найбільших спеціалістів у цій галузі* (І. Роздобудько). *У них,* ***казали*** [S_1]*, пасіка є, – хоч меду наїмося* (С. Васильченко). ВК *як кажуть*, використаний у формі теп. ч., вживається безвідносно до моменту мовлення, оскільки позначає не стільки процес виконання дії у момент мовлення про неї, як багатократність дії, яка відбувається завжди. У другому прикладі форма *казали* може бути замінена на *кажуть* без зміни евіденційного значення. Функція ВК у таких конструкціях – зазначення джерела інформації без конкретного її автора. Якщо евіденційна функція дієслів мовлення у 3-ій ос. очевидна, то у ВК форма дієслова в 2-ій ос. одн. і мн. не стільки вказує на джерело інформації, як передає модальний зміст із семантикою привернення уваги, ствердження: *Значить,* ***кажеш*** [S_1]*, вчинили погром, дали пару штурханців і ще й пограбували* (М. Матіос). ВК актуалізує інформацію, отриману від 2-ої ос., однак, на нашу думку, головна функція ВК – апеляція до співрозмовника, активізація уваги, що відображено переважно у питальних конструкціях: ***Кажете****, мамо* (S_1)*, що невістка мала би там багато роботи?* (О. Кобилянська). *То ти* (S_1)*,* ***кажеш****, так сильно любиш свого татка і всіх покривджених, що насмілився прийти сюди?* (Ю. Винничук). Загалом структура ВК не впливає на зміст висловлення, оскільки пропущений підмет, який номінує автора слів, у двоскладних реченнях зазвичай встановлюється з контексту, а в односкладних єдиний головний член предикативного центру позначає вказівку на вербальний спосіб отримання інформації незалежно від особи суб'єкта-першоджерела. За структурою дієслівні ВК у більшості випадків поширені словом *як: Ключ від одного з корпусів, де він,* ***як йому було сказано*** [S_1]*, може займати "каюту" на вибір* (О. Гончар). *Як* та вторинний предикат утворюють ВПК, що виконує евіденційну функцію.

Позиція ВК в основному реченні не впливає на евіденційну силу, оскільки пре-, інтер- та постпозиція ВК щодо інформативної частини не є фіксованою. Характер смислових відношень не залежить від позиції ВК, він визначений інтенцією мовця: наголосити на змісті інформативної частини (тоді

ВК зазвичай займає постпозицію) чи наголосити на конкретному авторстві повідомлених слів (препозиція).

У репортативі ВК реалізують непряму евіденцію, оскільки вказують на інформацію, отриману від зовнішнього джерела. Найбільш поширеними є ВК з інформацією, отриманою від осіб, що позначають точне джерело повідомлення, що, очевидно, зумовлено прагненням мовця бути послідовним у передаванні інформації. Семантичними різновидами репортативних евіденційних ВК є конструкції із ВК, що вказують на:

- Рід занять, професію суб'єкта-першоджерела: *О десятій ранку,* ***як кажуть військові люди*** (S_1), ***я*** (S_2) *вже був на місці, і якщо ті двоє ще не поїли один одного, то міг приступити до діла,* ***як кажуть міліціонери*** (S_1) (В. Шкляр). *Проте цього року* ***ми*** (S_2) *вже були навчені й нікуди не поспішали, вичекали, коли стемніло, й аж тоді почали тягти хто що може: сухостої, старі дошки, штахети, не на Попову гору, де,* ***за агентурними*** (S_1) ***відомостями****, нас уже чатував Воробей з командою, а на Позіхайло* (О. Вільчинський). Конструкції такого типу підсилюють достовірність інформації, адже містять покликання на авторитетне джерело.

- Вік особи-джерела: *[...] хотіла назавжди відрізати від себе все, що пов'язане з цією,* ***як кажуть дорослі*** (S_1)*, "золотою порою" дитинства!* (І. Роздобудько).

- Національність: *А президент скрушно хитає головою, констатує кризу української армії, бідкається, що вона вже стала небезпечною для власного народу, - холера ясна,* ***як кажуть поляки*** (S_1), *то він Головнокомандувач цієї армії чи хто?* (Л. Костенко). *Вас чекає,* ***як кажуть німці*** (S_1), *айне юберрашунґ* (Ю. Андрухович).

- Місце проживання: ***За інформацією зі Старої Краснянки*** (S_1)*, в районі блокпосту українських військових, що там розташований, йде бій* (С. Талан). *В темряві пролітають повз нього яскраві вогненні цяточки - це світлячки (чи "святоіванівські хробачки",* ***як кажуть*** (S_1) ***у цих місцях)*** (І. Багряний). ***Я*** (S_2)

сам, ***як кажуть*** (S_1) ***у нас у селі****, швидкий Берко, але й мені такий темп понад силу* (Ю. Мушкетик).

Зацікавлення викликає використання репортативного евіденційного ВК *як якийсь казав, як той казав*: з одного боку, суб'єкт-першоджерело синтаксично виражений неозначеним (*якийсь*) і вказівним (*той* (у значенні субстантива) займенниками. З іншого боку, наявність синтаксично експлікованого суб'єкта у таких ВК не забезпечує семантичної вказівки на суб'єкт-першоджерело, хоча спосіб отримання інформації чітко зазначений – словесне повідомлення (*казав*): *– Ей, Варваро, не насідай їй на душу, бо,* ***як той*** (S_1) ***казав****, не з власної волі пішла коза на базар* (М. Дзюба); *Дурневі ж,* ***як якийсь*** (S_1) ***казав****, море по коліна: він думає, що то ніколи не урветься, що заєдно так брикатиме* (Лесь Мартович). Особу-інформатора в таких структурах вказано узагальнено. Головним є повчальний зміст висловлення, оскільки, як засвідчує матеріал, такі ВК вводять загальновідому інформацію, яка стала приказками чи афористичними висловами: *Тут уже,* ***як той*** (S_1) ***казав****, хоч круть, хоч верть* (В. Шкляр). *Одне слово,* ***як той*** (S_1) ***казав****: не будь солодким, бо розлижуть, не будь гірким, бо розплюють* (О. Гончар). *Чоловік,* ***як якийсь*** (S_1) ***казав****, хоче зажити світа: на то бог дав неділю. Цілий тиждень працюємо,* ***як той*** (S_1) ***казав****, в поті чола, а ...* (Л. Мартович). ВК такого виду функціонують як фразеологічні сполучення і можуть розглядатися як інтертекстуальні компоненти.

Продукуючи інформацію, мовець покликається не тільки на осіб, від яких почув її, але й на будь-яке інше першоджерело, що передає інформацію в усному чи писемному вигляді. Аналіз конструкцій із ВК засвідчив, що першоджерелом інформації є ЗМІ, друковані засоби, установи тощо, наприклад: ***Як пишуть у вчених книжках*** (S_1)*, ми збилися з ніг* (Ю. Андрухович). ***Як передає агентство Ассошіейтед Пресе****, посилаючись на добре інформованих осіб, в субекваторіальній зоні Індійського океану, неподалік від архіпелагу Чагос [...]трапилася катастрофа* (Л. Тендюк). Конструкції з такою інформацією є не тільки особливістю структур із ВК, оскільки подібна

інформація може бути передана за допомогою речень з непрямою мовою: *у вчених книжках пишуть, що […], агентство передає, що […]*), їхня особливість – у синтаксичному оформленні.

У мовленні евіденційні ВК використовуються з комунікативною метою, а тому кваліфікуються як комунікати [115, с. 286]. ВК зі значенням джерела повідомлення реалізують у мовленні низку прагматичних інтенцій. Наприклад, мовець використовує ВК із вказівкою на джерело інформації з метою наголосити, що отримав інформацію від інших: *Пан Полуницький,* ***як сказав війт Федір Лопата*** (S_1)*, "випав з воза й горнув на власних селян колоддя"* (Ю. Мушкетик). У висловленні реалізовано евіденційну функцію – вказано, що інформація отримана з повідомлення іншої особи (*як сказав*), авторизувальну – зазначено автора повідомлених слів (*війт Федір Лопата*), інформативну – передано повідомлення, що розкриває нову для адресата інформацію, кваліфікативно-епістемічну – сприйнято інформацію як достовірну, оскільки використано нейтральне дієслово мовлення, зазначено конкретний суб'єкт-першоджерело. ВК підсилюють достовірність інформації, коли мовець покликається на авторитетне джерело, наприклад: *Леонід Павлович Сабанєєв згадує, що,* ***за свідченням професора Кесслера*** (S_1)*, на річці Ірпінь, неподалік Києва, 1857 року спіймано рекордного лина – близько аршина завдовжки і вагою вісімнадцять з половиною фунтів* (В. Шкляр). У таких випадках часто використовуються лапки для позначення дослівного переказу чужих слів. У висловленнях із репортативними ВК реалізована також інтерпретаційно-оцінна функція ВК, яка виявляється у здатності позначати інформацію у зміненому вигляді: мовець не бере на себе відповідальності за сказане, тому зазначає, що не був безпосереднім спостерігачем за подією: *І таки видерся на ту страшну підхмарну височінь, і хреста звідти таки пошпурив униз, а на оголенім шпилі, на самім його вершечку,* ***як запевняють очевидці*** (S_1)*, став на весь зріст, та ще й на п'яті обкрутивсь* (О. Гончар).

Найменш численною групою у межах непрямої опосередкованої евіденції є речення із ВК, вираженими **предикативами** *відомо*, *по-моєму, по-нашому*, в

яких інформація отримана із загального фонду знань або є особистою думкою мовця: *Бо ж,* ***як відомо****, для всього свій час і година своя кожній справі під небом: час родитися і час помирати* (Ю. Мушкетик). ***По-моєму****, вони всі вже там позаплющували очі на все* (Л. Костенко). *Стоять вони в нас та грабують, бо ж –* ***відома річ*** *– жовніри по два роки платні не бачать* (З. Тулуб). Інформація у конструкціях не потребує конкретизації джерела, оскільки є загальноприйнятою, відомою загалові або є продуктом думки мовця, що закладено в самому предикативі. Особливість ВК цієї групи в тому, що мають здатність формувати репортативний та інференційний модуси, які розмежувати складно. З одного боку, використавши предикатив *відомо*, мовець зазначає, що інформація із загального фонду знань (непряма інференція), з іншого боку, інформацію мовець міг прочитати, почути від інших осіб (репортатив).

Серед ВК, до структури яких входять **частки**, евіденційною силою відзначається частка *мовляв.* В українській мові немає єдиного трактування частиномовної належності слова *мовляв.* Про *мовляв* говорять як про переповідну частку [див.: 113], що використовується в реченнях, де мовець переказує зміст чиїхось чи своїх слів (дослівно / недослівно). *Мовляв* трактують як власне-модальну частку [54, с. 34] поряд з *мовби, наче, навряд, навряд чи, ніби, бач*, які вносять у висловлювання припущення, сумнів або впевненість у можливості повідомлюваного. В. Горпинич розглядає *мовляв* як модальник – частину мови, до якої входять самостійні слова, що виражають суб’єктивну модальність, не мають системи словозміни та синтаксичних зв’язків із членами речення, відокремлені від інших у реченні, але пов’язані з ними семантично та інтонаційно [42, с. 243]. Слово *мовляв* зберігає своє первинне значення, на відміну від більшості часток, що зближує його з модальними словами. *Мовляв* походить від дієслова *mlъviti – *“мовити”*, тому є віддієслівним дериватом, який вводить вербальну інформацію. Дієслово *мълвити* надавало мовленню книжності, урочисто-піднесеного забарвлення, що забезпечувало правдивість, безсумнівність сприйнятої інформації. На сучасному етапі слово *мовляв* втратило значення урочистої піднесеності, однак зберегло евіденційну силу –

вказувати на джерело інформації. Основна функція слова *мовляв* – передавати чуже чи власне висловлювання, часто з експресивним нашаруванням іронії. Зважаючи на функціональне призначення та граматичну семантику, пропонуємо трактувати *мовляв* як **евіденційну частку**.

Використовуючи слово *мовляв (мов)*, мовець утворює модус висловлення, конкретизований метою комунікації. Г. Герджиков на матеріалі болгарської мови стверджує, що "модус висловлення про подію" містить чотири елементи: 1) модус засвідчувальний; 2) модус висновковий; 3) модус переповідний; 4) модус недовірливий [34, с. 12]. На контекстуальному рівні *мовляв* в українській мові має функціональну здатність утворювати ці види модусу: *Бачу, бачу ваше здивування, Анастасіє Михайлівно, звідки,* ***мовляв****, він узяв такі подробиці вбивства, ніби сам тоді був на тому бережку, причаївся десь за кущем* (В. Шкляр) – модус висновковий; *Хоча найбільше, наскільки я* (S_2) *розумів, його цікавило, де Борис того нагана знайшов. Але Володька казав, що знає, зі слів брата* (S_1)*, лише приблизно, що,* ***мовляв****, десь біля дороги* (О. Вільчинський) – модус недовірливий; *Та коли бабі Ликорі* (S_1) *замандюриться варити вареники чи пекти хліб, то по воду посилає мене* (S_2) *ген-ген далеченько, аж до баби Весни.* ***Мовляв****, нічия вода так не годиться розколотити тісто, як від баби Весни. І я слухаюся, йду* (Є. Гуцало) – модус переповідний. Слово *мовляв* у наведених прикладах використовується з різною комунікативною метою та залежить від інтенцій мовця. Зазначимо, що у висловленнях із часткою *мовляв* модуси засвідчувальний і переповідний чітко не протиставлені, адже у більшості випадків *мовляв* виконує функцію засвідчення, вказівки на джерело інформації.

Утворюючи певний вид модусу, *мовляв* бере участь у формуванні семантичної структури речення. Слово *мовляв* може формувати та конкретизувати не тільки модус, а й диктум, що призводить до "злиття" модусу і диктуму. Якщо брати до уваги структуру конструкцій, то *мовляв* входить до складу саме диктуму: *Мене ніхто цього не вчив, це про таких, як я* (S_2)*, кажуть* [S_1] – *вони,* ***мовляв,*** *університетів не закінчували* (А. Кокотюха).

Переформулюємо конструкцію за допомогою складнопідрядного речення, у якому головну частину вважають модусом, підрядну – диктумом: *Мене ніхто цього не вчив, це про таких, як я,* ***кажуть, що*** *вони університетів не закінчували.* Модус – *"про таких, як я, кажуть";* диктум – *"вони університетів не закінчували"*. Частка *мовляв* ускладнює диктум суб'єктивним значенням і зближує диктум із модусом. На це звертає увагу О. Падучева, яка не трактує російську частку *мол* як засіб вираження евіденції, мотивуючи це тим, що евіденційний засіб, зокрема цитатив, входить у повідомлення мовця про факт, тобто доповнює його вказівкою на джерело інформації. Натомість частка взагалі не може входити до складу повідомлення про факт [95, с. 19]. Ми ж розглядаємо слово *мовляв* разом із предикатом, з яким воно пов'язане, як показник евіденційної семантики, оскільки, як правило, *мовляв* є своєрідним індикатором цитованості – дослівного чи часткового переказу своїх або чужих слів. З цитованістю частку *мовляв* пов'язує В. Плунгян, який вважає, що *мовляв* має цитатну природу, але ця цитатність не пов'язана з розмежуванням "свого" і "чужого", тому він не трактує частку *мовляв* на російськомовному матеріалі як показник евіденції [101, с. 12]. Ми вважаємо цитованість як один зі способів отримання інформації, а отже, один із семантичних видів евіденції. Оскільки слово *мовляв* разом із предикатом має здатність виражати значення цитованості, то вважаємо його засобом вираження евіденції.

Частка *мовляв* вказує на джерело інформації у поєднанні з предикатом, вираженим дієсловами, що позначають процеси мовлення, сенсорного та когнітивного сприйняття. Слова на позначення когнітивних станів нейтралізують оцінку достовірності висловленого мовцем, тому в таких конструкціях *мовляв* головно вказує на джерело інформації, вираження модальних значень не показові. В інших випадках слово *мовляв* вказує на інтерпретацію поведінки чи жестів учасників ситуації.

Частка *мовляв* переважно відображає непряме джерело інформації, тому що здебільшого вводить слова іншої особи. Н. Арутюнова стверджує, що подібні частки в російській мові (*мол, якобы, -де*) є маркерами чужого мовлення

[7, с. 437], їхня основна функція – маркувати присутність “Іншого”, розмежовувати особисті сфери [7, с. 448]. Ми виявили низку контекстів, у яких слово *мовляв* зовсім не сигналізує про те, що інфомація передана від імені іншої особи: *Олекса* (S_1) *наперся іти на полонину, звідти,* ***мовляв****, є стежка на щовби, а далі рушимо вздовж бетонних стовпів старого австрійського кордону* (Р. Андріяшик); *Востаннє вона їздила з ним аж до Ленінграда, добилася на прийом до знаменитого професора* (S_1)*, до якого люди вистоювали хтозна-які черги, і той таки обстежив Степана, однак нічого певного не пообіцяв:* ***мовляв****, справи погані, але треба сподіватися на краще, ніколи не треба втрачати надії* (В. Шкляр). У наведених контекстах інформація після слова *мовляв* належить одній особі (у першому прикладі – *Олексі*, у другому – *професорові*). Отже, *мовляв* не завжди утворює двоплановість висловлювання, у цих випадках конструкції є моносуб’єктними. Такі конструкції вважаємо евіденційними автоцитативними, оскільки джерелом інформації є сам мовець, що переказує свої слова. Про це свідчить здатність конструкцій замінюватися ЗР, яке, на нашу думку, є одним із спеціалізованих способів вираження евіденції. Пор.: *Я* ($S_{1,2}$) *доповів своєму начальнику, полковнику Калязіну, про настрої в Ямках:* ***мовляв****, не втратили ще люди довіри до УПА та не бояться, навіть попри прояви терору* (А. Кокотюха) і *Я* ***доповів*** *своєму начальнику, полковнику Калязіну,* ***про*** *настрої в Ямках,* ***про те, що*** *не втратили ще люди довіри до УПА та не бояться, навіть попри прояви терору.*

Щоб визначити евіденційні можливості частки *мовляв,* типологізуємо її семантику у виявлених контекстах. В одних випадках *мовляв* вказує на джерело інформації, в інших – виражає модальні значення впевненості, сумніву, достовірності, недостовірності тощо. Провести чітке розмежування евіденційної функції слова *мовляв* та модальної (епістемічної) важко, оскільки вони взаємно доповнюються. Як зазначає В. Виноградов, частки *мол*, *якобы* в російській мові вказують на “суб’єктивно забарвлену передачу чужого мовлення” [цит. за: 101, с. 2]. Л. Попович наголошує на здатності *мов, мовляв* виражати епістемічну дистанцію [102, с. 384].

У низці контекстів слово *мовляв (мов)* позначає дистанційну позицію мовця, його незгоду зі змістом чужого висловлення, як зазначає Ф. Бацевич, “відсторонену приблизність” [17, с. 142]. Такі конструкції мають іронічний характер, оскільки мовець вважає інформацію, отриману від інших, недостовірною: *Світ розгубився у здогадках і підозрах, подейкували* [S_1] *про таємниче вбивство і тяжку хворобу Гамсахуріда, через яку він,* ***мовляв****, у відчаї наклав на себе руки*; *Десь,* ***мов****, прохопився словом його ад’ютант* (S_1) *на прізвисько Чорт, що начебто отримав чудернацьку записку від Веремія* (В. Шкляр). У наведених контекстах домінує епістемічна семантика з архісемою *“недостовірність”*. Як зазначає Л. Попович, порівнюючи евіденційні засоби української і сербської мов, частка *мовляв (мов)* за функцією та значенням зближається із сербським евіденційним маркером *наводно* [102, с. 384]. Евіденційними вважаємо конструкції з часткою *мовляв*, у яких мовець не намагається оцінювати інформацію за шкалою достовірності / недостовірності, а констатує факт про подію від інших осіб: *А я* (S_2) *й зовсім божеволію від радості, бо не буває так, щоб дід* (S_1) *не пообіцяв прокатати на коні.* ***Мовляв****, усе вже готово, ось тільки залишилося підправити кавалерійське сідло, щось там з підпругами не так, а він хоче, аби я в сідлі проїхався через Овечаче* (Є. Гуцало). У наведеному мікротексті чітко протиставлені два плани оповіді: я-мовець (*онук*) та він-автор (*дід*), слова якого переказано: *“усе вже готово, ось тільки залишилося підправити кавалерійське сідло, щось там з підпругами не так”*. Визначити межу слів власних (*онука*) і чужих (*діда*) допомагають дейктичні засоби, які належать різним особам: *я (божеволію), він (хоче)*.

Аналізований матеріал дає підстави виокремлювати автоцитатив – конструкції з викладом власних думок, слів. У такому випадку слово *мовляв* поєднується зазвичай з дієсловами мовлення, а оповідь ведеться від 1-ої ос.: *Я* ($S_{1, 2}$) *вислав йому кілька не надто оптимістичних слів у відповідь,* ***мовляв****, не знаю, як усе складеться, швидше за все не складеться ніяк* (Ю. Андрухович). У подібних висловленнях мовець переказує слова, які колись сам вимовляв за

певних умов. Вислови однієї особи темпорально розмежовані: *“я колись казав йому”* (невизначеному адресатові) слова *“не знаю, як усе складеться, швидше за все не складеться ніяк”* і зараз переказую це тобі (невизначеному адресатові). У випадках автоцитування з часткою *мовляв* оцінка інформації з погляду достовірності / недостовірності нелогічна, оскільки відповідальність за сказане несе сам мовець, тому основна функція частки *мовляв* – евіденційна.

Частотний тип конструкцій, у яких слово *мовляв* є індикатором недослівного переказу слів. Це пояснюємо інтенцією мовця передати зміст висловлення, а не спосіб його викладу – дослівний чи недослівний. Тому речення у більшості випадків оформлені непрямою мовою: *Веремій* (S_1) *ніколи не був хвальком, а тут мені* (S_2) *якось прохопився,* ***мовляв****, ще як служив він у кінно-гарматному дивізіоні, нагородив його цим срібним годинником сам полковник Алмазов* (В. Шкляр). У таких конструкціях часто використано непрямий дейксис, який допомагає розмежувати інформацію на “свою” і “чужу”, адже конструкція могла б мати таку структуру: *Веремія колись говорив мені про себе таке*: *“Коли я служив у кінно-гарматному дивізіоні, нагородив мене цим срібним годинником сам полковник Алмазов”*. Тобто, крім вказівки на джерело інформації – чуже мовлення (слова Веремії), слово *мовляв* змінює манеру я-розповіді на оповідь від 3-ої ос. Такі речення, за словами Н. Гуйванюк, є полісуб’єктними. У них наявні прямий суб’єкт (автор повідомлення, який спілкується зі співрозмовником) і непрямий суб’єкт, якому належить передавана інформація [48, с. 291]. У висловленні *мовляв* є показником зміни способу оповіді, інтонаційного плану, часових відношень, отже, маркує зміну суб’єкта-першоджерела повідомлення: *Не встигла [Катря] ще й поснідати, прибігла сторожова дівчина* (S_2)*: Докія Петрівна* (S_1) *послали,* ***мовляв****, діло якесь є* (А. Головко). У конструкції розрізняємо два плани оповіді – від імені *сторожової дівчини* та *Докії Петрівни*. Слово *мовляв* сигналізує, що наступні слова будуть переповіданням чужого висловлення – *Докії Петрівни*. Отож використання *мовляв* зумовлює не дослівне цитування чужих слів, а тільки приблизний переказ змісту інформації. У конструкціях з

непрямою мовою функціонує усічений варіант слова *мовляв* – *мов*, який використовується для переказування думок – своїх чи чужих: *… а тоді Чорт* (S_1) *і каже, що* ***так, мов, і так****, пора зійтися докупи та вдарити разом на Смілу, щоб Тясмин кров'ю підплив* (В. Шкляр). Слова *мовляв* і *мов* у реченнях не різняться семантичними відтінками. На це вказує їхня здатність взаємозамінюватися: *Я* ($S_{1,2}$) *відписав:* ***так, мовляв, і так****, живу в рідному Чернігові, батьки загинули, сестра пропала безвісти, теж служу в міліції* (А. Кокотюха). *Мовляв, мов* разом із *так* створюють узагальнену манеру розповіді замість викладу деталей події.

У деяких контекстах, як засвідчує матеріал, функція слова *мовляв* полягає в інтерпретації жестів та міміки, що не входить до евіденційної семантики. Конструкції такого типу називаємо коментативними, оскільки вони не містять чужого мовлення: *Ява* <u>*здвигнув плечима*</u>*, і цей жест можна було зрозуміти:* ***мовляв****, чого б це я став писати, дуже потрібно…* (В. Нестайко). *І* <u>*глянула*</u> *на Інну так проникливе: знаю,* ***мовляв****, чого треба, до кого серце спішить* (О. Гончар). *Ларивон ухопив князів погляд,* <u>*покрутив заперечливо головою*</u> *–* ***мовляв****, не погоджуйся з ромеєм* (П. Загребельний). У наведених конструкціях домислюються слова, які могли бути озвучені за певних умов. У цьому випадку, на нашу думку, стосовно речень зі словом *мовляв* можна застосувати термін *здогадна мова*. *Мовляв* створює відтінок здогаду, адже насправді слова не були озвученими, а домислились мовцем як можливі у конкретній ситуації: *Іветта Андріївна* <u>*кивнула*</u>*:* ***мовляв****, звичайно, що треба* (Л. Дашвар). *Той* <u>*махнув рукою*</u> *в бік водіїв,* ***мовляв****, дай і їм трішки пограти* (С. Жадан). *Він* <u>*показав очима*</u> *на лаву,* ***мовляв****, сідайте, і я вже подумав, що йому потягло й мову, проте він таки обізвався* (В. Шкляр). Отже, мовець стверджує, що надана ним інтерпретація є тільки його версією бачення події.

Евіденційними вважаємо конструкції з *мовляв,* у яких наявні два суб'єкти мовлення – прямий (мовець) і непрямий (автор слів, які переказує мовець), а також конструкції з автоцитуванням [143, с. 28]. У таких випадках *мовляв* тяжіє до предиката, вираженого словами на позначення мовлення, сприйняття,

когнітивної діяльності, та виявляє свою здатність виражати джерело інформації. З-поміж засобів вираження евіденції в українській мові частка *мовляв (мов)* відзначається найвищим ступенем граматикалізації, яка, однак, не є граматичною формою у традиційному розумінні, оскільки не пройшла всього шляху граматикалізації, який полягає у зміні повнозначної лексеми на службове слово, службового слова – у клітик, клітика – у морфему [167, с. 7]. Вважаємо, що частка *мовляв* знаходиться на стадії "службове слово – клітик". Останній етап граматикалізації не відбувається, на нашу думку, через втрату фіксованої позиції у структурі речення. Слово *мовляв* позиційно не закріплене: займає пре-, інтер-, постпозицію, з перевагою препозиції. Як вважає О. Айхенвальд, в мовах світу можливі три способи граматикалізації квотатива (цитатива) через граматикалізацію дієслів мовлення. Перший полягає у перегрупуванні біклаузальної конструкції з прямою мовою чи непрямою мовою з підрядним з'ясувальним. Другий спосіб граматикалізації – перегрупування біклаузальної конструкції з прямою чи непрямою мовою, яка складається з двох накладених одна на одну незалежних клауз, одна з яких містить дієслово мовлення у функції предиката. Третій – перегрупування підрядного з'ясувального з дієсловом мовлення в ролі головної пропозиції [144, с. 272-273]. Частка *мовляв*, вважаємо, представляє в українській мові другий спосіб граматикалізації за О. Айхенвальд, оскільки походить від дієслова *мовити*, яке виконувало роль основного предиката в одній із частин речення. Частка набула властивості синтаксичної ізоляції, оскільки не пов'язана сполучниковим зв'язком з основним реченням. *Мовляв* знаходиться на шляху до граматикалізації: частка виникла з морфологічних форм дієслова *мовити*, які зазнали структурних та синтаксичних змін, залишивши за собою семантичну здатність маркувати інформацію, отриману від зовнішнього джерела способом вербального повідомлення.

У діалогах, що передають розмовну мову, функціонально близьким до частки *мовляв* є слово *типу*: ***Казали пацани*** (S_1), *він давно збирався змотати у Молдавію,* ***типу****, вшивався від армії* (Л. Дереш). У таких контекстах *типу*

виконує інтерпретаційну функцію, оскільки не тільки вводить інформацію, але й вносить суб'єктивний зміст недостовірності. Т. Дайбер зазначає, що основна функція *типу* – наслідування типового мовлення [154, с. 71]. На відміну від *мовляв*, *типу* не походить від дієслова мовлення, отже, не позначає семантики мовлення, не вказує, що відбувся комунікативний акт. Мовець, використовуючи слово *типу*, фокусує увагу на змісті інформації, інтерпретує її, використовує частку для заповнення паузи (пропуску), організації висловлення загалом, що дозволяє трактувати частку *типу* як дискурсивне слово. Специфічне використання слова *типу* у певних контекстах з евіденційною семантикою залежить від змісту висловлення, інтенцій мовця, який може використати його як актуалізатора потрібної семантики, порівняймо: *Оці, блін, звіздюки (щоденне спілкування з парламентарями дещо урізноманітнило лексику Біллі) киряють тут усю ніч, репетують дурними голосами,* ***типу****, співають народних пісень, відновлюючи традиції, а потім чогось труяться, як останні гастрітики* (М. Соколян) і ***Ми з пацанами*** (S_1), *канєшно, почали брати її на прикол,* ***типу****, вася, дай дупля, шо ти гониш, які демони, а вона бачить, що ми висаджуємся, і давай про світи тіней нам розказувати, як вона під кетом туди лазила* (Л. Дереш). У першому реченні слово *типу* синонімічне гіпотетичній частці *ніби,* у другому випадку можлива заміна на *мовляв.* Слово *типу* втратило свій денотативний зміст: його основне призначення, на нашу думку, суб'єктивна інтерпретація повідомлюваного. Евіденційною силою слово *типу* наділене тоді, коли супроводжується дієсловом мовлення та може бути заміненим часткою *мовляв*, у якій виражена вказівка на джерело інформації.

Як уже було зазначено, в українській граматиці *мовляв* аналізують у складі фразових власне модальних часток поряд із *буцім, буцімби, буцімто, наче, начеб, начебто, неначе, неначебто, ніби, нібито, мовби, мовбито, немов, немовби, немовбито*. У контексті евіденції вони функціонально та семантично різні. Семантичну відмінність виявляємо в етимології часток: *мовляв* походить від дієслова мовлення, інші частки своїми коренями не сягають мовленнєвої семантики. Як свідчить фактичний матеріал, *мовляв* вводить інформацію тільки

з покликанням на конкретний комунікативний акт (джерело), натомість для порівняльно-гіпотетичних партикул, як називає їх С. Педченко [98, с. 85], це властиво, проте не обов'язково. Основне призначення вказаних часток – інтерпретація інформації з погляду достовірності, наприклад: *А ввечері чуємо: комісія то була.* ***Буцімто****, більше як тисячу пудів нехватки виявили* (А. Головко).

Взаємодіючи зі всім висловленням, яке вводять (не з конкретною лексемою), *типу, буцімто, ніби, нібито, наче, начебто, немов* та ін. у деяких контекстах мають здатність виражати переповідну модальність, однак самостійно не вказують на джерело повідомлення, а тільки інтерпретують повідомлювану інформацію з погляду мовця. Вони фіксують увагу на інформації, а не на комунікативному акті (вербальному джерелі повідомлення), що принципово важливо для евіденційної репортативної семантики. Ці частки охоплюють модусну семантику речення, оскільки вжиті мовцем для інтерпретації сприйнятої інформації, та підсилюють зміст висловлювання відтінком припущення, сумніву, непевності. На нашу думку, порівняльно-гіпотетичні частки не стільки вказують на джерело інформації, як увиразнюють семантику предикатів, доповнюють зміст компонентом епістемічної модальності: експлікують недостовірність повідомленого, "неповну вірогідність, сумнів, непевність щодо висловленого в реченні" [116, т. 5, с. 418]. Вони маркують загальний модальний план висловлювання значеннями умовності, уявності, сумніву, невпевненості, подібності, гіпотетичності, впливаючи на модальну структуру ядерного члена речення [99, с. 75].

Отже, слово *мовляв* функціонує для передавання чужого та власного мовлення, що дає підстави диференціювати конструкції з *мовляв* на такі види: цитатив – конструкції, у яких *мовляв* вказує на слова, що належать іншій особі; автоцитатив – конструкції з *мовляв*, що передає власні слова мовця в іншому часопросторовому вимірі; коментатив – конструкції, у яких *мовляв* виступає як засіб інтерпретації ситуацій та є елементом диктумної структури речення з функцією коментаря. Функціонально близьким до частки *мовляв* є слово *типу*,

яке маркує джерело інформації у контекстах, коли рівнозначне за семантикою до *мовляв*. Аналізовані частки структурно та семантично ускладнюють основний зміст речення вторинною предикацією та виражають додаткову семантику джерела інформації.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що використання ВК з репортативною семантикою зумовлене бажанням мовця зазначити, що повідомлену ним інформацію він отримав від інших осіб та не був очевидцем подій, про які повідомляє. Для реалізації цієї мети слугують засоби непрямої опосередкованої евіденції, зокрема ВК репортативної семантики. У результаті аналізу не виявлено функціонально-семантичних особливостей евіденційної семантики у конструкціях зі вставними словосполученнями та реченнями. Це зумовлено структурною тотожністю цих ВК. Використання евіденційних ВК підпорядковано прагматичним та комунікативним завданням мовця, тому вибір певної структури ВК залежить від способу репрезентації інформації.

Евіденційну репортативну семантику кодифікують ВПК, виражені **дієприслівниковим зворотом**, що вказує на мовленнєву діяльність. Дієприслівник відзначається широкими валентними можливостями: зберігаючи деякі дієслівні властивості, утворює зворот, який співвідносний з підрядною частиною складного речення, тому є поширеним засобом вираження евіденції. У сучасній українській граматиці одними з перших функціонування дієприслівників досліджували Е. Сасинович [109] та Л. Коць [72], проблеми синтаксичного статусу та природи дієприслівника були предметом вивчення у працях [73; 69; 4; 82 та ін]. Незважаючи на наявні роботи, евіденційний аспект дієприслівників залишається не вивченим та відзначається актуальністю дослідження.

Як свідчить фактичний матеріал, активними дієприслівниками, що мають здатність вказувати на репортативність, є видові форми теп. та мин. ч. дієслів *повідомляти, розказувати, розповідати, казати, мовити,* наприклад: ***Троянівський учитель*** (S_1) *читав женцям газети, бесідував,* ***розповідаючи, як*** *німці висаджують парашутистів до нас у тил і* ***що*** *треба виявляти їх і*

боротися з ними, ***що*** *навіть між нашими людьми можуть бути такі, що ждуть фашистів, їх треба виявляти і сповіщать про них владі* (Г. Тютюнник). Дієприслівник *розповідаючи* вказує на вербальне джерело отримання інформації, оскільки передає зміст мовлення *учителя.* Дієприслівник поширює структуру конструкції, формує неелементарну синтаксичну конструкцію. Як вторинний предикат, *розповідаючи* уточнює, доповнює основну дію суб'єкта, передану дієсловами *читав* та *бесідував.* Дієприслівник поєднаний у реченні з основним предикатом сурядним безсполучниковим зв'язком: *Троянівський учитель читав женцям газети,* ***бесідував*** *(і)* ***розповідав, як*** *[…].* Як правило, дієприслівник вводить слова інших осіб не дослівно, при цьому конструкція має форму ЗР: *Ці здорові* ***дядьки*** (S_1) *кинули мене* (S_2) *на поталу нечистій силі без найменших докорів сумління, а тепер розчулено хитали головами,* ***мовлячи, що*** *я схожий на ангела* (Г. Пагутяк). Дієприслівник спорадично виконує роль слів автора: у препозиції щодо повідомлюваної інформації вводить пряму мову, наприклад: *Тобто він більше про свій дух дбає, а я* (S_2) *– про своє тіло,* ***керуючись*** *мудрістю* ***Сковороди*** (S_1)*: "Набуваючи духовне, стережись, як би не згубити плотське, коли це плотське може тебе привести до кращого"* (В. Дрозд).

Доповнене дієприслівниковою предикацією речення передає щонайменше дві ситуації, тому трактуємо його як семантично неелементарне: головний предикат є носієм основної пропозиції, вторинний предикат, виражений дієприслівником, є згорнутим варіантом іншої пропозиції: *Знаючи Модеста,* ***вона*** (S_1)*, щоб не робить йому неприємности, трохи змінила правду,* ***сказавши, що*** *була в театрі з Софі Гадальцевою, яку випадково зустріла* (В. Винниченко). Предикат *змінила правду* передає основну тему речення, доповнену вторинною предикацією, що є іншою інформативною пропозицією "***сказавши****, що була в театрі з Софі Гадальцевою*". Додаткова пропозиція не є другорядною, навпаки – передає важливу невідому досі інформацію. Як зауважує О. Кульбабська, система засобів вторинної предикації збагачує речення новими предикативними лініями, сприяє його ускладненню та

конденсації нової інформації [77, с. 6]. У репортативі дієприслівники мовлення доповнюють будь-яку іншу фізичну дію, процес, названі основним предикатом, характеризуючи їх додатковою семантикою мовлення: *Гетьман* (S_1) *зробив порух, щоб злізти з коня, до нього кинулося двоє козаків охорони, але він показав очима – мовляв, не треба, – долаючи пекельний біль у коліні, підвернув коня так, що ступив просто на воза й кинув козакові повіддя,* ***мовивши*** *тихо: – Нехай стоїть тут* (Ю. Мушкетик). Дієприслівниковий зворот *мовивши тихо* супроводжує основну дію (*підвернув, ступив, кинув*) та відзначається моносуб'єктністю. Вказівка на суб'єкт-першоджерело у звороті синтаксично не виражена, проте контекстуально суб'єкт визначений семантикою базового предиката. Суб'єкта-виконавця основної і додаткової дії неважко ідентифікувати, оскільки у конструкціях з дієприслівниковим зворотом це завжди одна і та ж особа, у цьому випадку – *гетьман*. Інформативна частина займає позицію об'єкта дієприслівникової дії та стоїть у постпозиції щодо дієприслівника, оскільки речення структуроване прямою мовою. На нашу думку, дієприслівниковий зворот пов'язаний з основним предикатом імпліцитним сурядним зв'язком. Структурно та інтонаційно такі речення є безсполучниковими складносурядними. Як вважає О. Кульбабська, компоненти із вторинною предикацією семантично й граматично залежать від структур із первинною предикацією та існують на їхньому тлі [76, с. 276].

Дієприслівник як дієслівна форма позначає додаткову дію мовлення, яка супроводжує основну, що відбуваються одночасно або зі значенням часової попередності чи наступності [121, с. 143]. Впливу часового співвіднесення на вираження евіденційної семантики ми не виявили, оскільки дієприслівники на позначення мовлення евіденційну семантику виражають у теп. та мин. ч. Однак варто зауважити, що для визначення часової співвіднесеності у дієприслівників важливі форми доконаного та недоконаного виду, оскільки дієприслівники виражають таксис безвідносно до моменту мовлення, як у дієслів: позицією відліку є дія базового предиката. Як зазначає В. Барчук, у дієприслівнику закладені два основні типологічні різновиди таксису: таксис послідовності та

сутаксис (значення синхронності дій) [14, с. 9], визначити які допомагають видові форми дієприслівника. Для евіденційної семантики дієприслівника визначення таксисної семантики є важливим, оскільки допоможе з'ясувати, коли відбулося отримання інформації від інших осіб: у момент виконання, після чи перед виконанням основної дії, експлікованої базовим предикатом. За нашими спостереженнями, дієприслівники недоконаного виду на *-чи* виражають одночасність мовлення про подію, передану ВПК, та виконання основної дії, позначеної базовим предикатом, наприклад: *По цих словах* ***він*** (S_1) *узяв аркушик паперу, підійшов, став і,* ***говорячи*** *до Максима, водив аркушиком перед носом: – Ось вам папір, і ви на ньому все напишете…* (І. Багряний). Базовий (*водив*) та вторинний (*говорячи*) предикати позначають синхронність виконання дії та є показниками сутаксису в українській мові. Отже, інформацію про подію отримано під час виконання суб'єктом основної дії: *В моїм* (S_2) *умі товпились чудні думки, змагалися різні голоси, а проміж них виринав* ***він*** (S_1) *раз по раз,* ***говорячи****, що обставини творять з чоловіка то, чим він є* (О. Кобилянська). У цьому переконуємось, трансформувавши конструкцію: *він виринав* і (водночас) *говорив.*

Дієприслівники на *-ши (-вши)* реалізують нерівнорідність предикатів, що є основою таксису передування / наступності [16, с. 111]. У конструкціях з дієприслівниковим вторинним предикатом таксис передування виражений тоді, коли "дієприслівниковий предикат означає наступність, а фінітивний метричний предикат вказує на дію, що передує дії хронологічного предиката" [16, с. 112]. Отже, в евіденційній конструкції з дієприслівником мовлення таксис передування виражений тоді, коли передавання інформації відбулося після виконання основної дії: *По семи днях дороги* ***пристави*** (S_1) *спинили нас* (S_2)*,* ***мовивши****, що сольство мусить діждатися в сьому місці Аттілу й одтепер слідувати за ним* (І. Білик). *Таку ж гнівну заяву надрукувало в газеті "New Bedford Times"* ***Товариство*** (S_1) *власниць собак-мопсів американського штату Массачусетс, слушно* ***зауваживши****, між іншим,* ***що*** *"мавпи створені*

богом не для прокладки нафтотруб, а для того, щоб лазити по деревах, так як і дельфіни - плавати у воді” (Л. Тендюк).

Таксис наступності є релевантним для форми доконаного виду дієприслівників на *-ши*, тому що “ця видова ознака вказує на результативність дії, вираженої хронологічним предикатом, і, відповідно, асоціює її завершеність, актуалізуючи значення наступності” [16, с. 113]. В евіденційній конструкції дієприслівник як вторинний предикат є виразником наступності, коли отримання інформації про ситуацію відбулося перед виконанням основної дії, наприклад: ***Човняр*** (S_1) *залишив усе ж таки аскетові дві маленькі буханки хліба – ану ж той не витримає цілком без їжі – і відплив,* ***запевнивши****, що дотримається обіцянки мовчати* (Т. Прохасько). Значення наступності мотивоване онтологічним сприйняттям ситуації: човняр спочатку запевнив аскета, а потім відплив.

Варто зауважити, що дієприслівники минулого часу недоконаного виду на *-ши* можуть, як і дієприслівники теперішнього часу, передавати значення одночасності [108, с. 421]. У контексті евіденції ми не виявили таких форм, оскільки вони практично повністю замінені дієприслівниками теперішнього часу на *-чи*: *зазначавши – зазначаючи, сповіщавши – сповіщаючи, казавши – кажучи*. В. Барчук зазначає, що форми дієприслівників минулого часу недоконаного виду на *-ши* трапляються в авторів періоду активного формування нової літературної мови, майже цілком зникнувши в авторів XX століття [16, с. 113].

Отже, конструкції, в яких дієприслівник є виразником репортативної евіденційної семантики, репрезентують три ситуації: отримання вербальної інформації відбувається під час виконання основної дії (дієприслівники мовлення теперішнього часу недоконаного виду), вказівка на вербальне джерело інформації перед виконанням та після виконання основної дії, що виражено в таксисі передування / наступності.

Дієприслівники, утворені від дієслів мовлення, є носіями евіденційної семантики у репортативі. Дієприслівники мають здатність відтворювати зміст

чужого мовлення, організовуючи ЗР, чи передавати дослівно у структурі прямої мови. Як семантико-синтаксичний компонент, дієприслівники мовлення разом із залежними словами виражають репортативну семантику, якщо дієприслівник вводить інформацію, отриману від зовнішнього джерела способом вербального повідомлення. Зберігаючи дієслівні ознаки, дієприслівник є опорним словом ВПК у простому неелементарному реченні.

Здатність виражати вказівку на джерело інформації, як засвідчує матеріал, виявляємо у дієприкметнику. Дієприкметник із залежними від нього словами утворює **дієприкметниковий зворот** – відносно стійку синтаксичну конструкцію, яка у постпозиції до означуваного слова виявляє тенденцію до відокремлення. Попри первинність атрибутивної функції, дієприкметник має здатність виконувати роль вторинного предиката, на що вказував свого часу О. Потебня [103, с. 123]. Взявши до уваги здатність виражати додаткову інформацію, зокрема джерело повідомлення, а також факт, що будь-яке речення із дієприкметниковим зворотом може бути замінене на підрядне означальне, інтерпретуємо зворот як конструкцію із вторинним предикатом. Бінарний характер природи дієприкметника виявлений у нерозчленованості атрибутивного та предикативного значень, які можуть, вважаємо, зводитися як до предикативного, так і до атрибутивного.

Позначаючи ознаку за дією, дієприкметник, на нашу думку, виражає результат стану, досягнутий після процесу мовлення (*отриманий, повідомлений, поінформований, переданий* тощо). Тому репортативний евіденційний дієприкметник виражає стан як результат вербальної діяльності. У репортативі дієприкметниковий зворот доповнює основну формально-семантичну структуру речення, забезпечуючи інформативну насиченість додатковою інформацією – зазначення джерела повідомлення, наприклад: *Гонець* (S_2), *посланий ним у Лебединський монастир, привіз лише підтвердження страшної звістки,* ***переданої*** *Найді* ***Залізняком*** (S_1)*: справді, сильний польський загін обложив монастир з усіх боків, і пройти туди було неможливо* (М. Старицький). Зворот вказує, що суб’єктом-першоджерелом є

Залізняк, який передав *Найді* інформацію, що "*сильний польський загін обложив монастир з усіх боків, і пройти туди було неможливо*". Найда не повірив у почуте, тому послав гінця перевірити достовірність інформації. З одного боку, ситуація, позначена дієприкметниковим зворотом, є семантично залежною від ситуації, позначеної базовим предикатом, що зумовлює її вторинність. З іншого боку, семантика звороту є важливою, оскільки виражає актуальну для адресата інформацію – вказівку на її джерело.

Дієприкметник як опорний компонент звороту, виконуючи роль вторинного предиката, валентно зумовлює наявність інших членів речення, які стосовно нього у ВПК стають другорядними. Як правило, у репортативному евідецийному дієприкметниковому звороті наявні суб'єкт мовлення, виражений субстантивом, та обставинні поширювачі, які загалом є факультативними елементами евіденційної конструкції. Суб'єкт-першоджерело, як показує матеріал, зазвичай виражений іменником в О. в, що зумовлено синтаксичною позицією, наприклад: *Його розум зачепився за фразу,* ***сказану якось Ларою*** (S_1)*: остання пастка, яка відкривається йогові перед звільненням, – це відчуття себе Богом* (Л. Дереш); *Поклався на долю, він пам'ятав* ***не раз мовлені Супруном*** (S_1) *слова: "Якщо справжній козак, то визволиться й з пекла"* (Ю. Мушкетик). Пре- чи постпозиція дієприкметникового звороту не впливає на вираження евіденції, оскільки семантично доповнює основний зміст речення додатковою інформацією про джерело повідомлення у будь-якій позиції. На формально-синтаксичному рівні позиція звороту відображена у його відокремленості / невідокремленості: у препозиції до означуваного слова не спостерігаємо тенденції до відокремлення, однак це не зменшує евіденційної функції дієприкметника і залежних від нього слів, тому що трансформоване речення не змінює евіденційного змісту, пор.: *Це* ***їй*** (S_1) *належать геніальні слова,* ***мовлені з трибуни партійних зборів****: "У книжці Дрозда "Ирій" – лише тридцять п'ять процентів сучасності!"* (В. Дрозд) і *Це їй належать* ***мовлені з трибуни партійних зборів*** *геніальні слова: "У книжці Дрозда "Ирій" – лише тридцять п'ять процентів сучасності!"* Відокремлення дієприкметникового

звороту мотивоване, на нашу думку, процесами актуалізації важливої додаткової уточнювальної семантики основного змісту. Ми вважаємо, що зворот у препозитивній функції означення якщо не формально, то семантично ускладнює речення евіденційним змістом.

Базовість дієприкметника у звороті засвідчує його здатність бути заміненим у підрядне означальне речення, в якому роль основного предиката підрядної частини виконує вихідне дієслово: *Обкрадені і обдурені залишимось ми без знання тії мови – мов жебраки у притворі з своїм Октоїхом і Часословцем, – гостро відказав Рогатинець* (S_2) *і згадав, що повторює слова,* ***сказані колись Шимоновичем*** (S_1) (Р. Іваничук). Зворот є функціонально-семантичним евіденційним синонімом підрядного речення означальної семантики (→ *повторює слова, які колись сказав Шимонович*).

Варто зауважити, що зазвичай дієприкметник як евіденційний засіб доповнює, супроводжує вже наявний інший евіденційний засіб у реченні, однак це не применшує його ролі, оскільки зворот вносить додаткову важливу інформацію: переважно позначає інформацію від першоджерела, наприклад: *Що може дати йому жінка, яка, судячи з інформації,* ***отриманої на її прохання від компетентних людей*** (S_1)*, живе лише для себе, для власного задоволення, мало піклується про чоловіка, не створює належних умов?* (Л. Романчук). Отже, первинним евіденційним засобом є дієприкметник із залежними від нього словами, оскільки він актуалізує інформацію, отриману від *компетентних людей.* На основі цієї інформації суб’єкт мовлення доходить висновку, на що вказує інший евіденційний засіб – дієприслівниковий зворот *судячи з інформації.*

Фактичний матеріал засвідчує використання в евіденційній функції виключно дієприкметників пасивного стану, що, очевидно, спричинено стилістичною обмеженістю використання форм активних дієприкметників в українській мові. На основі здатності бути еквівалентом підрядного речення відзначаємо смислову тотожність дієприкметника дієслівному предикату, що свідчить про евіденційну силу звороту. Дієприкметник є периферійним засобом

вираження евіденції, на що вказує низька частотність використання та супровідна функція інших евіденційних засобів. Вказівка дієприкметником на вербальне джерело інформації позиціонується переважно як пояснення мовцем своїх основних дій. У дієприкметниковому звороті евіденційна семантика визначається семантичними особливостями компонентів і становить семантико-синтаксичне доповнення, оскільки збільшує можливість інформаційного насичення з одночасною компактністю та згортанням одної з пропозицій, відображеної вторинною предикацією.

Отже, аналізований матеріал засвідчує, що вказівка на джерело інформації, вербалізована ВПК, забезпечує компактність, компресію висловлення, ущільнення структури висловлення зі збереженням змістового та інформаційного наповнень.

Система репортативних ВПК становить сукупність синонімічних форм, які позначають подібні референційні ситуації альтернативними засобами. Серед ВК, що вказують на вербальне отримання інформації від зовнішнього джерела, визначаємо субстантивно-прийменникові, дієслівні, предикативні форми та евіденційні частки. Більш активне використання дієслівних ВК зумовлене категорійною семантикою дієслова, яке надає висловленню динамічності. Субстантивно-прийменникові ВК використовуються, як правило, для вказівки визначеного суб’єкта-першоджерела, що мотивовано їхньою структурою та функціональним призначенням. У репортативі евіденційну функцію виконує також частка *мовляв (мов)*. Зважаючи на те, що, як свідчить матеріал, вона має здатність вводити інформацію від інших осіб, інформацію, автором якої є сам мовець та інформацію коментованого виду, евіденційна функція частки *мовляв* зумовлена контекстом. Функцію згорнутого вислову виконують дієприслівниковий та дієприкметниковий звороти, які доповнюють основний зміст речення новим семантичним планом – вказівкою на вербальне джерело інформації.

Отже, репортативність – повідомлення інформації від зовнішнього джерела дослівно чи зі збереженням основного змісту – є семантичною сферою евіденції, що мотивовано вираженням вказівки на вербальне джерело інформації. Репортативну семантику формують два види значень: повідомлення інформації від визначеного суб'єкта-першоджерела, що відображено у структурі цитатива (автоцитатива), та повідомлення інформації без зазначення суб'єкта, що властиво чуткам.

Основними лексико-семантичними засобами вираження репортативної евіденції, як засвідчив матеріал, є дієслова мовлення, іменники, зокрема стійкі дієслівно-іменні сполуки, субстантивно-прийменникові конструкції, а також предикативи та частки. Дієслова мовлення репрезентують комунікативні акти як усного, так і писемного мовлення, і визначають мовлення як дію, якій властиві конкретна мета, обставини, особливості спілкування. До репортативних зараховуємо засоби, що позначають вказівку на усне джерело інформації – словесне повідомлення від інших, та писемне джерело – інформація отримана в результаті прочитання. Засоби передачі чужого мовлення формують репортативний модус, оскільки, вказуючи на спосіб отримання інформації, мовець водночас позиціонує свій погляд на подію.

На синтаксичному рівні репортативні засоби виконують роль предикатів чи другорядних синтаксем у складі основного речення, а також утворюють ВПК, виражені дієсловами, субстантивами, дієприслівниками, дієприкметниками, предикативами, частками, які представлені системою вставних і відокремлених конструкцій.

Синтаксичний спосіб вираження репортативності репрезентують цитатив та чутки, виражені конструкціями з прямою та непрямою мовою, а також простим неелементарним реченням. Вибір синтаксичної конструкції зумовлений намірами мовця та семантикою повідомлюваної інформації.

Мовець прагматично обирає репортативні засоби для реалізації комунікативної мети. Як правило, репортативний засіб, окрім евіденційної функції – вказівки на інформацію, отриману з повідомлення іншої особи,

реалізує авторизувальну функцію – зазначення автора повідомлених слів, інформативну – актуалізація змісту повідомлення, кваліфікативно-епістемічну – кваліфікація інформації як достовірної / недостовірної.

Отже, репортативність реалізує евіденційну семантику засобами вказівки на вербальне джерело повідомлення та разом з інференцією і перцептивністю визначає зміст евіденції в українській мові.

Література до розділу

4, 7, 9, 10, 14, 16, 17, 20, 25, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 54, 55, 58, 64, 67, 68, 69, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 107, 108, 109, 113, 115, 116, 118, 121, 126, 135, 138, 141, 143, 144, 153, 154, 165, 165, 167, 170, 174, 178, 192, 196.

РОЗДІЛ 3
СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНФЕРЕНЦІЙНОЇ ТА ПЕРЦЕПТИВНОЇ ЕВІДЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

3.1 Евіденційна семантика інференції

Евіденційний континуум утворюють конструкції з репортативною, перцептивною та інференційною семантикою. Непряме безпосереднє (inferred non-firsthand) сприйняття інформації реалізоване за допомогою інференції (inference) – візуального сприйняття не події, а її результатів [144, с. 64], на основі яких суб’єкт сприйняття висновує нову інформацію. У лінгвістиці, як правило, інференцією називають когнітивний процес виведення нової інформації на основі непрямого особистого доступу до події, результатів спостережень (див.: [191; 182; 196]). Мовознавці часто доповнюють зміст інференції додатковими семами, що розширюють інференційну семантику та збільшують інвентар засобів вираження. До інференції Т. Уіллет зараховує візуально сприйняті результати (results) події, з одного боку, та міркування (reasoning) про подію на основі пресупозицій, з іншого боку [196, с. 57-58]. В. Храковський інтерпретує інференцію як інформацію про подію, отриману на основі аналізу деяких спостережуваних фактів за допомогою власних розумових операцій чи способом осяяння [124, с. 347]. О. Айхенвальд натомість з когнітивною діяльністю пов’язує два види джерел інформації: логічний висновок на основі побачених результатів (inference) і припущення на основі фонових знань (assumption) [145, с. 211]. Як бачимо, дослідниця звужує зміст поняття інференції, однак зауважимо, що це стосується мов, у яких евіденція виражена системою граматичних форм. Розмежування інферентива та презумптива в українській мові не відображено на граматичному рівні, тому, зважаючи на вираження евіденції лексико-граматичними засобами, інференцією називаємо логічний висновок про подію на основі сенсорно

сприйнятих її результатів (ознак), а також припущення на основі пресупозитивних знань. Специфікою інференції є наявність підстав для логічного висновку, серед яких можуть бути як прямі чуттєво сприйняті ознаки події, так і непрямі – попередній досвід. Логічний висновок на основі чуттєво сприйнятих результатів події формують ситуації візуального, тактильного, нюхового, смакового та аудіосприйняття. Базою висновку-припущення є загальні знання, здобуті з досвідом, погляди, міркування суб'єкта інференції.

Особливість інференції в тому, що суб'єкт сприйняття, зважаючи на прямі ознаки чи загальні міркування, доходить висновку про подію внаслідок відтворення зв'язку між результатом і причинами, що могли його зумовити. У граматичній семантиці інференція представлена системою причинно-наслідкових зв'язків, кодифікованих предикатами та ВПК, що позначають отримання інформації в результаті когнітивної діяльності. Сприйняті результати події чи загальні знання про неї зумовлюють виведення нової інформації: перехід від відомої до невідомої інформації відбувається через декодування каузації між результатом події та можливістю самої події.

В інференційній конструкції виокремлюємо дві пропозиції: зумовлювальну, яку умовно позначимо А, та висновкову – Б. Зумовлювальних пропозицій, як правило, є кілька (A_1, A_2 … A_n), бо кількість деталей, ознак, на основі яких виведена інформація, є різною. Наприклад: *Ще на порозі* ***Віра здогадалася, що*** *в квартирі робиться ремонт – шпалери звисали зі стін клоччям, меблі були зсунуті насередину і завішені плівкою* (І. Роздобудько). У реченні висновкова інформація отримана завдяки прямим візуально сприйнятим деталям, які засвідчують, що відбулася ситуація Б: *в квартирі робиться ремонт*. Висновок аргументовано такими ознаками: *шпалери звисали зі стін клоччям* (A_1), *меблі були зсунуті насередину і завішені плівкою* (A_2). Отже, умовна модель речення: *Б* ↔ *тому що* A_1, A_2.

Зазвичай зумовлювальна частина стоїть на початку речення і складається із предиката, який актуалізує нову інформацію. Висновкова пропозиція розкриває суть невідомої досі інформації та стоїть у постпозиції до

зумовлювальної. Інверсія частин не призводить до зміни вираження інференційної семантики, однак у такому разі з'ясувальні смислові відношення доповнені поясненням. Наприклад: *Слухаю дзюркотливий бабин спів, а сам не можу відірвати погляду від застиглої на покуті Христі. Дивиться – й наче не бачить ні хати, ні баби Ликори, ні каганця-бликуна, ні мене на тапчані. ... І зненацька* ***я здогадуюся:*** *таж ця Христя сліпа на обоє очей! Тому-то Тарапатий і привів до нашої хати* (Є. Гуцало). У висловленні зумовлювальна частина *Дивиться – й наче не бачить ні хати, ні баби Ликори, ні каганця-бликуна, ні мене на тапчані* є основою для висновку, що *Христя сліпа на обоє очей!* Предикат *здогадуюся* вказує на те, що джерелом інформації є логічний висновок *онука*: на основі ситуації А суб'єкт інференції здогадався про ситуацію Б ($А_1$ ↔ значить Б). Зауважмо, що висновкову частину підтверджує постпозиційна конструкція *Тому-то Тарапатий і привів до нашої хати*, яка мотивує висновок суб'єкта інференції та є другою зумовлювальною частиною (Б ↔ тому що $А_2$). Модель речення: A_1 ↔ *отже Б*↔ *тому що* A_2.

В основному своєму вияві інференційна семантика формує, за термінологією Н. Арутюнової, ментальний модус [8, с. 411], оскільки зумовлена процесами мислення. На нашу думку, є сенс визначати інференційний модус, основою якого є семантика логічного висновку із сенсорно сприйнятих ознак, а також семантика припущення як результат пресупозитивних знань. Для інференції загалом основою висновку є власне сенсорно сприйнята та репортативна інформація, тому інференційна семантика опосередкована перцептивним і репортативним модусами, наприклад: *Підняв її [пляшку],* ***роздивляюсь****: десь наче бачив таку. Де, в кого?* ***Понюхав*** *шийку,* ***чую****, гасом пахне. І тут у мені, малому, сищик прокинувся. Ага,* ***думаю****, це ж тої ночі йшов дощ, і, щоб запалити мокру стріху, треба було гасом її облити.* ***Виходить****…* ***виходить****, зосталося згадати, де бачив цю пляшку, і тоді, вважай, знайшов палія* (В. Шкляр). Висновок на основі прямих свідчень репрезентують такі можливі ситуації, що формують перцептивний модус для інференції:

- Візуальне сприйняття: *За столом закінчувалося повільне і вже не дуже веселе частування, коли Довгопол поклав на Грицькову скрипку гроші. Юр'яна не виділа, скільки точно, але* ***по тому, як*** *в Уласія піднялися догори брови,* ***зрозуміла, що*** *гроші були великі* (М. Матіос): A_1 ↔ *отже Б.*

- Аудіосприйняття: ***З реплік і перемовок Марта зрозуміла, що*** *вона знаходиться у дитячому відділі* (Р. Андріяшик): A_1 ↔ *отже Б.*

- Тактильне сприйняття: *Адже вони на воді!* ***Про се свідчить трясовина, що вгинається під ногами.*** *Соломія спробувала викопати рукою ямку і справді докопалась до води.* (М. Коцюбинський): Б ↔ *тому що* A_1.

- Сприйняття нюхом: *Надворі вже* ***не пахло*** *вугільним димом і сіркою з вокзалу –* ***значить****, випогоджується остаточно, дощу не буде* (Т. Прохасько): A_1, A_2 ↔ *отже Б.*

- Сприйняття на смак: *І раптом він відчув на устах* ***солоний присмак – вона плакала*** (О. Яворська): A_1 ↔ *отже Б.*

Опосередкованість репортативним модусом виявлено, по-перше, у логічному виведенні інформації на основі повідомлення від суб'єкта-першоджерела, по-друге, у передачі інформації адресатові, наприклад: – ***Усім нам*** *тепер* ***зрозуміло, що зі слів Кривої Леди*** *нехай і не явно, але* ***виходить, що*** *в братів були незгоди й суперечки з батьком* (В. Тарасов)*: [A_1]* ↔ *отже Б.* У реченні логічний висновок *в братів були незгоди й суперечки з батьком* зроблено на основі вербально отриманої інформації, на що вказує субстантивно-прийменникова конструкція *зі слів Кривої Леди.* Причини для такого висновку синтаксично не виражені, тому зумовлювальна частина має імплікований характер, однак суть факту передачі інформації від суб'єкта-першоджерела є тим мотивувальним фактором, що детермінує висновок. Отож первинним джерелом інформації є вербальне повідомлення, що стало основою для інференції.

Результатом когнітивних процесів є логічна пропозиція, актуалізована ментальним модусом. Межі евіденційного перцептивного, репортативного та інференційного модусів зумовлені не тільки семантикою предиката, а й

характером пропозиції (диктуму). Пропонуємо виокремлювати пряму та непряму інференцію. Логічний висновок за результатами сенсорного сприйняття не самої події, а її наслідків, ознак є основою прямої інференції. Непряма інференція в українській мові, вважаємо, ґрунтується на загальних знаннях, знаннях з досвіду. Суб'єкт інференції доходить висновку про подію як таку, що могла відбутися, не за сприйнятими результатами, а за аналогією до тотожної ситуації, яка вже була в його житті. Найчастіше непряма інференція представлена ситуаціями знання, розуміння, припущення, сну, пригадування та осяяння. Особливість непрямої інференції в тому, що зумовлювальна частина, як правило, синтаксично не виражена: висновкова інформація подана без зазначених для неї підстав, що визначає суб'єктивний характер інформації: ***Здається мені, що*** *карлик пов'язував з цією могилою якісь потаємні, швидше за все, магічні задуми* (В. Шкляр): $[A_1] \leftrightarrow Б$. У реченні не зазначено причин, чому суб'єкт інференції саме так вважає. Логічну пропозицію вводить модус припущення. Імплікованість зумовлювальної частини спричинена, на нашу думку, основою загальних знань, оскільки сенсорного сприйняття ознак, як правило, у момент висновку немає. По-друге, інформація може бути отримана несподівано способом прозріння (осяяння) – раптовим усвідомленням того, що досі було незрозумілим. Цій інформації властивий додатковий компонент семантики – мірративний [144, с. 195], що вказує на здивування від раптово отриманої інформації: *І тоді зненацька* ***до мене дійшло****: Дімон насправді ніколи не збирався їхати у Мексику* (М. Кідрук): $[A_1] \leftrightarrow Б$.

У ситуації непрямої інференції когнітивний модус чітко не протиставлений модусам перцептивному та репортативному, тому що власне сенсорного сприйняття немає: суб'єкт інференції виводить інформацію з тих даних, які здобув із досвідом. Особливість інференції у тому, що суб'єкт інференції збігається із суб'єктом-інформатором і суб'єктом-першоджерелом, оскільки виводить інформацію та повідомляє її адресатові. Тому, на відміну від репортативності, якій властива полісуб'єктність, інференції властива моносуб'єктність, адже суб'єкт пізнання і мовлення є однією особою, що

робить висновок за результатами сенсорно сприйнятих наслідків події чи на основі знань з досвіду, наприклад: *Несподівано померла теща. Вона ніколи не хворіла, а якщо й хворіла, то до лікарів не зверталася. А тут раптом заточилася й прилягла. І поки приїхала швидка, її вже не стало. Зупинилося серце – і все.* ***Я думаю, що*** *це через десятий поверх. У своєму селі над ставочком вона б ще жила й жила* (Л. Костенко): *[A_1] ↔ Б*. У реченні логічна пропозиція є результатом мислення суб'єкта, який сам мотивує, виводить інформацію і водночас повідомляє про неї інших. Моносуб'єктність інференції виявлена не тільки в ситуаціях повідомлення від 1-ї ос., але й коли висновкова інформація викладена іншими особами, як правило, 3-ю ос. одн. і мн.: ***Село знає:*** *якщо Іванова Маріка удосвіта відкриває браму дня – ніхто не вмер. На мерця у Маріки особливе чуття. Ще не було такого, щоб хтось бачив Маріку на вулиці, якщо у селі є покійник […]* ***всі знають, що*** *її відсутність на сільській вулиці до полудня віщує для когось смертну свічку – якщо не зранку, то впродовж дня точно* (М. Матіос): *[A_1] ↔ значить Б*.

Отже, логічна пропозиція є результатом інференції – когнітивного процесу, спрямованого на виведення інформації за результатами сенсорного сприйняття ознак, наслідків події чи знань із досвіду. Евіденційну характеристику зумовлює вид модусу: інференцію формує інференційний модус, що ґрунтується на репортативному та перцептивному модусах, структурованих лексико-граматичними засобами інференційної семантики.

3.1.1 Способи вираження інференційної евіденції

На синтаксичому рівні інференційна семантика представлена низкою конструкцій, які, зважаючи на когнітивний характер матричних чи вторинних предикатів, є основними видами репрезентації евіденції. Взявши до уваги семантику інференції як джерела інформації, пропонуємо конструкції з інференційною семантикою називати **інферентивом.** Інферентив має той самий принцип організації, що й усі інші види конструкцій з евіденційною

семантикою. За структурою досліджуваний матеріал дає змогу виокремити такі семантико-функціональні види інферентива:

1. Інферентив з'ясувальної семантики, у тому числі складнопідрядний безсполучниковий інферентив, оскільки, як уже було зазначено, сполучник не є обов'язковим граматичним засобом зв'язку у ЗР, наприклад: ***Сотники знали, що*** *коли Наливайко починає про гречану кашу й овес, то щось має бути: або ж похід, або ж бій* (М. Вінграновський). ***Селянин здогадався:*** *"Знов, ті самі возії"* (В. Барка). Безумовно, з'ясувальний інферентив домінує серед інших конструкцій, у яких інференційна інформація актуалізована евіденційним модусним предикатом. Це мотивуємо тим, що ЗР найбільш типова для комунікації синтаксична структура з предикативним оформленням, у якій відбито інформацію про об'єктивну дійсність. У складнопідрядному інферентиві семантика як особливий модусний смисл виражена евіденційним модусним предикатом у головній частині ЗР, диктум передає основний зміст пропозиції, яка має логічний характер. Відповідно до інференційних ситуацій розуміння, знання, припущення, пам'яті, сну, інферентив представлений такими моделями, де S – суб'єкт інференції, Obj – об'єкт інференції, виражений з'ясувальною пропозицією – that clause P, V_f – особове дієслово, N – іменник, Praed – предикатив, V_{adv} – дієприслівник, Part – дієприкметник:

1. Із формально вираженим суб'ктом інференції:

- **S – V_f + Obj (that clause P)**: *Але по тому, як вона замахала рукою, відганяючи клуби диму,* ***він зрозумів, що*** *вона не палить* (І. Роздобудько) – у конструкції суб'єкт розумової діяльності виражений займенником, предикат у 3-ій ос. одн. виражає модус розуміння. У цій моделі можлива модифікація, зумовлена імплікацією суб'єкта.

- **[S] – V_f + Obj (that clause P)**, наприклад: ***Припускаю, що*** *ти все відчуваєш, але досі плекаєш надію, що ми, як раніше, будемо привітно один одному посміхатися і пити чай з тортиком за одним сімейним столом, хоча серцем відчуваєш, що щаслива родина вже в минулому* (С. Талан). Однак суб'єкт інференції кодифікований у закінченні особового дієслова.

- **[S] – V_{adv} + Obj (that clause P)**: ***Знаючи, що*** *хлопчина сирота і має тільки опікуна, сільського священика, Стальський держав хлопчика остро, не стільки вчив, скільки бив, штуркав і всякими способами карав його* (І. Франко) – інферентив, у якому вторинний предикат є предикативним центром додаткової логічної пропозиції, що є результатом мислення. Дієприслівник формує мотивувальну частину, на основі якої побудовано основну пропозицію.

2. Із семантичним суб'єктом інференції:

- **[S] – Praed + Obj (that clause P)**: *Фігура мого обранця виглядала так, ніби він років тридцять пропрацював директором великого підприємства, і* ***було очевидно, що*** *жоден його м'яз не знайомий зі словом "еспандер", не кажучи вже про якісь там гантелі чи штанги* (Н. Сняданко). У цій моделі, як правило, суб'єкт синтаксично не виражений або має форму Д. в., пор.: *По всьому* ***видно, що*** *люди з цієї хати тікати збиралися. Дочка стоїть біля скрині* (Г. Тютюнник). *Тепер усе* ***мені зрозуміло****: мама просто боїться, що я залишусь поза середньою школою* (А. Дімаров).

- **[S] – V_f N + Obj (that clause P)**: *Без пані Рені миттєво* ***прийшло розуміння, що*** *обірвався останній зв'язок зі світом людей* (Л. Дереш) – ЗР, у головній частині якого іменник на позначення когнітивної семантики з дієсловом організовує предикативний центр.

Як бачимо, у складнопідрядному інферентиві повідомлювана суб'єктом (імплікованим чи експлікованим) інформація виражена підрядною частиною. Інферентиви із синтаксично вираженим чи імплікованим суб'єктом сприйняття функціонально та семантично рівноправні, оскільки постійно інформація виведена особою, здатною логічно мислити. Незазначений суб'єкт інференції, як правило, декодований в особових формах дієслів-предикатів та сприймається на контекстуальному рівні. Для кожної моделі властиві також СПБР, оскільки сполучник як граматичний засіб зв'язку не є обов'язковим компонентом евіденційної конструкції, наприклад: ***Я знаю****, ви там бували. У мене навіть фото висить на стіні: Аветік Ісаакян, ви, Вахтанг Ананян. На полюванні*

(В. Шкляр) – зв’язок між головною та залежною частинами підрядний безсполучниковий.

2. Простий за структурою інферентив. Структурно іншими є речення, в яких підрядна частина експлікована згорнутими відповідними членами речення. Як правило, дієслівний предикат переданий пропозитивним іменником, що є другорядною синтаксемою, або актуалізує інформацію без формальної підрядної частини, наприклад: ***Павло*** *помітив на лівій руці Малькольна мініатюрний кінескоп телевізора й одразу ж* ***здогадався про*** *систему охорони вілли* (О. Зима): *здогадався про → здогадався, що віллу охороняють*. За структурою речення є простим, однак за семантикою – поліпропозитивним: а) Павло помітив кінескоп; б) Павло здогадався; в) віллу охороняють. Об’єкт як обов’язковий компонент інферентива виражений у таких конструкціях субстантивно-прийменниковими структурами, які семантично близькі до підрядних частин, що засвідчує структурну та семантичну асиметричність цих речень. “Вони базуються на спільності референційного змісту співвідносних речень, на синтаксичній близькості пропозиційної будови й розрізняються семантичними конотаціями, що дає підставу потрактовувати їх як паралельні засоби, що по-різному моделюють факт об’єктивної дійсності” [87, с. 16].

На основі матеріалу в межах простого інферентива виокремлюємо простий інферентив з об’єктом, вираженим субстантивно-прийменниковою конструкцією, та простий неелементарний інферентив, у якому інференційний засіб експлікований відокремленою та вставною конструкцією. Ці види вербалізації інференції, на відміну від ЗР, характеризуються синтаксичною компресією та вторинною предикацією, яка виражає семантичний зміст інференції.

Виявлені види простого інферентива узагальнено в таких моделях:

- **[S] – V_f – Obj (prep N_4):** ***Знав про*** *право в’язня вимагати ознайомлення з матеріалами “діла” та про право вимагати очних ставок з різними “свідками”* (І. Багряний). Основними прийменниками, які забезпечують семантико-

синтаксичні відношення між компонентами цієї моделі, є *про* та *за*, вибір яких зумовлений семантикою предиката: *Дайте спокій,* ***я пам'ятаю про*** *корабель і про повернення на батьківщину* (Ю. Яновський). ***Згадав за*** *Таліного листа й витяг, щоб ще раз прочитати* (Б. Грінченко).

- **S – V_f – Obj (N_4):** *Крім того,* ***я пам'ятав*** *застереження Ларіона Загороднього про потаємний і начебто вивірений "місток" через Дністер до Румунії, який, однак, вів просто в більшовицьку пастку* (В. Шкляр) – об'єкт виражений знахідним відмінком іменника без прийменника.

- **S – V_f N – Obj (N_2):** *Саме тоді* ***до мене прийшло розуміння*** *ступеня готовності бандерівців до організованого опору будь-кому, хто спробує поткнутися до їхнього гурту* (А. Кокотюха) – розщеплений предикат, у якому дієслово є граматичним центром, а іменник передає основну семантику предиката, зумовлює вираження об'єкта у Р. в. без прийменника. Такий спосіб зв'язку виявлено тільки у цій структурній моделі інферентива, що вмотивовано низькою частотністю використання дієслівно-іменної сполуки у функції інференційного предиката.

- **S – V_f Part – Obj (N_1):** ***Звенигорі стала зрозуміла*** *мета приїзду Многогрішного на Січ, він з цікавістю стежив за виразом обличчя посла і чекав, що ж той скаже на сповнені гідності й глибокого почуття слова кошового* (В. Малик). Дієприкметники є периферійними засобами вираження інференції, оскільки, як правило, вони є мотивувальною частиною в інферентиві, натомість основний зміст виражений дієслівним предикатом.

3. Простий неелементарний інфрентив представлений реченнями із семантичною компресією, для яких характерна вторинна предикація. Із семантико-синтаксичного погляду, безперечно, інферентив з вторинною предикацією є поліпропозитивною конструкцією, що засвідчує складну семантичну структуру речення. Однак, за визначенням простого речення О. Кульбабської: форма вираження суб'єктно-предикатної структури основної предикатеми або комбінації кількох предикатем – основної та вторинної (вторинних) [74, с. 560], – інферентив, у якому засобом вираження

інференційної семантики є ВК або дієприслівниковий зворот, вважаємо простим неелементарним: *За сорок хвилин,* ***знав за власним досвідом****, затримані вже випустять пару і можна буде без побоювань увійти і врізати їм так, щоби кров'ю харкали, якщо ще не харкають* (Люко Дашвар). *Я,* ***знаючи з медицини****, що в моєму розпорядженні для дихання й для пульсу ще є одиниць по десять, особливо не хвилювався…* (Остап Вишня). В аспекті інференції семантика вторинної предикації є важливішою за основний зміст речення, оскільки саме вторинний предикат розкриває джерело інформації. З іншого боку, вторинний предикат за структурою та семантикою не є самодостатній та залежить від семантики і структури основного предикативного центру. Отже, єдність семантики основного та вторинного предикатів забезпечує цілісне передавання інференційної семантики.

Як бачимо, інваріантною синтаксичною конструкцією для вираження інференційної семантики є складнопідрядний інферентив, що зумовлено здатністю предиката реалізувати об'єктну валентність, виявлену в підрядному реченні. Функцію інференційного модусного предиката в об'єктно-з'ясувальних реченнях виконують, як правило, дієслова, пропозитивні іменники чи інші лексико-граматичні класи слів з інференційною семантикою, для яких властива правобічна валентність з об'єктом, вираженим з'ясувальною пропозицією. З'ясувальна частина є семантичним поширювачем предиката, який без неї відзначається структурною та смисловою неповнозначністю. Інформація як результат логічних форм мислення представлена також простим неелементарним інферентивом, у якому евіденційний засіб виражений основною чи вторинною предикацією, представленою ВК та відокремленими зворотами із семантикою когнітивної діяльності.

3.1.2 Вербалізація інференції предикатами, що позначають когнітивне сприйняття

Кожен суб'єкт сприйняття по-своєму категоризує дійсність та обирає той арсенал мовних засобів для вираження сутності пізнання, який найбільш точно виражає його світосприйняття та світорозуміння. Як засвідчує матеріал, основними засобами вираження інференційної семантики є дієслівні предикати, які формують центр ментального модусу та позначають процеси розуміння, знання, припущення (роздумування), осяяння, а також пам'яті та сну. Облігаторними компонентами конструкцій з інференційною семантикою є когнітивний предикат як основна синтаксема, що зумовлює валентні та інтенційні можливості компонентів речення, а також об'єкт когнітивної діяльності, на який спрямоване мислення. Без об'єкта когнітивного сприйняття неможлива евіденційна конструкція, оскільки інформативна частина є тим елементом, який розкриває суть процесу мислення. Синтаксичне вираження суб'єкта інференції не обов'язкове, оскільки процес мислення завжди передбачає наявність виконавця когнітивної діяльності, без якого процес виведення інформації неможливий. Як правило, суб'єкт інференції експлікований, проте навіть його імплікація не зводить конструкцію з погляду семантики до безособової, пор.: *Хлопці, вже в нинішні часи, бралися і підкопувати його, але* ***виявилося, що*** *у дикого каменя, начебто і справді він виріс із землі, недосяжна основа – розширяючись, вона йшла своїми коренями невідомо на яку глибину, можливо, і крізь усю землю …*(І. Костиря): *[A_1] ↔ Б*. У поліпредикативній конструкції виразником інференції є предикат *виявилося*. Речення є квазібезособовим: імплікація суб'єкта не дає підстав трактувати його як безособову конструкцію, оскільки суб'єкт дії зумовлений контекстом – *хлопці виявили (з'ясували)*. Як зазначає В. Кононенко, за умови відтворення значення безособовості предикат перебирає на себе функції носія значення стану й стає в цьому сенсі тотожним самому собі у співвідношенні з референтом, що може бути домисленим як прихований суб'єкт [104, с. 19].

Отже, вираження суб'єкта інференції є факультативним, тому що процес мислення у кожному разі передбачає активного виконавця когнітивної дії.

На основі фактичного матеріалу виявлено, що основними предикатами, які виражають семантику інференції, є *здогадатися, зрозуміти, дійти висновку, бачити* (у зн. *розуміти*), *з'ясувати, усвідомити, знати, дізнатися, думати, вважати, мислити, міркувати, припускати, підозрювати, пам'ятати, пригадати, здаватися, видаватися, снитися; виявляється, виходить, значить*. Вони, як правило, функціонують у ЗР як найбільш нейтральній конструкції для висловлення інформації, однак можуть функціонувати в простих за структурою реченнях у складі основних членів речення чи як ВПК, а саме: ВК та відокремлені звороти.

Предикати на позначення когнітивного сприйняття не лише номінують мисленнєві процеси як джерело інформації, але й характеризують когнітивну діяльність, спрямовану на отримання нових знань (*дізнатися, з'ясувалося, виявилося, виходить*) чи вказують на стан як результат розумового процесу (*знати, думати, здогадатися, зрозуміти*). Інференційний модус формують ситуації розуміння, знання, припущення, осяяння, а також пам'яті та сну, які на мовному рівні виражені предикатами відповідної семантики. Розмежування модусів, актуалізованих вказаними ситуаціями, умовне, оскільки вони синкретично взаємодіють та є частиною інференційного модусу.

Одним із найбільш частотних предикатів вираження інференційної семантики є дієслово *зрозуміти*, яке позначає сприйняття розумом ситуації на основі сенсорно сприйнятих ознак та є основним предикатором **модусу розуміння**, наприклад: *По тому, як лежав камінь перед входом,* ***Корнелія зрозуміла, що*** *там нікого немає* (М. Матіос): *А* ↔ *значить Б*. Інформацію Корнелія виснувала, взявши до уваги візуально сприйняті ознаки. Предикат *розуміти (зрозуміти)* експлікує висновок на основі прямих сенсорно (візуально) сприйнятих ознак, формуючи прямий інференційний модус. Основою логічного висновку можуть бути загальні відчуття як результат попереднього досвіду. Сенсорного сприйняття результатів чи ознак події немає,

однак суб'єкт інференції доходить висновку з власних переконань, наприклад: *Першої ж ночі* ***Віра зрозуміла, що****, коли лишиться у цій квартирі, безсоння й напади божевілля, від яких її ледь вилікували, забезпечені* (І. Роздобудько): *[А]* ↔ *значить Б.* Зумовлювальна частина синтаксично не виражена, проте Віра дійшла висновку, взявши до уваги попередній досвід (*від яких [безсоння й нападів божевілля] її ледь вилікували*). Предикат актуалізує висновок на основі загальних знань, утворюючи непрямий інференційний модус. Зауважмо, що предикати *розуміти – зрозуміти* позначають не тотожні ситуації, пор.: *Капітан усвідомлював усю міру небезпеки, тут навіть і* ***новачок-практикант розумів, що*** *ці ж самі вітрила, які так плавко та легко несли "Оріон" погожої днини, зараз можуть стати для нього згубними* (О. Гончар): *[А]* ↔ *Б* і *... поруч же із собою* ***Євдоксій угледів*** *заляпаний брудом носок юхтового чобота і* ***зрозумів, що*** *з тими двома до вітряка нечутно забрався і третій бандит – він стоїть над ним і вдавлює між лопаток вістря шаблі* (І. Костиря): A_1 ↔ *значить Б.* Так, два речення передають інференційну семантику, проте якщо дієслово *зрозуміти* виражає результат когнітивного процесу та містить сему "пізнання", що надає висловленню новизни, то *розуміти* вказує на стан суб'єкта. На цю властивість предикатів звернула увагу Я. Мудрак, дослідивши фактивні предикати, які "відображають внутрішній стан суб'єкта, безпосередньо пов'язаний з існуючою в його свідомості ментальною репрезентацією факту об'єктивної дійсності, що дає змогу трактувати ці мовні одиниці як предикати стану" [87, с. 13].

Продуктивним засобом вираження ситуації розуміння є предикатив (слово категорії стану, предикативний прислівник [30, с. 98]) *зрозуміло* з експліцитним чи імпліцитним дієсловом-зв'язкою. На відміну від дієслівного предиката, предикатив *зрозуміло* позначає тільки стан розуміння як результат когнітивного процесу: *У кімнаті ігумені, де Василь розмістив свій штаб, плавав дим дорогих цигарок, на столі перед ним лежала червона коробка "Camel" з одногорбим синім верблюдом, і* ***всім було зрозуміло, що*** *отаман Холодного Яру недавно потрусив ешелон із денікінцями* (В. Шкляр): A_1, A_2 ↔

значить Б. Інформацію “*отаман Холодного Яру недавно потрусив ешелон із денікінцями”* отримано способом інференції на основі ознак, сприйнятих нюхом (*плавав дим дорогих цигарок*) та зором (*на столі перед ним лежала червона коробка “Camel”*).

Зі значенням *“розуміти”* виявляємо інференційний предикат *бачити*: *“Брехня, прорвемося”, – часто повторював мій чоловік, однак* ***я бачила, що*** *він і сам не йме тому віри, вона, та віра, витекла з нього давно…* (В. Шкляр): *[А]* ↔ *Б*. У таких конструкціях відбувається семантичне зміщення від власне сенсорного сприйняття у бік когнітивного: ядерною стає сема “розуміти, усвідомлювати”: ***Бачу*** *– у всіх у нас одна думка: смерть мерзенному псові, вічна ганьба зрадникові* (В. Малик). Е. Світцер називає такі випадки mental “vision” – “розумовим баченням” [184, с. 33]. Деактуалізована сема візуального сприйняття і в предикативах *видно, явно, помітно*, які теж виражають інференційне значення: ***Було видно, що*** *до кімнати давно вже ніхто не заходив. На високих стінах біліло павутиння, а різний мотлох, звалений на підлозі, вкривав товстий шар пилу* (Д. Білий): *Б* ↔ *тому що* A_1, A_2. Візуальне сприйняття ознак, перелічених у другому реченні, є підставою для висновку в першому.

Загалом на основі матеріалу виявляємо такі евіденційні ситуації, репрезентовані предикативом *видно*: візуальне сприйняття, логічний висновок, припущення. Візуальне сприйняття виражене тоді, коли мовець сприйняв подію зором і розповідає про побачене: ***Видно, що*** *один [ніж] він вже почав кидати – якраз випускає з руки* (Т. Прохасько). У цьому реченні предикат *видно* не є засобом вираження інференції, тому що виражає перцептивно-евіденційну семантику, оскільки актуалізує візуально сприйняту інформацію. Логічний висновок предикатив *видно* актуалізує, коли на підставі окремих візуально сприйнятих ознак події способом відновлення причинно-наслідкового ланцюжка виведено інформацію про подію загалом: *Одразу* ***видно, коли*** *він не в настрої: ступає так, наче сто пудів на собі несе* (О. Гончар): *Б* ↔ *тому що* A_1. ***По їхньому лиці видно, що*** *вони зайшли би і до Туреччини, якби хотіли*

(М. Матіос): *A_1 ↔ Б*; *Обличчя режисера серйознішало,* ***було помітно, що*** *сам він бачить текст уперше* (О. Ірванець): *A_1 ↔ Б*. Інформація сприйнята не в готовому вигляді: для висновку задіяні і візуальне сприйняття, і процес мислення, тому *видно* виражає інференційно-евіденційну семантику. Семантику припущення *видно* реалізує у разі можливості заміни на предикатив *напевно* та функціонує у складі ВК, наприклад: *Він кинувся одразу на сходи, став стукати до помешкання академіка Писаренка, зайнятого тепер Шнурре, але ніхто йому не відчинив:* ***видно****, ті десь поїхали, в них тепер були повні руки роботи* (П. Загребельний). Вказуючи на ймовірність, *видно* актуалізує ситуацію невпевненості у достовірності інформації, тому, на нашу думку, є засобом вираження інференційно-епістемічної семантики. Отож означені предикативи можемо трактувати як міжмодусні, оскільки вони мають здатність контекстуально виражати семантику перцептивного та інференційного модусів.

Інференційний модус розуміння представлений також предикатом *здогадатися*, який актуалізує інформацію, отриману в результаті інференції: суб'єкт доходить висновку, керуючись ознаками, прикметами, натяками, та усвідомлює причинно-наслідковий зв'язок від початку події до завершення, наприклад: *Тим часом* ***Андрій здогадався, що*** *це ж цю камеру спеціально звільняли для нього цієї ночі (і тому він ото чекав у тій кепській кімнаті з кранами)…* (І. Багряний): *Б ↔ тому що A_1*. Синонімічними до *здогадатися* є предикати *збагнути, второпати, втямити, усвідомити, доглупатися, зметикувати, зміркувати, осягнути*, які виражають інференційну семантику, наприклад: *По тому, як вона впала і як застряла перша стріла,* ***Сивоок збагнув, що*** *стрілець поціляє згори* (П. Загребельний): *A_1, A_2. ↔ значить Б*. ***Я втямив, що*** *сказано це було не тільки мені, а всім, хто сидів у світлиці* (Ю. Мушкетик): *[А] ↔ Б. Петро світився, наче апостол, і вечоріло в полі, й сонце лягало спати, і тоді* ***осягнув я****, Ваша Милосте,* ***що*** *вони завжди користуються нашою роз'єднаністю, але от подолав я її, висповідався, і я вже не сам тепер* (Ю. Андрухович): *[А] ↔ Б.*

Логічний висновок, вербалізований дієсловом *здогадатися* чи іншим синонімічним за значенням предикатом, спорадично доповнений семою “несподіваність інформації”. Семантику раптового здогаду підсилюють прислівники *раптом, зненацька, враз, миттєво* та ін. Для інференції міративна семантика є додатковою та може бути об’єктом окремого дослідження.

Семантика раптового здогаду кодифікована предикатами *осінити, осяяти, дійти*, які позначають виявлення несподіваної інформації внаслідок миттєвої розумової діяльності. Раптове отримання інформації є невипадковим, оскільки інформація інсайтного характеру має логічний та смисловий зв’язок з попередніми відомостями, які є мотивувальними для нової інформації: *… вона добру годину проморочилася, згадуючи мій номер, а потім* ***її осінило, що*** *Карл-Йозеф мусив би цей номер мати у телефонній пам’яті, і він справді мав – от тільки не на W і не на V, а на B – так ніби я Бартсабитш який-небудь* (Ю. Андрухович): *[А]* ↔ *Б*. ***Мене осяяло, що*** *зовсім поруч є контора електронагляду, де я вчора (без успіху) пробував заініціювати монтера* (Л. Дереш): *[А]* ↔ *Б*. Усвідомлення зв’язку між новим та відомим позначає предикат *дійти* – досягти розуміння, додуматися: *Пізніше* ***до мене дійшло, що*** *саме американський прапор і захистив мене від неминучих випробувань, бо лиш гості на нього глянули, то одразу ж почали поблажливо усміхатися* (М. Вінграновський): *Б* ↔ *тому що* A_1.

Разом із дієслівними предикатами та предикативами евіденційний модус розуміння формують іменники *розуміння, здогад, догадка, висновок, міркування, усвідомлення, осяяння: Після довгих міркувань, припущень, тривожних здогадів* ***Андрій*** *нарешті* ***приходить до*** *твердого* ***висновку, що*** *він нічого не знає* ***і що*** *він мусить намагатися все взнати, але не вигадувати самому, пустившись берега* (І. Багряний): *[А]* ↔ *Б*. Утворюючи стійку дієслівно-іменну сполуку – лексико-граматичну аналітичну одиницю вторинної номінації, що є неоднослівним найменуванням дії, стану, процесу чи якості й складається з дієслівного компонента з переосмисленим первинним значенням та іменникового компонента, що несе основне смислове навантаження [43,

с. 5], – іменник номінує когнітивну діяльність, а дієслово організовує граматичний центр модусної частини. Як правило, вони є центром ЗР або входять до складу дієслівно-субстантивного комплексу, який функціонує в ролі ВК: *Говорив доброю українською, зрештою, теж передвоєнного зразка, з чого* ***Немирич*** *відразу* ***зробив висновок, що*** *добродій у кепі – емігрант* (Ю. Андрухович): A_1 ↔ *значить Б. Так це ж бо жорна погуркують,* ***осяває мене здогад****! Погуркують жорна, а здається, що голуби туркочуть, бо то баба Ликора тихенько крутить корбою, аби не розбудити мене* (Є. Гуцало*): A_1 ↔ значить Б. [Я почала писати цей роман, коли:] Коли відчувала себе беззахисною і безпорадною, бо на землі, яку полив своєю кров'ю мій рідний дід 1943 року, звільняючи її від загарбників, з'явилися чужинці й* ***прийшло*** *жахливе* ***усвідомлення, що*** *дідової перемоги вистачило на сімдесят із гаком років* (С. Талан): A_1 ↔ *значить Б.* Дієслово у таких стійких сполученнях з інференційним іменником частково втрачає своє основне семантичне навантаження, семантичним центром стає іменник, на що вказує здатність замінюватися дієсловом, пор.: *зробив висновок – виснував, осяває мене здогад – здогадуюся, прийшло усвідомлення – усвідомила*. Загалом за частотою вживання іменники є периферійними засобами вираження інференції, оскільки дієслово як центральний носій динамічної ознаки виражає предикатні відношення.

Ситуація розуміння є перехідним етапом до ситуації знання, матричним предикатом якої є дієслово *знати*. *Знати* є головним предикатором **модусу знання**, що вказує на джерело інформації, наприклад: ***П'ята знав, що*** *Ангел має свою кравецьку майстерню, яка обшиває його козаків…*(В. Шкляр): *[А]* ↔ *Б*. Модусна частина речення містить вказівку на джерело інформації – *знання*, підрядна розкриває зміст повідомлення – *Ангел має свою кравецьку майстерню*. У більшості конструкцій з предикатом *знати* не уточнено, звідки взято інформацію, через що часто зумовлювальна частина синтаксично не виражена, проте сприймається з контексту. Мовець тільки констатує, фіксує факт знання про подію, не пояснюючи деталей отримання інформації, через що ці предикати у мовознавстві трактують як фактивні: ***Знаю, що*** *в бабиній скрині всякого добра*

не так багато, зате в голові її посивілій стільки мудрості, що ніяка скриня не годна вмістити (Є. Гуцало): *[А]* ↔ *Б*.

Модус знання опосередкований перцептивним і репортативним модусами: сенсорика є основним засобом сприйняття інформації, яка фіксується у свідомості за допомогою запам'ятовування; знання також здобувається в процесі повідомлення від інших, наприклад: *Ранок видався теплий, повитий серпанком, який дедалі густішав, і вгорі збиралися м'які хмари – ось-ось мав піти дощ, але* ***Микола*** *не втікав,* ***знав, що*** *це ненадовго, дощик буде ріденький і лагідний.* Далі автор вказує звідки *Микола* знає, що *дощик буде ріденький і лагідний*: *Ще* ***мама колись казала:*** *якщо дощ зранку, то бери дранку та їдь у поле. А коли дощ з півдня, то це аж до рання, сиди вдома* (В. Шкляр): *Б* ↔ *тому що* A_1. Завдяки пригадуванню *Микола* актуалізує знання, отримані з досвідом від *матері*, та відтворює її слова. У реченнях з предикатом *знати* часто відображено кілька ситуацій, які вказують на джерело інформації, як правило, репортативне та інференційне.

Здатність вказувати на знання як джерело інформації виявляє предикат *відати*, який позначає стан, коли суб'єкт володіє відомостями про подію з досвіду, наприклад: *Добре* ***відав, як*** *полюбляє князь одвідувати свою ковницю, і вже заздалегідь пускав попід пишним усом усміх задоволення* (П. Загребельний): *[А]* ↔ *Б*. Як правило, зміст, актуалізований предикатом *відати*, виражений як констатація факту знання без зазначеної мотивувальної частини.

На загальне джерело інформації вказують предикативи *відомо, загальновідомо*, які є компонентами інференційного модусу знання: *Однак* ***відомо*** *нам не з чужих слів чи облудних свідчень,* ***що*** *вперше Херем було замкнено саме тоді, напередодні суду над осоружним небу негідником Асатою* (М. Соколян): *[А]* ↔ *Б*. *Відомо* вводить пропозиційне знання про подію і позначає стан "володіти інформацією". Предикатив *відомо* актуалізує пропозицію істинності знання, на відміну від, наприклад, *здається,* та не залежить від думки одного суб'єкта, тому що апробоване іншими, отже, має

деперсоналізований характер. Знання суб'єкт сприйняття отримує від зовнішніх джерел, через що висловлюванню властива суб'єктивність, особливо суб'єктивний компонент актуалізований у поєднанні з особовими займенниками (*мені, нам*). Загальноприйняті знання контекстуально теж можуть бути суб'єктивними, що свідчить про наявність епістемічного компонента в інференційній семантиці, однак це зумовлено самим змістом інформації: ***Загальновідомо, що*** *вродливіших жінок, ніж на Галичині, не існує більше ніде у світі, навіть у далекій Галісії* (Н. Сняданко): *[А]* ↔ *Б*.

Предикатив *відомо* вживається із синтаксично вираженим та імплікованим дієсловом-зв'язкою, що не впливає на евіденційну силу предикатива, однак зауважимо, що поєднання з дієсловом-зв'язкою *стати* надає пропозиції новизни, пор.: *Із джерел, наближених до організаторів подорожі,* ***стало відомо, що*** *до кінця червня по GPS-маячках, вмонтованих в експедиційне обладнання, можна було простежити пересування групи, проте два тижні тому сигнали також урвалися* (М. Кідрук): *[А]* ↔ *Б* і *Річ в тому, що* ***мені відомо, що*** *вам треба виїхати через здоров'я дитини з Парижа* (В. Винниченко): *[А]* ↔ *Б***.** Структурним варіантом предикатива *відомо* є словосполука *відома річ:* ***Відома річ, як*** *нинішні школярі вчать всі предмети, коли я порівнюю наші знання із знаннями Едика та його товаришів, навіть медалістів, мені стає сумно* (Ю. Мушкетик): *[А]* ↔ *Б*. Отже, модус знання актуалізує інформацію, здобуту з досвідом. Досвід є основою для знання, навіть новий досвід зумовлений впливом попереднього репрезентує зв'язок знання з пам'яттю [183, с. 1].

Ядерним предикатом **модусу пам'яті** є дієслово *пам'ятати*, яке вказує, що актуалізована інформація ретроспективного характеру: ***Пам'ятаю,*** *десь через півтора року по тому страшному горю, коли батько зійшовся з твоєю мачухою, стався з ним такий випадок: наробилися у полі обоє, що ледве ноги приволокли додому, а батько, як колись, при першій жінці, дістав свою скрипку, сів на порозі, та як заграє – аж соловей забув тьохкати* (М. Дзюба): ***[****А]* ↔ *Б*. Часова співвіднесеність модусного та диктумного предикатів різна:

диктумні предикати завжди вживаються у значенні минулого часу, оскільки подія, яку пам’ятає мовець, відбулася. Модусний предикат виявляємо у формі теперішнього та минулого часу, що не впливає на евіденційну силу предиката.

На вираження евіденції предикатами пам’яті впливає характер пропозиції, актуалізованої предикатами. Так, Е. Тульвінг виділяє епізодичний та семантичний види пам’яті [188, с. 385]. Якщо семантична пам’ять – це загальні знання про світ, навички, які ми нагромаджуємо, удосконалюємо впродовж життя, то епізодична пам’ять – це сукупність минулих особистих переживань, які дозволяють образно повернутися назад у час, коли відбувалася певна подія. Основою інференції є епізодична пам’ять, оскільки стосується конкретних подій, які відбувалися із суб’єктом пригадування: *Скільки тривав бій, я вже зараз не пам’ятаю. Але добре* ***закарбувалося у*** *дитячу* ***пам’ять те, як*** *загорівся літак з червоною зіркою та підстреленим птахом впав десь за селом* (С. Талан): *[А]* ↔ *Б*. Дієслівно-іменна сполука *закарбувалося у пам’ять* актуалізує інформацію про подію, за якою спостерігав мовець. Вказівка на пам’ять як джерело інформації зумовлена пригадуванням, тому предикати *пригадати, згадати* теж структурують модус пам’яті: ***Пригадав, як*** *у дитинстві ласували такими грушками, хоч у батьковому саду було чимало груш високих сортів: і глеки, й дулі, й ватянки, але жовті лісові грушки, а ще гнилички, мали особливий смак* (Ю. Мушкетик): *[А]* ↔ *Б. Але як тут було щось відшукати, коли всі корови були красі, у всіх на чолі біла пляма та й писки однакові. Походила вона серед корів і врешті* ***згадала, що*** *у її Красулі один ріг був надщерблений. Завдяки цьому пізнала її* (Ю. Винничук): *[А]* ↔ *Б*. Як правило, пригадування зумовлене необхідністю відтворення потрібної інформації: на особу впливають чинники, які викликають реакцію відтворення з пам’яті зафіксованих свідомістю фактів. В основі пригадування є знання як сукупність відомостей про світ.

Ситуацію пригадування відображають також стійкі словосполуки *відтворити з пам’яті, відновити у (по) пам’яті, зберегти спогад* і под. Іменники як семантичне ядро номіналізують процес пригадування та вказують,

що суб'єкт інференції актуалізує власну інформацію, основану на його особистому досвіді: *Враз* ***прийшло*** *чомусь* ***від спогадів: як*** *досвітньої години, ніби тепер, але ще коли був юнаком, їхав до цукроварні на заробітки* (В. Барка): *[А]* ↔ *Б*. ***Виринув у пам'яті день, коли*** *він з Колядою й Чопом їхав верхи до місця роботи* (І. Білик): *[А]* ↔ *Б.* Відтворення ситуації з минулого зумовлене зв'язками із актуальним теперішнім, яке є мотивувальним фактором пригадування.

Модус припущення реалізований дієслівними предикатами *думати, припускати, вважати, мислити, міркувати, гадати, вбачати, підозрювати; здаватися, видаватися; виходить, виявляється, значить*, які виражають інференційну семантику як результат суб'єктивної інтерпретації дійсності. На відміну від засобів вираження знання чи пам'яті, предикати припущення не категоричні, оскільки експлікують суб'єктивні погляди мовця, з якими можна полемізувати. Семантика, виражена предикатами цієї групи, як правило, може необ'єктивно відображати зміст подій, оскільки джерелом інформації є суб'єктивні думки, погляди, переконання.

Одним із найбільш частотних предикатів вираження інференційної семантики припущення є дієслово *думати*, яке актуалізує інформацію, виведену як результат інтерпретації сприйнятих фактів: *А* ***я думаю, що*** *головна причина в тому [люди довго живуть], що в нас веселий народ, усі люблять жартувати й сміятися* (В. Нестайко): *[А]* ↔ *Б.* У висловленнях з предикатом *думати* мовець передає свій погляд на подію, і від характеру інформації залежить інвентар мовних засобів. Предикат *думати*, який займає центральну позицію в семантичній організації речення, концептуалізує суб'єктивну сферу (думку) суб'єкта інференції, отже, є показником вивідного значення: ***Я думаю, що*** *вас [пан Німанд] упізнали, я бачила погляди, які на вас увесь час кидали. Ви поводились занадто демонстративно й одмінно від поведінки всіх.* (В. Винниченко): *Б* ↔ *тому що* A_1, A_2. Модусний предикат позначає процес мислення та актуалізує інформацію, отриману на основі сенсорного сприйняття: *погляди інших*, *поведінка пана Німанда* дають підстави суб'єкту

інференції думати, що його впізнали. Семантично близькими до предиката *думати* є *мислити, гадати, міркувати, підозрювати* та ін.

Предикат *вважати*, як виявлено, порівняно з предикатом *думати*, вводить інформацію як результат уважного роздумування над ситуацією, тому виражає впевнену, виважену позицію мовця: ***Я вважаю**, що Жиленко не пристосована до роботи в редакції, їй краще іти на творчі хліби …* (В. Дрозд): *[А]* ↔ *Б*. У мовця були підстави для такого рішення, і він висловлює свій погляд на проблему, використовуючи модусний предикат *вважаю*, який вказує на кінцеву позицію. *Вважати* актуалізує інформацію, "пропущену крізь себе", з урахуванням волі суб'єкта мислення, який вирішив так думати, взявши до уваги доказові факти. Зауважимо, що предикат *вважати*, доповнений допоміжними дієсловами *давайте, будемо*, не виражає інференційної семантики, оскільки позначає не стільки процес мислення, як домовленість про щось, наприклад: *Що ж, **будемо вважати**, що нам привиділося* (Л. Костенко). Вираження інференції безособовою формою предиката *вважається* доповнене додатковою семантикою загальновідомості. Для таких конструкцій властива імперсоналізація модусу, оскільки мовець вказує, що висловлена інформація є відомою загалові, однак безособова форма зберігає зв'язок із суб'єктом: *Серед нашого брата, вчених, **вважається**, що тому, кого покусали критики-опоненти, уже нічого не страшно* (Л. Тендюк): *[А]* ↔ *Б*.

Висловлюючи припущення, мовець по-своєму інтерпретує сприйняту дійсність, на що вказує предикат *здаватися*: *Коли Понтифік сходив по трапу, і вітер розвівав його білу одіж, **мені здалося**, що це ангел* (Л. Костенко): A_1 ↔ *Б*. Предикат *здалося* актуалізує припущення, оскільки містить суперечність між реальністю, якою її сприймає суб'єкт, та реальністю, яка є насправді. Припущенню передує чуттєве сприйняття, що є джерелом для інтерпретації сприйнятого. Саме інтерпретація побаченого, виражена модусним предикатом, є вказівкою на джерело інформації. У функції предиката модусної частини ЗР *здається* використано для позначення суб'єктивного сприйняття подій, коли задіяний процес пригадування: – *Фелліні, Хічкок, Бергман, Вісконті, Ренуар,* –

сипонула іменами практикантка з театрального, і ***Миколі здалося, що*** *він її бачив на каві в "Хрещатику"* (В. Шкляр): *[А]* ↔ *Б*. Відтворення ситуації з минулого зумовлює використання предиката *здалося*, який експлікує водночас пригадування і невпевненість у пригаданому.

Як засвідчує матеріал, предикат *здаватися* вводить два види припущення: обґрунтоване і необґрунтоване. Обґрунтоване припущення предикат реалізує у випадку часткового володіння суб'єктом інформації, отриманої в результаті сенсорного сприйняття: *Цоколь собору потопає в морі липового цвіту, в океані пахощів, у синій прохолоді мрійного затінку, через те* **здається, що** *цілий собор – це корабель, який став у затишній бухті, кинувши якір на час, щоб завтра пливти далі* (І. Багряний): A_1 ↔ *Б*. Необґрунтоване припущення актуалізоване предикатом *здаватися*, коли мовець висловлює власне бачення події безпідставно, наприклад, з метою показати рівень своїх знань чи підтримати розмову: ***Мені здається, що*** *жінка повинна дивитися на свого обранця захопленими і закоханими очима, а не зверхньо, ніби ти нікчема* (С. Талан): *[А]* ↔ *Б*. Обидва приклади ілюструють сумнівну достовірність інформації, джерелом якої є думки мовців, оскільки їхня невпевненість залежить від рівня володіння інформацією та психологічної стійкості у процесі спілкування. Модус припущення залишає істинне значення судження невизначеним [8, с. 434].

Необґрунтоване припущення виражене також предикатом *припускати,* який актуалізує інформацію, не підтверджену реальними фактами. Мовець дистанціюється від висловленого, вказуючи, що джерелом інформації є здогад, який потребує доведення: ***Припускаю, що*** *того ж вечора ви розпустили більшу частину мішка ...* (Ю. Андрухович): *[А]* ↔ *Б*. Мовець не впевнений у повідомлюваному через відсутність відомостей про подію, оскільки сенсорно не сприймав об'єкт, про який говорить. Структурним варіантом висловлення, що виражає припущення, є використання віддієслівного іменника для позначення ситуації припущення: *Почув, як дуже калатає ваше серденько*! *І воно —* ***моє припущення*** *потвердило: між вами й Кармелою сьогодні став*

отой дрантивий молодик, що його звуть, здається, Михайликом, пані (О. Ільченко): $A_1 \leftrightarrow Б$. У першій частині речення вказано суб'єкт інференції та спосіб інтерпретації дійсності (*моє припущення*), друга частина наповнює висловлення змістом – власне припущенням, яке поєднане з основною частиною підрядним безсполучниковим зв'язком.

Предикат *видається* реалізує семантику категоризації світу не таким, яким він є в об'єктивній дійсності, а таким, яким він сприйнятий у визначений час. Зі значенням "здаватися, бути сприйнятим" предикат *видається* функціонує у ролі ВК та модусного предиката головної частини ЗР: *На перший погляд* ***видається, що*** *тут усі дні схожі між собою, як корінці багатотомної енциклопедії на полиці, але* ***думаю, що*** *насправді все зовсім не так* (Н. Сняданко): *[А]* ↔ *Б, але [А]* ↔ *Б*. Предикат *видається* вказує, що джерелом інформації є думка як суб'єктивна інтерпретація дійсності: очевидно, у житті мовця були моменти, які дали підстави для такого судження. Зауважмо, що предикат *думаю*, який теж вказує на вивідний характер інформації, заперечує попереднє припущення: джерелом інформації знову є думка мовця, проте мовець став по-іншому сприймати світ, нові обставини зумовили зміну припущення, що вкотре підтверджує суб'єктивність інформації як продукту мислення.

Предикат *значить*, на нашу думку, є засобом вираження інференції, який вказує на когнітивний процес отримання нової інформації на підставі наявних ознак, фактів, результатів чи знань, отриманих з досвідом. Використання слова *значить* сигналізує, що актуалізована інформація має характер логічної пропозиції. Як предикат у головній частині ЗР, *значить* у більшості випадків виражає інференцію тоді, коли зумовлювальна частина відокремлена у препозитивне речення. Висновкова частина, яка підпорядкована інференційному предикатові *значить*, поєднана з ним з'ясувальними смисловими відношеннями. Граматичний засіб зв'язку між частинами факультативний, тому за структурою речення є складнопідрядним сполучниковим або безсполучниковим, що не впливає на вираження інференції,

наприклад: ***Це значить, що*** *ця жаба в такому стані, що готова при всіх накинутись на неї (що раз уже ж і було!)* (В. Винниченко): *[А]* ↔ *Б.* ***А це значить:*** *далі будеш грати з тим одним чи двома камінцями, що назбирала "квочка"* (В. Близнець): *[А]* ↔ *Б.* У конструкціях *значить* використано зі значенням "свідчити про щось, вказувати на що-небудь", що доведено можливістю заміни на предикат *означати*, пор.: *Раптом Тайжан помітив, що в повітрі кружляє і повільно падає два пташиних пера.* ***Це означало, що*** *десь високо хижий птах шматує здобич* (З. Тулуб) → ***Значить****, десь високо хижий птах шматує здобич:* A_1 ↔ *значить Б.* Трансформована конструкція має розмовний характер, проте граматично правильна.

Подібним за функціональним використанням до предиката *значить* є слово *виходить*, яке функціонує в ролі предиката головної частини ЗР і ВК. Як показник інференції, *виходить* актуалізує інформацію, отриману внаслідок процесу мислення, і кваліфікує її як непряму опосередковану. Значення логічного висновку підсилюють семи результативності та розуміння, тому що інформація виведена на основі ознак події в процесі розумової діяльності. Як предикат головної частини ЗР, у більшості випадків *виходить* використано у формі мин. ч. – *виходило*, що свідчить про результативність та завершення дії логічного мислення. Часова належність, як дозволяє стверджувати фактичний матеріал, не впливає на вираження інференційної семантики, однак зумовлює формальне вираження конструкцій, а саме: форма минулого часу, як правило, визначає підрядність інференційної конструкції, форма теперішнього часу – доповнення ВК. Позиція інференційного засобу зумовлена структурою конструкції: якщо у ЗР це завжди препозиція, то позиція ВК не фіксована, наприклад: ***Виходило, що*** *дідусь, може, й досі жив би, якби з тими не зчепився, по суті, й віку вони йому вкоротили отам, біля куреня, вкритого виноградним листям ...* (О. Гончар): *[А]* ↔ *Б. Через деякий час хлопець* ***помітив, що*** *річка попереду звертає кудись вбік,* ***– виходило, що*** *за цим поворотом вона вже буде прямувати не в напрямі Козацького Яру* (Д. Білий): A_1 ↔ *значить Б.* В обох прикладах предикат *виходило* актуалізує інформацію, отриману в результаті

відновлення послідовності “причина – наслідок”. Зумовлювальні ознаки у першому реченні формально не виражені, однак сприймаються з контексту і є підставами для висновку, на відміну від другого речення, в якому підставою для висновку є візуальне сприйняття (*помітив, що*).

Інференційним предикатом зі значенням “ставати відомим, з’ясовуватися” є предикат *виявляється*. *Виявляється* вказує на те, що деяка інформація була раніше невідомою суб’єктові, проте у процесі мислення її декодовано. *Виявляється*, *виходить* і *значить* є спільними засобами вираження інференції та адміративності. Як адміративний показник, *виявляється* вказує на здивування від неочікуваного факту [125, с. 627]. У ролі інференційного засобу *виявляється* позначає вказівку на ситуацію виведення інформації за результатами сенсорно сприйнятих ознак чи досвіду загалом.

На нашу думку, *виявляється* має здатність актуалізувати дві ситуації: здивування – *S здивувався, що…* та висновок – *S дізнався, що…*. Оскільки межа семантики здивування та висновку в українській мові не виявляє граматичного протиставлення, то, як правило, здивування та висновок актуалізовані одночасно або розмежовані на контекстуальному рівні.

У функції предиката головної частини ЗР найчастіше використана безособова форма дієслова в мин. ч. – *виявилося*: ***Виявилося, що*** *повід був міцно накручений на його лівицю, а праву руку, що міцно пригортала до грудей якийсь клунок, здавалося, розігнути було неможливо* (Д. Білий): *[А]* ↔ *Б*. Для предиката *виявлятися*, як і для *значить* та *виходить*, характерна відсутність суб’єктних семантичних поширювачів на відміну від інших слів, що позначають когнітивний процес, наприклад: *мені здається*, *я думаю*, *він вважає*, але **мені виходить*, **я значить*, **йому виявляється*. Вони можуть бути поширені загальними словами, що підсилюють висновковість висловлювання, основними з яких є *загалом*, *в результаті*, *так що* та ін.

Як предикат головної частини ЗР, предикатив *схоже* поєднується з дієсловом-зв’язкою *бути*: ***Схоже було, що*** *Наум так і не здогадався, хто з ним розмовляв насправді, бо після того в оперативних зведеннях радомишльської*

Чека та міліції замість звичного "банда Марусі" знов писали "банда Соколовського" (В. Шкляр) *Б* ↔ *тому що* A_1. Особливістю таких конструкцій у більшості випадків є препозиція інференційного засобу, який вводить припущення: спочатку констатовано, що відбулася ситуація Б (*Наум не здогадався, хто з ним розмовляв*), яка далі аргументована наслідком – ситуацією А (*в оперативних зведеннях писали "банда Соколовського"*). Безпосереднього сприйняття немає, однак результат ситуації вказує на те, що, ймовірно, відбулася ситуація Б. Як правило, підставою для актуалізації інформації предикативом *схоже* є візуальне сприйняття ознак, що свідчать про можливу подію: *З виразу обличчя Лори* ***схоже було, що*** *вона готова роздерти Бояна на шматки* (М. Соколян): A_1 ↔ *Б*. В інференції значення сумніву завжди є елементом висновковості, оскільки прямих свідчень про подію у суб'єкта сприйняття немає, він кваліфікує інформацію як один із можливих варіантів, тому інформація є ймовірною, хоча не потребує доказовості.

Сон як джерело інформації вербалізований дієслівними предикатами *снитися, приснитися, наснитися, примаритися, побачити*, а також іменниками *сон, видіння, сновидіння*. Ці засоби актуалізують інформацію, отриману підсвідомо, оскільки відсутня реакція суб'єкта сну на зовнішні подразники. **Модус сну** опосередкований репортативним модусом, тому що мовець переказує інформацію, зазначаючи, що її джерелом є сновидіння: *Згодом* ***мені*** *часто* ***снилося, що*** *я чимось ображаю його і він за мною женеться, от-от наздоганяючи* (Ю. Андрухович): *[А]* ↔ *Б*. Р. Якобсон інформацію, отриману зі снів, називає ревелятивною евіденцією (revelative evidence [170, с. 46]).

Оскільки під час сну в людини відсутні звичні уявлення, логіка, то інформацію, отриману зі снів, інтерпретуємо як особливу, бо вона, як правило, основана на аналізі інформації, отриманої у минулому. Базою для сновидінь є досвід, адже, як зазначає І. Сєченов, сон – це "небувала комбінація бувалих вражень" [112, с. 450]. На інформацію, джерелом якої є сон, вказує предикат *бачити*: *Цілу ніч по тому* ***бачив*** *себе у війні, у полярнім поході* (О. Гончар): *[А]* ↔ *Б*. У таких контекстах предикат *бачити* семантично тотожний дієслову

снитися, пор.: ***Сплю і бачу*** *великий білокам'яний город над лиманом […]* (Д. Міщенко): *[А]* ↔ *Б*. Для вираження джерела інформації предикат *бачити* поєднується також з іменником *сон*, який є основним репрезентантом семантики сну: *Навіть* ***бачила сон****: як лежить вона на опалому листі поруч з мертвим ведмедем і мертвою сарною, а сріблястий туман хвилями котиться з височезних буків та дубів* (Г. Пагутяк): *[А]* ↔ *Б*. Іменники на позначення сну, як правило, введені допоміжними дієсловами: *… не вмикаючи світла, художник ліг на диван і* ***було йому видіння****: просмалений, з дерева гофер, довжиною триста ліктів, завширшки п'ятдесят ліктів ковчег погойдувався на фіолетових водах…* (Є. Пашковський): *[А]* ↔ *Б*. Як бачимо, використовуючи засіб, який позначає явище сну, мовець зазначає, що джерелом повідомленої інформації є власна напівсвідома інтерпретація дійсності.

Отже, у конструкціях з інференційною семантикою модусна частина відображає мисленнєву дію, спрямовану на виведення невідомої інформації. Вважаємо, що в українській мові варто говорити про інференційний модус, структурований предикатами на позначення розуміння, знання, пам'яті, припущення та сну. Загалом інференційний модус опосередкований модусами перцептивним – логічний висновок про подію за сенсорно сприйнятими її ознаками, результатами, та репортативним – висновок про подію з повідомлення від інших осіб. Функцію інференційного предиката виконують дієслова, іменники, предикативи, семантикою яких визначено вид інференційного модусу. Вказані лексико-граматичні класи слів виражають інференційну семантику також у функції вторинних предикатів.

3.1.3 Вторинні предикативні конструкції як засіб вираження інференції

ВПК з інференційною семантикою у межах основного речення засвідчують дворівневу семантико-синтаксичну структуру речення. ВПК незалежно від синтаксичного вираження – ВК, зворот – зумовлюють наявність

в інференційному реченні двох ситуацій: подійної, вираженої основним реченням, та когнітивної, яка у ВПК відображає процес виведення інформації в результаті розумової діяльності. У структурі речення ВПК є виразником інференційного модусу, оскільки позначають вказівку на джерело інформації як інтерпретацію з погляду суб'єкта сприйняття. У результаті накладання модусу на головний зміст речення утворюється поліпропозитивна конструкція з основною та додатковою ситуаціями.

Серед ВПК з інференційною семантикою аналізуємо ВК та звороти, які трактуємо як компресовані синтаксичні деривати ЗР: **Здається**, *Галя вже приїхала з експедиції* (Ю. Андрухович): *[А]* ↔ *Б.* Вторинна предикація є засобом компресії мови, однак імпліцитно доповнена з'ясувальними смисловими відношеннями.

За морфологічною природою ядром інференційної семантики є ВК дієслівного типу, які граматично не пов'язані з основним речення, однак виконують роль евіденційного репрезентанта, що вказує на спосіб отримання інформації. Серед дієслівних ВК, які за структурою утворюють повне та / або неповне двоскладне речення, ми виявили весь інвентар дієслівних предикатів, що у ЗР організовують основний предикативний центр, а в ролі ВК виконують функцію вторинних предикатів, а саме: *здогадатися, зрозуміти, дійти висновку, бачити* (у зн. *розуміти*), *з'ясувати, усвідомити; знати, дізнатися, думати, вважати, мислити, міркувати, припускати, підозрювати, пам'ятати, пригадати, здаватися, видаватися, снитися; виявляється, виходить, значить*, наприклад: *А ви,* ***наскільки я розумію****, з цими останніми… я повторюю – останніми! – вимогами не ознайомлені* (О. Ірванець): *[А]* ↔ *Б. Ви,* ***бачу я****, шляхтич – не тільки бравенький та гоженький, а й з біса хоробрий…* (О. Ільченко): *[А]* ↔ *Б. Під більшовицькою підозрою ходили чи не всі вчителі й просвітяни, а для Тіни,* ***гадаю****, достатньо було вистави на Лебединській цукроварні, щоб потрапити до чорного реєстру* (В. Шкляр): *[А]* ↔ *Б.* ***Я****,* ***пригадую****, вперше почув цю назву десь у шість або сім років* (Ю. Андрухович): *[А]* ↔ *Б.* Як бачимо, ВК дієслівного типу вербалізують непряму безпосередню

евіденцію, яка ґрунтується на візуальному сприйнятті чи знанні не самої події, а її результатів. Так, з конструкції *А у вас тут,* ***я бачу****, серйозна розборка була, – оцінив Лавр, рахуючи кульові отвори в стінах* (В. Єшкілєв): *Б* ↔ *тому що* A_1 дізнаємося, що *Лавр* не бачив самого процесу *"розборки"*, але за кількістю кульових отворів у стінах він зробив логічний висновок: *у вас тут серйозна розборка була*. ВК *я бачу* у наведеному контексті вказує на візуально сприйнятий результат події. ВК, залежно від семантики ключового слова, зумовлюють вид евіденційного модусу, однак, на відміну від предикатів ЗР, мають виражений коментативний характер.

Як правило, в евіденційних ВК інференційної семантики предикати виражені родовими та особовими формами, оскільки узгоджені з найменуванням суб'єкта інференції. Експлікація суб'єкта не обов'язкова, оскільки когнітивний процес виведення нової інформації в кожному разі опосередкований мисленням особи, тому суб'єкт інференції імпліцитно передбачений, через що вказівка на суб'єкт за необхідності може бути опущена. Отже, структура інференційного ВК може бути як одно-, так і двокомпонентною. В основному це стосується реверсивно-деміпасивних конструкцій [33, с. 123] (*здається, виявляється* і под.) чи безособових предикативних форм з інференційною семантикою (*значить, виходить* тощо).

ВК *здається, видається* вказують на суб'єктивне сприйняття світу, власне бачення події як джерело інформації та формують модус припущення. Як зазначає Т. Семенова, припущення є перехідною ланкою від фізичного сприйняття до когнітивної діяльності [111, с. 7]. Наприклад: *Й чарка стоїть перед ним,* ***здається****, неторкана, налита доповна* (О. Гончар): *[А]* ↔ *Б*. Для виведення інформації, що чарка повна, неторкана, спочатку було візуальне сприйняття, а вже потім міркування. *Здається* вказує на те, що в системі знань мовця відбувся перехід від чуттєвого сприйняття до констатації припущення, яке може бути хибним*: Це,* ***здається****, 1915 рік, і кожна розроблена у верхах бойова операція має відчутний присмак авантюризму та безпорадності* (Ю. Андрухович): *[А]* ↔ *Б*. Як вторинний предикат, *здається* позначає

ставлення мовця до висловленого. У таких конструкціях *здається* виражає припущення, отримане на основі безпосереднього сприйняття, оцінки явищ дійсності.

Видається, як уже було зазначено, реалізує семантику категоризації світу не таким, яким він є в об'єктивній дійсності, а таким, яким він сприйнятий у визначений час. **– *Як видається мені*** *по зваженім розсуді, – починає він, – ми не мусимо зараз відтворювати хід подій, і без того відомий нам за попередніми свідченнями, але повинні радше виявити природу спонуки мерзенного Асати до здійснення ним нечуваних і численних беззаконь* (М. Соколян): *[А]* ↔ *Б*. Вторинний предикат *видається* сигналізує про вивідний характер інформації, оскільки мовець викладає свій погляд на ситуацію, взявши до уваги поведінку Асати, що зумовила такий висновок.

Головний вияв слова *виявляється* – функціонування в ролі ВК: *Чорні масивні двері було запопадливо відчинено, і друзі зникли в підземному ході, тьмяно освітленому рідко посіяними електричними жарівками.* ***Виявляється****, під кожним містом є ще одне місто – зі своїми вулицями і площами, зі своїми звичаями й таємницями, зрештою, я давно здогадувався про це, але не мав нагоди переконатися…* (Ю. Андрухович): A_1 ↔ *Б*. У реченні передано семантику логічного висновку, оскільки на основі побаченого (*друзі зникли в підземному ході*) суб'єкт інференції доходить висновку, що *під кожним містом є ще одне місто*. Сема здивування деактуалізована, бо виведена інформація для суб'єкта інференції не є зовсім новою, а тільки підтвердилася, тому що він *давно здогадувався про це, але не мав нагоди переконатися*. На нашу думку, у ситуації здивування, позначеної словом *виявляється*, архісемою є "враження незвичайним", однак у кожному випадку актуальним є процес виведення інформації, який опосередковує здивування.

Парентетичні модусні предикати, як зазначає Н. Гальона, є суперечливим семантико-синтаксичним явищем, неоднозначність якого виявляється у тому, що "за своєю семантичною природою модусні предикати є знаками, які включають інші непредикатні знаки та предикатний актант – диктумну частину

висловлення, або основне речення” [33, с. 121]. Включеність до складу головного речення зумовлює синтаксичну вторинність ВК, оскільки головним є смисл, закладений в основному предикаті речення, який розкриває тему пропозиції.

Не менш численною групою вторинних предикатів з інференційною семантикою є ВК, виражені такими предикативами, як *виходить, значить, очевидно, видно, відомо, зрозуміло, явно* та ін. Вони вказують на інференцію та стосуються всієї пропозиції загалом чи частини висловлення зокрема, коли суб’єкт сприйняття намагається уточнити окремий факт: *Зійшовши біля найвищої у селі будівлі,* ***очевидно****, школи, Руслана розпитала у людей дорогу до матері* (О. Яворська) *[А] ↔ Б. Обидві були в однакового крою плащах з різницею,* ***зрозуміло****, лише у розмірах і мали страшенно подібні зачіски* (Ю. Андрухович): *[А] ↔ Б. За часів безладдя володар може стати рабом, а* ***значить****, владу тримає не чеснота, але сила…* (М. Соколян): *[А] ↔ Б.*

В основному *значить* трактують як вставне слово, яке вживається для підсумовування, узагальнення висловленої інформації [116, т. 3, с. 649]. Ми вважаємо, що вживання слова *значить* актуалізує інформацію, виведену на основі сприйнятих чи відомих фактів, яка є результатом розумового процесу. Головним виявом слова *значить* є ВК: *Та он уже чути терпкий запах трави паленої, яку відунка воскуряє на багатті ритуальному.* ***Значить****, десь недалеко й сама землянка, і капище перед нею, черепами собачими на палях прикрашене* (О. Ірванець): A_1 ↔ *значить Б.* На нашу думку, евіденційною силою відзначається ВК *отже*, який використовується не для висловлення підсумку, а для висновку як результату розумової діяльності, наприклад: *Вона не потягнулася до вогника, відмітив Орест,* ***отже****, ця дама “з вищого світу”* (І. Роздобудько): A_1 ↔ *значить Б.* ВК вказує, що інформація *ця дама “з вищого світу”* виведена в результаті мислення. *Отже* виконує евіденційну функцію, коли інформація основана на сприйнятих фактах, які зумовлюють виведення нової інформації, а також коли можлива заміна на предикатив *значить*: *Головний недбало відкинув у бік намету нашу зброю, я прослідкував поглядом:*

там вже валялася старенька рушниця Тхора. ***Отже****, він був тут* (С. Батурин): *A_1 ↔ значить Б. Я поміркував і пригадав, що од самого Різдва не бачив Якова, а* ***отже****, й Оленки* (Ю. Мушкетик): *A_1 ↔значить Б.*

Семантику логічного висновку передає предикатив *виходить*: *То,* ***виходить****, ніякі вони не турки! Так вони ж й перед тим говорили по-нашому, а я з переляку і не дотумкала!..* (М. Вінграновський) *Б ↔ тому що A_1.* Розмова людей є основою для висновку, що вони нашої національності. Граматичною особливістю ВК *виходить* є маркованість теперішнім часом, що надає висновку актуальності. Із усіх засобів вираження інференції для ВК *значить*, *виходить*, *виявляється* властива найвища частотність вживання у питальних конструкціях. Зміст запитання є висновковою частиною, яка позначає припущення на основі сприйнятих ознак, деталей: *Вона порилася в торбинці, дістала проїзні талони і – я очам своїм не повірив – закомпостувала їх два.* ***Виходить****, другий талон був на мене, бо на кого ж іще?* (В. Шкляр): *A_1, A_2 ↔ значить Б.* Із візуально сприйнятої ситуації суб'єкт інференції здогадався, що другий проїзний талон призначений для нього. ***Виявляється****, у врятуванні Титана ви теж брали участь?* (О. Гончар): *[А] ↔ Б*: сенсорного сприйняття ознак, які б вказували на *порятунок Титана*, немає, однак припущення зроблено, як дізнаємося з контексту, на основі переказу від інших осіб. *Майте на увазі, – промовив мляво гість, – крок управо, крок уліво… / – І ви будете стріляти… – докінчив за нього фразу Максим нудним, глузливим голосом. / – Правильно, – чути було, як посміхнувся гість. – То ви,* ***значить****, не новак?!* (І. Багряний): *A_1 ↔ значить Б*: *автоматник* з того, що *Максим* продовжив його фразу, зрозумів, що *Максима* арештовують не вперше, він не новачок. Як бачимо, у питальних конструкціях вторинні предикати актуалізують інформацію як результат припущення. Інформація набуває ймовірнісного характеру, що розширює семантику інференції.

Виразніше інференційну семантику припущення виражає предикатив *очевидно.* Особливість слова *очевидно* виявляємо у здатності виражати інференційну семантику з компонентом впевненості та припущення.

Розмежування зумовлене не тільки контекстом, але й граматично, оскільки, як свідчить матеріал, *очевидно* реалізує семантику припущення у ролі ВК, а впевненість – як головний компонент ЗР, наприклад: *Мотор не гув, пароплав погойдувався на хвилях, що лунали, як ліниві оплески.[…] пароплав,* ***очевидно****, стояв на причалі. Влада визирнула в ілюмінатор. Справді, це був невеличкий причал провінційного містечка К.* (І. Роздобудько): *A_1, A_2 ↔ значить Б. Втім,* ***було очевидно, що*** *він потребує медичного огляду – його лихоманило, та й хтозна, чи не пошкоджено в нього щось життєво важливе…* (М. Соколян): *Б ↔ тому що A_1.* У першому прикладі актуалізована інформація припущення, оскільки за ознаками *відсутності шуму мотора Влада* припустила, що *пароплав стояв на причалі*, і згодом в цьому переконалася. Друге речення засвідчує передавання достовірної інформації, тому що на *підставі* сенсорно сприйнятих ознак (*його лихоманило*) суб'єкт інференції розуміє, *що він [Еван] потребує медичного огляду.* У двох випадках *очевидно* вказує, що інформація є результатом ментальних операцій, які основані на логічному висновку. Здатність виражати інференційну семантику засвідчує можливість заміни слова *очевидно* у першому реченні на *значить*, у другому – *зрозуміло* для підтвердження думки. Використовуючи *очевидно*, у більшості випадків мовець мимоволі зазначає, що невпевнений в істинності повідомлюваного, оскільки інтерпретація візуально сприйнятих ознак, які свідчать про подію, не виключає можливості помилкових висновків. На інференційний характер предикативів *очевидно, вочевидь* вказує Б. Вімер [31, с. 339], однак, на нашу думку, варто зазначити, що вони є тими засобами, що виражають семантику евіденції та епістемічної модальності, бо позначають не тільки джерело інформації, а й невпевненість у її достовірності. Отже, *очевидно, вочевидь* виконують евіденційну та кваліфікативно-епістемічну функції.

Варіантами слова *очевидно* є *вочевидь, очевидячки,* які вживаються, як засвідчує матеріал, із семантикою припущення, наприклад: *Ти,* ***вочевидь****, набагато гірше від нього бачиш у темряві, тому змушений був постійно пригальмовувати і замалим не обмацувати пошерхлі муровані виступи стін на*

крутих поворотах (Ю. Андрухович): *Б* ↔ *тому що* A_1, A_2. *Але татари, кинувшись у став, пройшли не більше як п'ятдесят кроків і мусили повернути назад, –* ***очевидячки****, коні їх грузли в болотяній твані до самого дна* (М. Старицький): A_1 ↔ *значить Б*. Повної впевненості в очевидності факту немає, хоча візуальне спостереження на відстані відчувається: саме сенсорне сприйняття є основою для висновку-припущення. Компонентом висновку, який ґрунтується на непрямих свідченнях про подію, як ми виявили, завжди є семантика сумніву. Суб'єкт сприйняття кваліфікує інформацію як один із можливих варіантів, тому не категоричний у висловленні: увівши інференційний показник, мовець вказує на своє бачення події та дозволяє іншим думати інакше. При цьому евіденційний засіб виконує авторизувальну функцію.

Інференційним засобом зі значенням припущення є предикатив *видно*. Не виникає сумніву в тому, що *видно* репрезентує логічний висновок, оскільки відчувається зв'язок з дієсловом візуального сприйняття – *видіти*: *Тут,* ***видно****, недавно були люди, бо лежала купа сухого листу та кілька грубих вербових полін* (М. Коцюбинський): *Б* ↔ *тому що* A_1, A_2. ***Видно****, дощ падав усю ніч. На світанку поїзд мчав мовби крізь задимлене згарище* (Р. Андріяшик): *Б* ↔ *тому що* A_1. Висновку про те, що *дощ падав усю ніч*, суб'єкт сприйняття дійшов на основі непрямих ознак, що вказували про зливу – *ранішній туман*, оскільки моменту, коли дощило, не бачив. Особливість предикатива *видно* у тому, що позначає водночас і припущення, і візуальне сприйняття не самої події, а її результатів: ***Видно****, за стіл і на ослони ніхто з наливайківців ще не сідав, бо молочай під ними темнів непом'ято* (М. Вінграновський): *Б* ↔ *тому що* A_1. Предикатив *видно* у цьому реченні вказує на висновкову інформацію, виведену на підставі власного візуального сприйняття ознак, що свідчать про подію: *непом'ята трава під столом* означає, що за ним ще ніхто не сидів.

На вивідний характер інформації вказує предикатив *по-моєму*, який сигналізує, що повідомлювана інформація є власне інтерпретацією мовця: – ***По-моєму****, в тебе було тяжке дитинство, – незлобиво сказав лікар. – Чорним*

гумором, як правило, страждають люди, в яких було тяжке дитинство (П. Загребельний): *Б* ↔ *тому що* A_1. Жарт Отави став підставою для висновку, що *в нього було тяжке дитинство*. Очевидно, з досвіду лікар знає, що людям, у яких було тяжке дитинство, властивий *чорний гумор*. У житті лікаря вже була аналогічна ситуація, і він говорить про цю подію як про таку, що вже відбувалася. У подібних висловленнях мовець наголошує, що викладає власну думку, тому ВК виражає не тільки вказівку на джерело інформації – думку мовця, а є показником суб'єктивної модальності. Вербалізуючи свою думку, суб'єкт-інформатор розуміє її високий ступінь суб'єктивності, оскільки співрозмовник може його поглядів не поділяти, тому використовує евіденційний засіб з прагматичною метою.

Для висновкового припущення в українській мові використовується предикатив *схоже*, який за семантикою близький до *здається: **Схоже**, цієї ночі багато хто відбував час теревенями – на парі пана Ольберта більшість з нас непристойно позіхала, а Боян, примостившись у куточку, взагалі прикимарив* (М. Соколян): *Б* ↔ *тому що* A_1, A_2. *Ключик стирчав на місці, радіо тихенько гомоніло, господар, **схоже**, лиш на хвилину залишив свій лімузин, побіг на перон, **либонь**, когось зустрічати* (О. Гончар): A_1, A_2 ↔ *значить Б*. За чуттєво сприйнятими фактами (*ключ у замку запалювання, звук радіо*) суб'єкт сприйняття доходить висновку, що *водій на хвилину залишив автомобіль*. Для вказівки на невпевненість у повідомлюваному мовець використовує частку *либонь*, яка не тільки підсилює сумнів у вірогідності висловлюваного, а й актуалізує вивідний характер інформації. Здебільшого основне функціональне призначення зазначених предикативів – вказувати на недостовірність інформації, однак з погляду евіденції вони виявляють здатність інтерпретувати джерело інформації: *Це на якійсь глухій станції у вагон увалилася ціла юрба дівчат. **Либонь**, з буряків. Бо у вікно бачить Давид – на станції цілі кучугури навалено їх, і ще підвозять, скидають. А в дівчат – клуночок у кожної. Вони в чорних старенських свитах, у брудних спідницях з полотна сирового й босі* (А. Головко): *Б* ↔ *тому що* A_1, A_2, A_3, A_4, A_5. У реченні, з одного боку, частка

либонь вказує на непевність, сумнів думки *Давида*, з іншого – сигналізує, що інформація *юрба дівчат їде з буряків* отримана в результаті інференції – міркування на основі сенсорного сприйняття (*бачить Давид*). *Купи буряків, клунки у дівчат, старенькі свити, брудні спідниці, босі ноги* – свідчення, які дають підстави для висновку, що дівчата їдуть з буряків.

На припущення як результат розумової діяльності також вказують ВК *напевно, ймовірно, мабуть, можливо, може*, які вживаються для вираження невпевненості в повідомленому. Актуалізована ними інформація є результатом процесу відновлення причинно-наслідкових зв'язків, тому їх можна трактувати як периферію засобів вираження інференції: основне їхнє призначення – вказівка на невпевненість у повідомлюваному. У такому разі ці засоби водночас вказують на ймовірність (епістемічна модальність) і висновок-припущення (інференція) як наслідок процесу мислення, наприклад: *Зашелестіла солома, долинув глухий гомін голосів (**мабуть**, відкрили двері на жіночу половину), хтось пробіг по сінцях, ляпаючи босими ногами, швидко вернувся назад, гримнув дверима* (Г. Тютюнник): A_1, A_2 ↔ *значить Б*. На основі аудіосприйняття інформації суб'єкт інференції доходить висновку-припущення, що *відкрили двері на жіночу половину*. Евіденційно-епістемічну семантику *напевно, ймовірно, мабуть, можливо, може* актуалізують, коли опущений когнітивний предикат, замість якого вони стають основним евіденційним засобом. В іншому випадку ВК вказують на невпевненість, яка підсилює семантику когнітивного предиката, пор.: *... при хаті лежала зламана гілляка в зелепухах, **Андрій подумав**, що, **напевно**, це яблуня шелестіла сеї ночі* (Є. Пашковський): A_1 ↔ *значить Б*. Предикат *подумав* виражає джерело інформації – думку *Андрія*. ВК *напевно* позначає ймовірність актуалізованої інформації *це яблуня шелестіла сеї ночі*, а тому є епістемічним показником. Суб'єкт інференції пропускає інформацію крізь себе та висловлює думку, використовуючи додатковий показник *напевно*, щоб наголосити на можливості, ймовірності, недоведеності повідомленої події.

Отже, предикативи є тими засобами, що виражають інференційну й епістемічну семантику, а також зумовлюють зв'язок евіденції з інтенцією гіпотетичності (ймовірності, сумніву, припущення, невпевненості, можливості) [129, с. 219]. У контексті евіденції предикативи вказують на виведення невідомої інформації з відомої, позначаючи логічний висновок як результат процесу мислення.

Субстантивно-прийменникові ВК з інференційною семантикою рпрезентовані прийменниково-відмінковими формами іменників *припущення, думка, погляд, міркування, свідчення, переконання та ін*. Їхню нечисленність мотивуємо інтенцією мовця використовувати дієслівні відповідники *думати, вважати, припускати* тощо, які є одними з центральних для позначення процесів мислення. На основі досліджуваного матеріалу серед інференційних субстантивно-прийменникових конструкцій виявлено такі структурні моделі: *"на + ім. З. в."*, *"за + ім. О. в."*, *"з огляду на + ім. З. в."*, *"по + ім. Д. в."*.

"На + ім. З. в.": *Вони,* ***на мій розмисл****, праведні, й судили в них по справедливості, одначе, як це буває скрізь, деякі судці вели ті справи лінькувато, через пень колоду, а траплялися й такі, що обходили закони кривими стежками* (Ю. Мушкетик): *[А]* ↔ *Б*. Зазначимо, що ВК з такою структурою, з одного боку, вказують, що інформація є результатом мислення, з іншого боку, передають репортативну семантику. Як уже було зауважено, інференційна семантика актуальна для конструкцій, у яких суб'єкт виражений 1-ою ос., оскільки суб'єкт інференції передає свої думки. Для ВК, що виражають інформацію, отриману від інших осіб, актуальною є репортативна семантика, адже модель стає семантичним дериватом дієслівної структури з предикатом мовлення, пор.: *Місцеву владу в Пуерто-Мальдонадо не повідомляли про експедицію, і це,* ***на думку експертів****, може спровокувати скандал між офіційними представниками Перу та Британії* (М. Кідрук) → *як думають (кажуть, вважають) експерти.*

"За + ім. О. в.": *Там засідка ополченців.* ***За моїм припущенням****, їх там небагато, чоловік п'ять-шість, але невідомо, що далі. Неподалік село, тож*

невиключено, що їх там ще кілька пудів (С. Талан): *[А]* ↔ *Б*. Суб'єкт інференції, який є мовцем, зазначає, що інформація виведена на основі деяких фактів.

"З огляду на + ім. З. в.": **З *огляду на*** *його [прем'єра] статечну поставу і прибуття з Донбасу, його вже в народі поштиво назвали дон* (Л. Костенко): A_1 ↔ *Б*. Зумовлювальна частина, виражена у ВК, є основою для нової інформації – *його в народі поштиво назвали дон*.

"По + ім. Д. в.": *І для того я щиро жалую вас, що ви оце сходите на дорогу,* ***по моїй думці****, абсолютно хибну і шкідливу, на дорогу, де я мушу і буду поборювати вас усею силою, всякими способами…* (І. Франко): *[А]* ↔ *Б*. ВК зазначеної моделі не тільки вказують на джерело інформації, а й виражають суб'єктивну оцінку мовця та за семантикою абсолютно співвідносні з ВК *на мою думку*: *Людське життя,* ***на мою думку****, є річ найдешевша в світі, часом за нього немає нічого дешевшого, його можуть відібрати за кілька мідних монет, і буває воно нікому не потрібним, остогидлим […]* (Ю. Мушкетик): *[А]* ↔ *Б*.

Вказувати на когнітивні процеси, як вважають деякі мовознавці [195; 147; 61], можуть вигуки, що зумовило появу нової семантичної групи вигуків – когнітивних – одиниць, які виражають розуміння, усвідомлення чогось [131, с. 71]. До когнітивних належать вигуки, які виражають знання чи думки в момент мовлення [147, с. 114]. Вигуки не номінують понять об'єктивної дійсності, проте, на нашу думку, мають здатність бути відповідником інференційної семантики. Для когнітивних вигуків властива вказівка на отримання інформації в результаті здогаду. Семантичну своєрідність когнітивних вигуків виявляємо в конкретних мовленнєвих ситуаціях, у яких мовець виражає своє ставлення до сприйнятого. Як засвідчує матеріал, в українській мові отримання інформації внаслідок мисленнєвої діяльності актуалізують вигуки *ага, а-а…, ах он воно що* і подібні. А. Вежбицька вважає, що відмінність між когнітивними й емоційними вигуками – у здатності когнітивних вказувати на раптове усвідомлення, а також бути заміненими інваріантом "тепер я знаю це" [195, с. 326]. Наприклад: *По вузеньких каналах тече вода. Звідки? Адже тут нема ріки.* ***Ага****, воду добувають з глибоких*

колодязів (О. Бердник): *A_1 ↔ Б. Але в ту ж мить швидко повертає голову назад: у розчинених вікнах спальні принцеси світиться.* ***Ага****, вернулась королева з вечері! Крізь запнуті портьєри, крізь щілину часом видно тінь, що ходить туди й сюди* (В. Винниченко): *A_1 ↔ значить Б ↔ тому що A_2.* У реченнях вигук *ага* актуалізує інформацію, виведену на основі чуттєво сприйнятих ознак: мовець не сприймає подій прямо, а розказує про них як про можливі, бо є підстави так вважати. *Плин води* за відсутності річки є основою для висновку, що *воду добувають з глибоких колодязів*; *світло в кімнаті, рух тіні* свідчать про *повернення королеви з вечері*. На нашу думку, вигуки є показниками інференції, якщо їхнім семантичним варіантом є слова *значить, це означає, зрозуміло*. Використання інференційних вигуків виявляємо у репліках діалогів і внутрішньому мовленні, коли мовець передає свої роздуми: ***Виходить, що*** *ви не чуєтеся вповні щасливою чи властиво вдоволеною? / – Ні, але прошу (і я всміхнулася), не жалуйте мене для того! / –* ***Ага****, ви боїтеся того співчуття? / – Вашого не менше, як і других. Ненавиджу те чуття!* (О. Кобилянська): *A_1 ↔ значить Б. Андрій ніяк не міг збагнути, для чого слідчий дав Миколиного листа?..* ***А-а...*** *“щоб підкреслити тотожність почерку”...* (І. Багряний): *[А] ↔ Б.* Як правило, у репліках після когнітивного вигука витримано паузу, що вказує на процес мислення. Виявляємо також вигукові сполучення, які вказують на здогад: *– Перепрошую, то пан Мартофляк? /* ***Ах, он воно що!*** *Упізнав мого чоловічка! А я, дурепа стара, повірила твоїм очам – адже так дивляться на жінок* (Ю. Андрухович): *[А] ↔ Б.* Особливість когнітивних вигуків полягає у здатності виражати інференцію та міративність – здивування від сприйнятого.

ВК передають евіденційну семантику в згорнутому вигляді як із предикатно-суб’єктним (дієслівні, субстантивно-прийменникові), так і без предикатно-суб’єктного членування (предикативні). Реалізація евіденційної семантики зумовлена інтенційним і контекстуальним чинниками: мовець обирає той засіб, який найбільш точно забезпечує передавання потрібного смислу в мінімальному контексті. Внаслідок компресії та редукції ВПК

виникають предикативи та частки, які виконують функцію евіденційних маркерів завдяки своїй здатності вказувати на джерело інформації. Як зазначає Т. Алісова, це не суперечить визначенню модусу як суб'єктно-предикатного комплексу, оскільки семантичним суб'єктом є мовець, а його ставлення до висловленого розглядається як семантичний предикат [цит. за: 33, с. 124].

За функціональним призначенням до периферійних засобів вираження інференції належать дієприслівники, які доповнюють основну дію вказівкою на додаткову дію – процес мислення: ***Судячи з того, як*** *точно він метнув ніж у бік Леди, у хлопця були й інші приховані таланти й здібності* (В. Тарасов): *A_1 ↔ значить Б. Три квочки, яких вони так чисто й хитро прибрали,* ***судячи з усього****, нічого не знали. Знає той, хто вбив Рінку.* (І. Роздобудько): *[А] ↔ Б.* У таких конструкціях зворот є мотивувальною основою для отримання нової інформації. Функцію вторинного предиката виконує дієприслівник *судячи*, який вказує на висновковий зміст інформації. Роль вторинних інференційних предикатів виконують дієприслівники, утворені від дієслів з відповідною семантикою: *Час від часу я позирав на годинник,* ***розуміючи, що*** *мої шанси встигнути на останній автобус до Лінате стрімко котяться до нуля…* (М. Кідрук): *A_1 ↔ Б. Пан учитель був морально розбитий і знівечений,* ***здогадавшись, яку*** *йому свиню підсунули кляті дітиська, він сидів на канапі, загорнувшись у простирадло, і бурмотів собі під ніс якісь мудрації …* (Ю. Винничук): *[А] ↔ Б.* Як бачимо, засобами вираження інференції є дієприслівники, оскільки вводять інформацію, отриману як результат когнітивної діяльності. Інференційною силою володіють також дієприслівникові конструкції *зважаючи на, беручи (взявши) до уваги, виходячи з, опираючись на* і под., наприклад: ***Зважаючи на*** *контраст білої спини і чорного череса, неважко переконатися, що сонячне освітлення максимальне* (Т. Прохасько): *A_1 ↔ значить Б.* ***Беручи до уваги, що*** *Церґова гора мала висоту понад 700 метрів і звалася також Великою, слід уважати, що селяни були налаштовані рішуче* (Л. Дереш): *A_1 ↔ значить Б. Вони вже були певні, що впіймали якусь "велику рибу", саме* ***виходячи з тих міркувань, що*** *та "риба"*

говорила по-українському, але не по-простому, не по-селянському, а так, як говорять оті найзатятіші вороги системи, яку вони захищають ... (І. Багряний): *Б ↔ тому що A_1. Ні, не були наші люди баранами дурними, а все розуміли, що навколо них творилося. І я це засвідчую,* ***опираючись на архівні документи****, і хай буде записано до Книги днів на віки вічні* (В. Дрозд): *Б ↔ тому що A_1*. Отже, дієприслівникові звороти є евіденційними показниками, які позначають зумовлювальну інформацію, на підставі якої суб'єкт інференції переходить до невідомої інформації в результаті когнітивної діяльності. Зворот доповнює основну пропозицію висловлювання, оскільки у диктумну частину вводить модус, який стає додатковою пропозицією.

Отже, ВК та звороти формують інференційний модус, який виявлений на семантико-синтаксичному рівні у здатності позначати когнітивну ситуацію та вказувати на інформацію, отриману способом логічного мислення.

3.2 Евіденційна семантика перцептивності

Евіденційну семантику зумовлюють способи отримання інформації, які формують домен прямої та непрямої евіденції. Якщо непряма евіденція структурована репортативним та інференційним модусами, то пряма евіденція базується на безпосередньому отриманні інформації за допомогою перцептивного (сенсорного, чуттєвого) сприйняття як найбільш достовірного. Перцепція є однією з важливих потреб людини, у ході якої суб'єкт сприйняття категоризує дійсність й обирає ті мовні засоби для вираження пізнання, які найбільш точно відображають сутність сприйнятого. Дж. Андерсон з цього приводу зазначає, що сприйняття передбачає більше, ніж просто фіксацію інформації, сприйняту зором чи слухом. Головна проблема пов'язана з інтерпретацією цієї інформації [6, с. 44]. Сенсорне сприйняття має дифузний характер, оскільки людина категоризує дійсність за допомогою різних сенсорних аналізаторів, що забезпечують не тільки світосприйняття, але й світорозуміння.

Категорія сприйняття у лінгвістиці неодноразово була предметом вивчення не тільки вітчизняних, а й зарубіжних мовознавців [176; 193; 185; 169; 186; 173; 8; 21; 110 та ін.], однак як онтологічна складова евіденції потребує дослідження. Світосприйняття забезпечують основні сенсорні аналізатори, якими зумовлений спосіб отримання інформації – візуальний, слуховий (аудіосприйняття), тактильний, нюховий, смаковий. У контексті евіденції перцепція є особливим способом отримання інформації, яка продукується в перцептивну евіденційну семантику. На мовному рівні вираження сенсорного сприйняття становить основу категорії перцептивності – наявності в семантичній структурі слова, морфологічній категорії чи синтаксичній конструкції такого смислового компонента, як “спостерігач”, який може бути формально невиражений у структурі одиниці, але є фактором формування цієї структури, що зумовлює можливість альтернативних засобів вираження перцептивної інформації [1, с. 9]. Перцептивність у роботі трактуємо як концептуалізацію перцепції взаємопов’язаними мовними засобами лексичного та синтаксичного рівнів, що вказують на сенсорне сприйняття інформації. Зміст евіденційної перцептивності зумовлений ситуацією сприйняття, для якої інваріантними структурними компонентами є суб’єкт сприйняття (перцептор), процес сприйняття, кодифікований у предикаті, та об’єкт сприйняття. Варіативність такої евіденційної перцептивної структури зумовлена як способом сприйняття, так і природою засобів вираження сприйняття – можливістю імплікації перцептора в особових дієслівних формах (*я бачу → бачу, ми чуємо → чуємо* тощо). Особа перцептора важлива в евіденційній структурі, оскільки, як зауважує О. Леонтьєв, сприймають не органи чуття, а людина за допомогою органів чуття [81, с. 59]. Однак, на нашу думку, експлікація перцептора не є ключовим критерієм, що визначає тип евіденції (пряма, непряма). Так, у реченнях *Вітаючися з нею,* ***я помічаю, що*** *її губи сьогодні не нафарбовані, та що колір лиця недужий, у жовтявих плямках* (В. Винниченко) і ***Роман побачив, як*** *Ярош, не спиняючись, зняв угору руку з шворнем і вдарив униз* (Б. Грінченко) суб’єкти виражені 1-ою та 3-ою ос.

відповідно, що не зумовлює зміну прямого доступу до інформації, оскільки спосіб отримання інформації кодифіковано у предикатах *помічаю* та *побачив*, які позначають візуальне сприйняття. М. Григоренко перцептивність співвідносить із вторинним сенсорним рівнем, коли мовець уже не є безпосереднім учасником описуваної інформації, а є зовнішнім спостерігачем, коли інша особа має прямий доступ до інформації й отримує знання через безпосередній чуттєвий досвід [45, с. 166]. На нашу думку, методологічно хибно "прив'язувати" тип евіденції до особи перцептора та розрізняти два види перцептивності: перцептивність як семантичний різновид прямої евіденції і перцептивність, яка формує мікрополе непрямої евіденції, оскільки інформація мовця основана на чуттєвому сприйнятті іншої особи. Безпосереднє сенсорне сприйняття забезпечує прямий доступ до інформації: суб'єкт сприйняття (перцептор) сприймає органами чуття дійсність і категоризує її згідно зі своїм світорозумінням.

Перцептивна семантика неоднорідна за своєю природою, оскільки, як було зазначено, охоплює кілька типів значень, співвідносних з відповідним способом сприйняття: зором, слухом, дотиком, нюхом, смаком. Це в лексико-семантичній і семантико-граматичній підсистемах мови проектовано на мовні засоби, що формують перцептивний модус. Отже, засоби вираження евіденційної перцептивності зумовлені особливістю процесу сприйняття. Їм властиве загальне значення "сприймати когось / щось за допомогою органів чуття".

3.2.1 Способи вираження перцептивної евіденції

Семантика перцептивної евіденції на синтаксичному рівні представлена простими та складними реченнями. Взявши до уваги семантичні особливості засобів вираження сенсорного сприйняття, пропонуємо конструкцію для вираження вказівки на сенсорне сприйняття називати **перцептивом** з урахуванням конкретного виду інформації: візуальної, аудіо, тактильної,

одоративної, густативної. Перцептив структурно не відрізняється від репортатива та інферентива, тому основним способом вираження сенсорно сприйнятої інформації є з'ясувальний перцептив.

Аналізований матеріал засвідчує, що з-поміж евіденційних підрядних перцептивів найпоширенішим є візуальний перцептив, що зумовлено кількісною перевагою засобів вираження візуального сприйняття дійсності: *Тепер* ***він*** *ясно* ***побачив, що****, окрім кістяка іспанця, далі за межею по плитах підлоги було розкидано ще з десяток кістяків, набагато древніших, ніж кістяк іспанця* (Д. Білий). У головній частині речення предикат *побачив* (V_f) вказує на джерело інформації – візуальне сприйняття. Компонентом головної частини є суб'єкт сприйняття (S), виражений особовим займенником у 3-ій ос. одн. Диктумна частина, в якій виражено об'єкт сприйняття (Obj (that clause P)) – *за межею по плитах підлоги було розкидано ще з десяток кістяків*, – є інформаційним ядром конструкції, що поєднана з головною сполучником *що*. Сполучник разом із суб'єктом та об'єктом, поєднаними спільним предикатом, утворюють так звану модусну рамку [53, с. 12]. Як було зазначено, сполучник є не обов'язковим компонентом евіденційної конструкції: у ЗР головним компонентом семантико-синтаксичної структури є "предикат головного компонента із валентною потенцією", сполучник є факультативним елементом [15, с. 108]. Зважаючи на це, у контексті перцептивної евіденції аналізуємо також СПБР із сенсорним предикатом, наприклад: *Підскочили,* ***бачимо*** *– хутір горить, старий Грім з уламком шаблі лежить у калюжі крові, навколо скупчилася ватага ординців – посередині якийсь кремезний чолов'яга в розідраній одежі здоровенним мечем від них відбивається, а за його спиною жінка немовля до себе притискує* (Д. Білий). Відсутність сполучника у наведеній конструкції не впливає на вираження евіденції: предикат *бачити* вказує на візуальне джерело інформації. Залежність підрядної частини від головної синтаксично не виражена, однак у конструкції зв'язок між частинами визначається валентністю предиката *бачити.*

У ЗР функція сполучника полягає у здатності впливати на вираження характеру сприйняття, а отже, характеру евіденції. Порівняймо: *Дивлячись йому через плече, Влада* ***бачила, що*** *поруч із палубою, у барі, обвитому зеленню, сидять лише двоє відвідувачів* (І. Роздобудько) і *Дивлячись йому через плече, Влада* ***бачила, як*** *поруч із палубою, у барі, обвитому зеленню, сидять лише двоє відвідувачів*. У першому реченні сполучник *що* разом із предикатом виражає загальне спостереження, сприйняття події *поруч із палубою, у барі, сидять лише двоє відвідувачів*. У другому реченні сполучне слово *як* вносить відтінок конкретизації інформації, у цьому випадку сприйняття характеру “сидіння”. Евіденційними є обидві конструкції, оскільки містять вказівку на джерело інформації у модусній частині та об’єкт сприйняття у диктумній. Л. Попович, порівнюючи евіденцію у сербській та українській мовах, стверджує, що перцептивні дієслова *бачити* і *чути* зі сполучником *як* використовуються в українській мові як показник нульової евіденції (див.: [102]). На нашу думку, сполучник не впливає на вираження евіденції, а тільки конкретизує характер сприйняття.

На основі дослідженого матеріалу виділяємо такі види складнопідрядного перцептива:

- **S – V_f + Obj (that clause P):** ***Ярослав бачив, як*** *він змахнув рукою, як вершники вистрибували один з-перед одного, кваплячись за новгородським посадником, намагаючись опинитися до нього якомога ближче* (П. Загребельний). В основному суб’єкт сприйняття у таких конструкціях виражений особовими займенниками 1-ої та 3-ої ос. одн. і мн., а також власними чи загальними іменниками. Як правило, використання предиката у формі 1-ої ос. одн. чи мн. теп. ч. зумовлює імплікацію суб’єкта сприйняття: *Аж* ***бачу, як*** *з другого боку дохекує мій Степан і теж – дванадцять гармат* (М. Вінграновський).

- **S – cop N_5 + Obj (that clause P):** *Наприклад,* ***я*** *особисто* ***був свідком, коли*** *наш пілот упав з двокілометрової висоти без парашута* (О. Бердник).

Основними іменниками у таких реченнях, які входять до складу предиката, є *свідок* та *очевидець*.

- **[S] – cop Praed + Obj (that clause P)**: *В лагіднім полусвіті* ***було видно, що*** *він сьогодні був одягнений чистіше, краще, ніж учора, підголений і підстрижений* (І. Франко).

- **S – V_f Praed + Obj (that clause P)**: *Прислухаюся до кроків, та* ***мені причувається, що*** *скрегоче заступ* (Р. Андріяшик).

- **[S] – V_{adv} + Obj (that clause P)**: ***Побачивши, що*** *хати вже немає, він нахабно, напористо почав наполягати на тому, щоб його прийняли до колгоспу* (І. Костиря).

Як бачимо, складний перцептив структурно організований як інферентив та репортатив: компонентами головної частини є сенсорний предикат і суб'єкт сприйняття (часто імплікований), підрядна частина презентує зміст сприйнятого. Зауважимо, що в постпозиції в тексті евіденційна конструкція може становити окреме речення, однак трансформація засвідчує семантичну близькість до підрядного перцептива, наприклад: *Вдова Стрієвська сама продала свою нивку, й спокусився на продаж Тимошенко й подався собі до полковника, а позаду біг його син Терешко та просив не продавати ниву, бо ж лишаться без землі, а він збирається женитися, хто за нього, безземельного, піде; старий же одгризався, одмахувався й казав: "Державець має право". А син відказував крізь сльози: "Після того, як продаси ниву, будеш не державцем, а злиднем".* ***Все це я бачив на власні очі, чув на власні вуха****, бо стояв серед покосів на Полуботковому сінокосі* (Ю. Мушкетик) → *Я бачив на власні очі, чув на власні вуха, що вдова Стрієвська…* Суб'єкт сприйняття з метою переконання у правдивості інформації одночасно використовує засоби, що вказують на зорове та слухове сприйняття. Такі випадки нечисленні і становлять периферію засобів і способів вираження евіденції.

Порівняно зі складним перцептивом у простому немає пропозиційно розгорнутого об'єкта сприйняття: підрядній частині відповідає ВПК. Функцію зв'язкових елементів у простому перцептиві виконують, як правило,

прийменники: *Але згодом* ***очі мої прикипають до*** *двох крижнів, що залицяються до качки* (Є. Гуцало): **[S] – V_f – Obj (prep N_2)**. Особливістю конструкцій, у яких експліковано сенсорне сприйняття, є значне функціонування простих речень, що зумовлено семантикою сенсорних предикатів. Простий перцептив відзначається здатністю бути трансформованим в ЗР зі збереженням загального змісту, наприклад: *Дедалі виразніше* ***чуємо*** *характерний* ***сморід*** *хімічних заводів, змішаний із затхлим духом боліт* (О. Гончар): **[S] – V_f – Obj (N_4)** → *Дедалі виразніше* ***чуємо, що*** *смердять хімічні заводи:* **[S] – V_f + Obj (that clause P)**. Отже, простий та складний перцептив по-різному моделюють факти однакової об'єктивної дійсності зі збереженням спільного змісту.

Перцептив з ВПК становить просте неелементарне речення. ВПК з перцептивною семантикою, як засвідчує матеріал, у більшості випадків є простим двоскладним реченням: *Музиканти,* ***зазначила Влада****, були схожі на свої інструменти: віолончелістки вирізнялися важкими стегнами та вузькими плечима, довгоносі альти скидалися на сполоханих птахів, що, як корм, видзьобували з пюпітрів ноти* (І. Роздобудько). *Степан,* ***бачу****, почорнів кожухом за корчму, а я жупаном – до замкової стіни* (М. Вінграновський). Як уже було зазначено, ВПК представлений також субстантивно-прийменниковими конструкціями та зворотами, які не становлять особливих за будовою конструкцій, інших від інферентива та репортатива. ВПК вказує на сенсорне сприйняття інформації і становить згорнуту підрядну частину перцептива.

Отже, основним видом конструкцій для вираження перцептивної евіденції є складнопідрядний перцептив – речення, в головній частині якого є сенсорний предикат і, як правило, зазначений суб'єкт сприйняття, що інтерпретує дійсність, зміст якої переданий у підрядній частині. Сенсорний предикат відповідно до своєї семантики реалізує об'єктну валентність, що виражено у пропозиційній підрядній частині. У підрядному перцептиві частини поєднані сполучниковим і безсполучниковим зв'язком, що не відображено на

здатності виражати евіденцію. Для вказівки на інформацію, сприйняту за допомогою органів чуття, слугує також просте речення, до складу якого входять ВПК. Перевагу візуального перцептива зумовлює те, що зір є основним способом сприйняття дійсності, що проектовано на численний арсенал засобів вираження візуальної семантики. Загалом перцептив відображає безпосередній доступ до інформації, тому формує зміст прямої евіденції.

3.2.2 Вербалізація евіденції предикатами сенсорного сприйняття

Вибір мовних засобів вираження евіденційної перцептивної семантики визначений способом сприйняття світу та інтенцією перцептора. Семантику сенсорного сприйняття формують предикати, які позначають процес або результат сприйняття, що пояснює перевагу дієслів як основного засобу вираження перцептивної семантики. Денотатом дієслова є ситуації сприйняття, які контекстуально представлені парадигмою дієслів, що позначають сприйняття зором, слухом, дотиком, нюхом, смаком.

Бінарний характер процесу сприйняття – власне акт сприйняття і результат сприйняття – виражений у парах дієслів, які позначають активний процес сприйняття і стан, наприклад: *дивитися – бачити, слухати – чути, торкатися – відчувати на дотик, нюхати – відчувати запах, пробувати – відчувати смак.* Вказані предикати та їхні синоніми, обов’язково поєднуючись з вираженим об’єктом сприйняття, становлять евіденційну конструкцію, в якій предикати виявляють семантичну опозицію “*використовувати спосіб сприйняття – сприймати*”. Зауважимо, що більшість виявлених дієслів виявляють евіденційну силу зі значенням “сприймати”, оскільки передають результат сприйняття, тим часом як дієслова із семою “використовувати спосіб сприйняття” є периферійними та виявляють евіденційну силу у тих випадках, коли позначають сприйняття, спрямоване на об’єкт сприйняття, пор.: *Тільки вставши вранці,* ***побачив*** *повидному, що це був літній театр, покинутий уже тепер, порожній, старий і обдертий* (Б. Грінченко) і ***Я дивився, як*** *ці вбрані в*

шкіряний одяг люди тягають од моєї пекарні в'язки дров, і думав, що людина вчиться все життя, а так і помирає дурною (І. Білик). У першому реченні суб'єкт сприйняття (*ми*) вказує на спосіб отримання інформації (*побачили*): предикат виявляє об'єктну валентність (*побачили (що?) → як потягся за одним з літаків чорний хвіст диму…*), що є обов'язковою в евіденційній конструкції. У другому реченні суб'єкт сприйняття (*я*) не стільки сприйняв ситуацію, скільки спрямував свій погляд на ситуацію, яка триває. На нашу думку, у цьому випадку предикат *дивитися* виражає семантику "тримати погляд, спрямований на що-небудь, і бачити".

Основний обсяг інформації людина сприймає завдяки візуальному сприйняттю, що на мовному рівні відображено у розгалуженій парадигмі дієслів: *бачити, дивитися, помічати, зауважувати, спостерігати, вгледіти, вдивлятися, виглядати, визирати, оглядати, підглядати, споглядати, придивлятися, стежити, спрямовувати погляд* та ін. Суб'єкт завдяки зоровому сприйняттю реалізовує прямий доступ до інформації безпосередньо через чуттєве сприйняття: ***Бачу*** *– на піску коло брами дві химерні тіні: одна – кошлата, страхітна; друга – скидається на черницю* (С. Васильченко). Перцептивний предикат не тільки позначає ситуацію сприйняття, але й імплікує суб'єкт сприйняття. У таких випадках суб'єкт сприйняття збігається із мовцем: предикат у 1-ій ос. є основою перформативного акту. Інформація про сприйняту зором подію є первинною, тому, використовуючи евіденційний засіб, мовець прагматично зазначає впевненість у сприйнятому, оскільки особисто був свідком події, про яку повідомляє. Сприйнята зором інформація є достовірною, однак зауважимо, що виявлені конструкції, в яких предикат позначає важкодоступний спосіб візуального сприйняття (сприйняття на великій відстані, у темну пору доби, під час галюцинацій тощо), через що об'єкт сприйнятий деформовано, отже, інформація про нього може бути хибною. Як правило, таку інформацію актуалізує предикат *привидітися*: ***Мені привиділося, що*** *крізь непричинені двері на мене блимнули чиїсь очі* (Р. Андріяшик). Такі предикати у виявлених контекстах нечисленні, нетипові

для евіденційної семантики, тому не впливають на загальні висновки про достовірність візуального сприйняття.

Серед евіденційних структур, що презентують візуально сприйняту інформацію, основними є речення із предикатом *бачити*. Головний вияв предиката *бачити* – “сприймати зором”: *А потім* ***я на власні очі бачив, як*** *японка підкидала в казани з обідом якесь зілля* (М. Кідрук). У реченні на зорове сприйняття інформації *японка підкидала в казани з обідом якесь зілля* вказує предикат *бачив*, який задає всій структурі перцептивного модусу і є показником прямої безпосередньої евіденції. Аналіз матеріалу показав, що, крім дієслова *бачити*, інформативна частина введена іншими контекстуальними дієсловами-синонімами, які вказують на зорове сприйняття, наприклад: *Гострим поглядом* ***вона*** *одразу* ***завважила, що*** *“сам” не так давно переїхав до столиці і старанно приховує своє походження під маскою світського лева* (І. Роздобудько). *Тієї хвилини, коли танк в’їжджав на міст, Піт запалив бікфордів шнур і вже збирався збігати в яр, як ураз* ***помітив, що*** *іскринки на шнурі погасли; він підбіг майже впритул до пачки з динамітом й* ***уздрів, що*** *шнур перетертий й залишилося його, знадібного, не більше метра, і якщо запалити, то вибух станеться за десять секунд* (Р. Іваничук). *Він* ***угледів, що*** *Маруся вивільнила своє стремено, і зрозумів її команду* (В. Шкляр). Наведені речення в модусній частині мають особові форми дієслів, що вказують на візуальне джерело інформації, актуалізованої у диктумній частині.

Дієслова є основним евіденційним засобом вираження перцептивної семантики, однак вказівку на джерело інформації виражають також предикативи, іменники, зокрема субстантивно-прийменникові конструкції, дієприкметники та дієприслівники.

Вказівка на сприйняту зором інформацію може бути виражена предикативами *видно* та *помітно*: ***Інні видно, як*** *брат її, отой самий Петро-штурманець, вилазить з-під комбайна замазучений, зашмарований, підійшов до батька, щось говорить йому з серйозним, таким незалежним виглядом* (О. Гончар). Ці предикативи реалізують семантику “сприймати” та

актуалізують інформаційну частину, як правило, не конкретизуючи суб'єкта сприйняття (хоча: *Інні видно → Інна бачить*), однак це не є особливістю тільки евіденційної перцептивної семантики.

Серед іменників евіденційну силу виявляють ті, що позначають суб'єкта сприйняття: *очевидець, свідок, спостерігач, споглядач.* Мовець зазначає, що був свідком події, про яку повідомляє: *Випадково, дещо згодом,* ***я був свідком****, як того ж професора Грабовича очікували в Ірпінському будинку творчості: старанно підмітали усі алейки – американець їде* (В. Дрозд). *А* ***я****, хлопче,* ***був очевидцем****, як наші океанологи вивчали радіаційний режим біля островів Палау і виявили цілі райони з небезпечно підвищеною радіацією …* (Л. Тендюк). До складу предиката входять й інші іменники з перцептивною семантикою, які становлять, як правило, стійку дієслівно-іменну сполуку: *Серед стонадцяти пляшечок, слоїків, тюбиків з парфумами, що подвоювалися на дзеркальній поличці,* ***в око чомусь упала*** *маленька порцелянова баночка без жодного напису, яку нещодавно, під час однієї зустрічі в лісі, дав мені отець Серафим* (В. Шкляр). ***Він*** *одразу* ***звернув увагу, що*** *і сагайдак, і піхви були прикрашені бляхами з однаковими візерунками* (Д. Білий). *І* ***я не вірю своїм очам*** *– Корній Потуга повзе по долівці до Фросі, б'ючи їй поклони* (Є. Гуцало). Зауважимо, що більшість іменників виражають евіденційну семантику у складі другорядної синтаксеми, вираженої субстантивно-прийменниковою чи прийменниково-займенниковою словосполукою. Найбільш частотними виявляємо іменники *зір, очі, спостереження, присутність*, які функціонують у таких синтаксемах: *перед очима, перед зором, у мене на очах, за спостереженнями, в моїй присутності, переді мною, при мені*. Наприклад: *За кілька хвилин* ***перед моїми очима*** *постала картина: червоні полум'яні язики охопили дах хати поштаря Топорчука* (А. Кокотюха). *Хоч вітер зносив дим униз по Дніпру, мені враз запахло горілим, і запахло тривогою,* ***перед моїм зором*** *постала хатка з віконечком, у яке заглядає мальва* (Ю. Мушкетик). ***На моїх очах*** *хлопчині голову дротом, напнутим над колією, стесало, на коліна зіп'явся глянуть, до якої станції під'їжджаємо* (В. Дрозд). ***При мені*** *двох мародерів на вулиці*

розстріляли – грабували магазин (О. Гончар). Перцептор орієнтує адресата в достовірності повідомленого, зазначаючи, що сам спостерігав за описаною подією. Евіденційні засоби такої структури не тільки презентують візуальне сприйняття інформації, але й виконують авторизувальну функцію, оскільки зазначають суб'єкта сприйняття. Активними прийменниками, що входять до складу евіденційного засобу, є *перед* (+ ім. О. в.), *при* (+ займ. Д. в.), *за* (+ ім. Д. в.), *на* (+ ім. М. в.). За будовою речення із прийменниково-іменниковими (займенниковими) засобами є простими, але трансформація на речення із перцептивним предикатом (*перед моїм зором, при мені → я бачив, що (як)*) засвідчує їхню семантичну складність.

Функцію евіденційного сенсорного предиката, який вказує на додаткову дію візуального сприйняття, у реченні виконують дієприслівники: ***Побачивши, що*** *серед полум'я ніхто не залишився, козак Пугач побіг назустріч кнехтам* (Д. Білий). *Але натомість він знову беззвучно зареготав,* ***споглядаючи, як*** *Жанна сидить навпроти нього в зеленому халатику, по-жаб'ячому підібгавши під себе ніжки, і вдає, що й насправді слухає дуже уважно* (І. Роздобудько). А також дієприкметники: *Околиці,* ***побачені*** *з рівня поверхні води – коли погляд ковзає по дотичній – не менш цікаві, ніж з пташиного польоту* (Т. Прохасько). Дієприслівники та дієприкметники є периферійними евіденційними засобами, оскільки головне функціональне та семантичне навантаження кодифіковано в основному предикаті. Оскільки вони є додатковими засобами, необов'язковими, то мовець використовує дієприслівники і дієприкметники з прагматичною метою: підсилити достовірність повідомленого, переконати слухача в достовірності інформації.

Можливість виражати інформацію, сприйняту зором, предикатами різної структури вказує на те, що візуальне сприйняття є найтиповішим способом отримання інформації.

Аудіосприйняття вербалізоване в мові предикатами *чути, слухати, прислухатися, вслухатися, зачути, наслухатися, розслухати, підслухати, причутися* та ін., похідними від них дієприслівниками та дієприкметниками,

іменниками *слух, вухо, звук* у стійких дієслівно-іменникових сполуках та предикативом *чутно*. Домінантним засобом вираження вказівки на інформацію, сприйнятої слухом, є дієслово *чути*: *Краєм вуха* ***Влада чула, що*** *він щось говорить про тонни паперу, які варто брати тільки у тому випадку, якщо їх не менше двох вагонів, і щось ще зовсім для неї незрозуміле і нецікаве…*(І. Роздобудько). У конструкції особове дієслово *чула* вжито у значенні "сприймати за допомогою органу слуху", яке є основним його виявом. Сполучний засіб *що* зумовлює фактологічність речення: суб'єкт сприйняття повідомляє про факт розмови (пор.: *Краєм вуха Влада* ***чула, як*** *…* – сполучний засіб вказує на характер розмови (процес розмови). Предикат *чути* – багатозначний, у його семантичній структурі виявляємо такі евіденційні семи: 1) сприймати органом слуху, 2) сприймати іншими органами, 3) інтуїтивно відчувати, 4) розуміти, 5) дізнатися з чужих слів. Предикат *чути* виражає аудіосприйняття у першому значенні, яке, безумовно, є первинним та актуалізоване за наявності ситуації сприйняття звуку. Семантика предиката *чути* є інтроспективною, оскільки виражає стан суб'єкта сприйняття, на відміну від предиката *слухати*, який виражає дію та використовується з метою опису.

Інші дієслівні предикати, які вказують на сприйняту слухом інформацію, є конотаційними або презентують аудіоінформацію у відповідному контексті: ***Жанна*** *також* ***завважила, що*** *за дверима Владиної кімнати* ***скрипнув*** *диван, певно, сестра відірвала голову від подушки, дослухаючись до звуків у передпокої* (І. Роздобудько). *Десь* ***Федько Швара прочув, що*** *селянин з Онута має чортика і живе в достатках* (Р. Андріяшик). *З городу Маєвського донеслися до мене слабо голоси якісь, і між ними* ***причувся мені*** *й голос Орядина* (О. Кобилянська). ***Марті почулося, що*** *Марселла плаче. Приклала до стіни вухо* (Р. Андріяшик). У реченнях предикати неоднаково презентують сприйняту інформацію: якщо предикат *завважити* вживається у значенні "сприймати на слух", то для дієслова *прочути* головною є сема "вивідати, дізнатися", предикати *причувалося, почулося* виявляють значення "бути ледь чутним", що породжує сумнів у достовірності інформації.

Як правило, предикат аудіосприйняття співвідносний із експлікованим суб'єктом сприйняття, однак предикатив *чутно* актуалізує інформацію без синтаксичного вираження суб'єкта, що не змінює характеру евіденції: ***Було чутно, що*** *внизу, в окопах, на інших оглядових площадках теж панувала ейфорія* (Л. Дереш). Безособовий характер конструкції формує також інфінітив, що виражає сприйняту слухом інформацію: *Небо на виході освітилося яскравим спалахом, і* ***чути було, як*** *десь зліва на пустирі за церковною брамою палахкотить вогнище* (О. Вільчинський).

Периферійними засобами вираження сприйнятої на слух інформації є іменники, дієприслівники та дієприкметники. Якщо вербоїдні форми становлять ВПК, то іменники функціонують у стійких словосполуках: ***Я вловила*** *загостреним* ***слухом, як*** *у тій ворушкій тиші за ширмою настовбурчилося багато вух. Вони аж зашаруділи напруженими хрящами.* (В. Шкляр). *Згодом* ***до вух донісся*** *заспокійливий шум дощу* (М. Павленко).

Доповнюють евіденційну семантику "сприймати на слух" додаткові семи, які вказують на синкретичність дієслівних предикатів, що позначають слухове сприйняття. Наприклад, інформацію, сприйняту через посередництво технічного засобу (телевізора, телефона, радіо тощо), можна трактувати як основу перцептивного та репортативного модусів. Наприклад: *Поки їхала,* ***чула по радіо*** *– станції там уже працюють на вхід та вихід* (А. Кокотюха). Подія сприйнята не безпосередньо, а з повідомлення: буквально – *"радіо сказало"*. Така інформація є основою перцептивного і репортативного модусів, що засвідчує взаємопов'язаність рецепторів-аналізаторів нервової системи, які беруть участь у сприйнятті світу. На мовному рівні це виявлено у здатності предикатів позначати різні ситуації сприйняття однією лексемою. Вибір модусного предиката залежить від інтенцій автора.

Як уже було зазначено, предикат *чути* є полісемантичним, міжмодусним. Наприклад: ***Чую я, що*** *з приходом оцього Луціуса якесь ворохобництво наближається* (Д. Білий). Події, яка була б сприйнята органом слуху, немає, натомість йдеться про ситуацію припущення, реалізовану значенням

“інтуїтивно відчувати”. Щодо використання дієслова *чути* у значенні “відчувати” зазначимо, що потрібно розрізняти дві ситуації: сприймати іншими органами чуття (наприклад, чути на дотик) і чути загалом (фізіологічно). Дієслово *чути* є універсальним, оскільки позначає всі інші невізуальні способи сприйняття, а саме: дотиком, нюхом, смаком, а також інтуїтивним відчуттям. Наприклад, у реченні *Петро усміхнувся й собі і крізь чобіт* ***почув, як*** *забухкало серце в Куріпочки: його Куріпочка був родом з племені коней-татарчуків* (М. Вінграновський) предикат *почув* позначає ситуацію сенсорного сприйняття дотиком (очевидно, *Петро* сидів на коні і ногою “*крізь чобіт*” відчув, *як забухкало серце в Куріпочки*). Дещо інший характер має інформація, введена у речення дієсловом *чути* у значенні загального фізіологічного сприйняття. Така інформація не сприймається п’ятьма зовнішніми сенсорними рецепторами, а пов’язана із внутрішнім фізіологічним станом суб’єкта: *Їхні плечі дотикалися одне одного, і* ***вона чула, як*** *шугає кров у жилах* (М. Матіос). З цього приводу Р. Шакірова говорить про інтравертний напрям перцептивного сприйняття [130, с. 15]. Семи “розуміти” та “дізнатися з чужих слів” предиката *чути* формують відповідно когнітивний та репортативний модуси: *Ти знаєш,* ***я чую, що*** *через неї я загубив половину своєї віри в правду і святість якихсь ідей* (В. Винниченко). *А взимку доїдеш за море до свейського царя.* ***Чув я*** *– дочка в нього є вельми гарна* (П. Загребельний).

Як бачимо, домінантним засобом вираження аудіосприйняття в контексті евіденції є предикат *чути*, який найбільш загально виражає отримання інформації від об’єкта за допомогою слуху. Для предиката *чути* диференційною семою є “результативність” слухового сприйняття, яка передбачає у структурі речення наявність об’єкта сприйняття, на відміну від предиката *слухати*, якому властива сема “спрямованість” сприйняття.

Для вербалізації інформації, сприйнятої дотиком, нюхом, смаком, в українській мові, як уже було зазначено, слугують дієслова *чути* та *відчувати*.

Унікальність сприйняття дотиком у тому, що, на відміну від інших видів зовнішнього чуття, немає спеціального органа, яким би сприймалась

інформація, а тому таку функцію виконують, як правило, руки, пальці, шкіра. Це не може не позначитися на граматичному оформленні інформації такого виду, оскільки у ЗР вказівкою на тактильне джерело інформації є, як засвідчує матеріал, дієслова *чути* і *відчувати*, які можуть бути доповнені предикатами *доторкатися, чіпати, щупати, гладити, притулятися, обіймати, попробувати на дотик, мацати* тощо. Наприклад: ***Андрій помацав рукою*** *– то було прибито трохи подірявленої бляхи в півдолоні завширшки, мов тертушка* (І. Багряний). ***Підошвами чую:*** *берег, м'якша земля, холодніша стежка, тягне луговою свіжістю; ще трохи – і річка* (В. Близнець). ***Євдоксій відчув, як*** *шабля, дірявлячи ватник, піджак та натільну сорочку, торкнулася, ужалила тіло своїм гострим холодом* (І. Костиря). ***Він*** *навіть* ***маківкою відчув, як*** *ніж із свистом розсік повітря прямо у нього над головою, ледь не зрізавши пасмо волосся зі стриженої під глек голови* (Д. Білий). ***Я рукою попробував:*** *вода, наче крига* (А. Дімаров). Характер сприйнятої дотиком інформації дещо інший від, до прикладу, отриманої на слух, нюх, оскільки тактильне сприйняття дозволяє оцінити форму, розмір, температуру, властивість поверхні тощо безпосередньо контактом з об'єктом сприйняття. Зауважимо, що метафоричні вислови не позначають тактильного сприйняття інформації: виражають загальне розуміння ситуації, наприклад: ***Шкірою чую, як*** *тотальне жлобство свідомо прищеплюється людям, перетворюючи їх на масу* (Л. Костенко).

Серед інших частин мови, здатних виражати семантику тактильного сприйняття, виявляємо іменник *дотик*: ***Обторкує*** *знахідку, розгортає і, на диво собі і незміренну радість, бачить хліб! – сухий, причерствілий трішки, але ж хліб.* ***Знати*** *вже* ***з*** *самого* ***дотику****, це – житній* (В. Барка). Часто предикати *чути* та *відчути* поєднані з іменниками-соматизмами *долоня, рука, палець* та ін., які конкретизують сприйняття, наприклад: ***Іван доторкнувся*** *до купи* ***долонею*** *й* ***відчув, що*** *нитки мокрі* (О. Ірванець). ***Пан Вербовський відчув рукою*** *холодне, вкрите дрібним різьбленням, руків'я пістоля* (Д. Білий). Структура конструкцій з предикатами тактильного сприйняття не відзначається

своєрідними особливостями, оскільки домінують конструкції з експлікованими суб'єктом, предикатом та об'єктом сприйняття.

Вербалізація інформації, сприйнятої за допомогою смаку та нюху, представлена в евіденційній конструкції в основному предикатами *чути* та *відчувати*, часто конкретизованими іменниками *запах, ніс, смак*. На обмежену кількість лексем зі значенням вираження смаку та запаху вказував І. Франко: "Смак і запах, хоч безмірно важні для фізіології нашого тіла, для психології мають далеко меншу вагу. Відповідно до сього і наша мова найбагатша на означення вражень зору, менше багата, але все-таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення вражень смаку і запаху" [123, с. 78]. Як зазначає В. Дятчук, на сприймання запаху вказують дві типові синтаксичні конструкції: у першій іменник із загальним значенням "запах" виступає в ролі підмета-діяча і, як правило, поєднується з характерними дієсловами на зразок *п'янить, паморочить, душить, ріже, дратує, лоскоче* та ін.; у другій дієслово зі значенням "сприймати" поєднується з іменником на позначення запаху загалом, що виступає у ролі об'єкта дії, а в реченні виконує функцію додатка: "*хтось чує* (*вбирає, ковтає*) *запах*" [57, с. 35]. Якщо предикати *пахнути, п'янити, тхнути, смердіти, ширитися* і под. позначають стан суб'єкта як джерела поширення запаху, то предикати *чути, відчувати, пити, вдихати, вловлювати, нюхати* вказують на сприйняття запаху суб'єктом за допомогою рецепторів нюху: ***Я своїм носом чула, що*** *з її вивода цілу петрівку на все село смерділо вишкварками* (І. Нечуй-Левицький). *Я заїхала в гараж і, виходячи з машини,* ***відчула, як*** *на мене* ***війнуло запахом*** *тліні. Той дух сходив од майстерні. Дух мертвої глини…* (В. Шкляр). *[…] пахло переважно ковбасою з часником, квашеними огірками і смаженою цибулею, а одного разу* ***я*** *навіть* ***вловив запах*** *дерунів і заковтнув слину, я не міг собі уявити, щоб у бібліотеці, у цьому храмі знань, була кухня, де смажили пляцки, проте відшукати кухню мені не вдалося навіть за запахом* (Ю. Винничук).

Виявлено контексти, у яких лексеми на позначення сприйняття запаху виявляють здатність вживатися у значенні "інтуїтивно відчувати": *Мій* ***нюх***

підказував, що *рано чи пізно я розгадаю цю сатанинську головоломку, натраплю на якийсь слід, бо, як ви знаєте, Анастасіє Михайлівно, слідів не лишають тільки привиди, а я в них не вірю* (В. Шкляр). У таких конструкціях немає ситуації сприйняття запаху: предикати експлікують процес мислення, а отже, актуалізують інференційний модус.

Предикати на позначення сприйняття смаку в дослідженому матеріалі представлені дієсловами *чути* і *відчувати: Сплюнув і* ***відчув, що*** *кров виплюнув* (В. Лис). У конструкції дієслово *відчув*, очевидно, означає "відчув на смак", хоча характер сприйняття інформації не конкретизовано. Ми не виявили спеціалізованих предикатів, призначених для сприйняття смаку. Дієслова *пробувати, куштувати, смакувати, дегустувати, пригублювати, кусати, ковтати* і подібні пов'язані з процесом приймання їжі, однак не відображають суті сприйняття смаку. Вони супроводжують предикати *чути* і *відчувати*, проте самостійно не виражають сприйняття смаку, а доповнюють, конкретизують загальний сенсорний предикат *чути* чи *відчувати*: ***Дівчина прикусила*** *губи, щоб стримати крик,* ***і відчула*** *солонуватий присмак крови* (Д. Білий). *Так взяв, знаєте, в пальці чудову сочисту сливу… і* ***почув в роті*** *приємний солодкий* ***смак*** (М. Коцюбинський).

Отже, сенсорні предикати актуалізують інформацію різного виду: якщо предикати візуального та слухового сприйняття вводять інформацію буттєвого типу, то тактильні, одоративні та густативні предикати актуалізують перцептивну інформацію, яка, як правило, не позначає фактів із життя, проте на основі такої інформації можна дійти висновку про певну подію, що відбулася. Визначення евіденційних засобів, що виражають сенсорне сприйняття, можливе виключно з урахуванням семантичних особливостей предикатів. П'ятикомпонентна сенсорна система – зорова, слухова, нюхова, смакова, тактильна – зумовлює наявність у мові відповідних предикатів, що конкретизують способи сприйняття інформації. Сенсорним евіденційним предикатам властивий міжмодусний характер, оскільки контекстуальна зумовленість актуалізує одну із диференційних сем, яка стає домінантною.

Основними лексико-граматичними класами слів, які виражають сенсорне сприйняття, є дієслова та предикативи, що зумовлено їхньою здатністю позначати стан та процес, а також іменники із семантикою сприйняття.

3.2.3 Вторинні предикативні конструкції як репрезентанти перцептивної евіденції

Як уже було зазначено, ВПК засвідчують дворівневу семантико-синтаксичну структуру речення: вторинний предикат зумовлює наявність двох ситуацій – подійної, вираженої основним реченням, і перцептивної, яка розкриває зміст сенсорно сприйнятої інформації. У структурі речення ВПК є виразником перцептивного модусу, тому що позначають вказівку на інформацію, сприйняту органами чуття.

Серед ВПК з перцептивною семантикою найбільш продуктивними є дієслівні ВК, що вказують на візуальне та аудіосприйняття інформації, наприклад: *Не встигли приїхати, а вже знову,* ***бачимо****, пустили коні й воли свої пастися на землі святого кляштора нашого біля річки Горенки* (В. Нестайко). *І правиця його, біла,* ***бачу****, не намозолена, земелькою не витатуйована навік, як у селян* (В. Дрозд). *О, вже,* ***чую*** *, мій партизан заявився* (О. Гончар). *По той бік,* ***чую****, риплять кроки Баташвілі – мого напарника* (А. Дімаров). Особливість таких конструкцій у тому, що ВК виражений дієсловом на позначення сенсорного сприйняття у 1-ій ос. одн. чи мн. Кількісно переважають ВК зі значенням візуального сприйняття.

Серед евіденційних структур, що презентують візуально сприйняту інформацію, основними є конструкції із родо-видовими формами ВК *“бачити”*: *Ми зі Славком не куримо, а Рудий бере і навіть малий Грицик,* ***я якось бачив****, попахкував* (О. Вільчинський). *То ти,* ***я бачу****, все-таки п’яний сьогодні, – стенувши плечима, знову повторив Стецько* (О. Ільченко). *А хлібець наш,* ***бачимо****, у Германію пливе* (В. Дрозд). *Його лице ясніло якимсь незвичайним блиском, очі горіли, на устах тремтів щасливий усміх, готовий,*

***бачилось**, в одній секунді зірватися бурею і вибухнути веселим, сердечним реготом* (І. Франко). ВК *бачити* як основний предикат реалізує перцептивний та ментальний модуси. Головний вияв семантики – сприймати зором – зумовлює перевагу перцептивного модусу: *До того ж, **я бачу**, тут багато червоних стережуть перехід* (В. Шкляр).

Зауважимо, що ВК *бач*, на нашу думку, не виражає евіденції, адже не стільки вказує на джерело інформації, як містить модальний зміст із семантикою привернення уваги, ствердження: *Голова в мене, **бач**, сива, а й досі не знайшов чого шукав* (О. Ільченко). Висловлення з ВК *бач* звернені до співрозмовника з метою активізації його уваги, про це свідчить походження частки *бач* від дієслова 2-ї ос. одн. *бачиш, бачите*. Отже, такі ВК не вказують на джерело повідомлення, а тільки апелюють до співрозмовника, адже у момент розмови зорового сприйняття немає: *Наші стежки раніше не сходилися, та перетнулися вони, **бач**, поза нами, схрестилися тісно, можна сказати, кровно, ми тепер наче рідні брати, тож я не вірю, що Веремій дорікне мені бодай словом* (В. Шкляр). У такій функції вживається ВК *дивися (сь): Ще більшим у Цілі був рот – аж до вух; губи повні, очі чорнющі, **дивись**, так і пришпилить тебе до своєї спідниці тими очима* (В. Шкляр).

ВК *видно* у більшості випадків вжитий як показник інференції. Основним критерієм для визначення перецептивної семантики у структурі предикатива *видно* є вказівка безпосереднього спостереження за подією: *Поки допровадив Інгігерду, вона, **видно**, трохи збентежена сотнями цікавих, які, не в звичай холодних скандинавів, проштовхувалися одне поперед одного, аби бодай оком кинути на заморську діву, приголомшена першою пишнотою отих небачено багатих хутр, промовила кілька слів по-слов'янськи* (П. Загребельний). Суб'єкт сприйняття безпосередньо бачив збентеженість Інгігерди, тому використав предикатив для вказівки на візуальне джерело інформації.

Субстантивно-прийменникових ВК з візуальною семантикою не виявлено, оскільки вони здебільшого функціонують як другорядні синтаксеми у складі основного речення.

Інформація, сприйнята слухом, представлена конструкціями із ВК *чути*: *Коли ось двері на ґанок – рип! – виходять троє: двоє,* ***чую****, фашисти, а третій Панько Нужник, – за старосту вони його призначили* (Остап Вишня). *Ззаду в садках,* ***чути було****, стояв гомін, а нижче – там, на шосе, стояв клекіт* (І. Багряний). Аналізований матеріал дає підстави стверджувати, що ВК *чути* є головним показником аудіоінформації. Його варіантом є предикатив *чутно*: *Під татом,* ***чутно було****, рипнув стілець* (А. Дімаров), який, однак, часто використовується як репортативний показник.

Виявляємо ВК *чути* зі значенням "*відчувати*": *На очі навернулися,* ***чув він****, сльози* (Панас Мирний). У такому випадку інформація сприйнята не за допомогою слуху, а за допомогою загального відчуття, яке є особливим джерелом інформації. Інформація, сприйнята за допомогою відчуття, не сприймається п'ятьма зовнішніми сенсорними рецепторами, а пов'язана із внутрішнім фізіологічним станом мовця: *Тим часом бовтанка,* ***як відчув Теофіль****, і справді дивно почала в ньому бовтатися, ніби вихилив горня міцної горілки, але не хміль його брав, а щось ближче до одурманення* (В. Шевчук). Іншими за семантикою є ВК, що позначають інтуїтивне відчуття: *І суспільна вага,* ***відчуваю****, на пару серцевих нападів потягне* (Люко Дашвар), однак, окрім семантичної відмінності, окремих особливостей використання вказаних ВК у граматичному ладі мови не виявлено.

ВК, що позначають сприйняття на дотик, смак та нюх, не виявлені, що, очевидно, зумовлено загалом незначним обсягом лексики для вираження цих способів сприйняття.

Допоміжним засобом вираження евіденційної перцептивної семантики є дієприслівниковий та дієприкметниковий звороти. Позначаючи додаткову дію сприйняття, зворот доповнює семантику основної дії, вираженої предикатом: *Там у чаді смолоскипів сновигала заклопотана обслуга і,* ***відчувши в повітрі теплу вогкість****, він збагнув, що втрапив куди слід* (М. Соколян). *Чомусь ще згадувалось їй у цьому лісі оте випадкове,* ***почуте від сторонньої жінки****: "Дарую вам зірку"* (О. Гончар). Наприклад, у реченні ***Бачачи****,* ***що*** *Андрій зціпив*

зуби й не реагує ні на які його слова так, як він хотів би, Сергєєв посміхається іронічніше, але не злоститься (І. Багряний) дієприслівник позначає додаткову дію – візуальне сприйняття інформації, яка доповнює основну, кодифіковану предикатом *посміхається*. У дослідженому матеріалі виявлено звороти, що за семантикою позначають всі способи вираження сприйняття, однак вони не виявляють граматичних особливостей, відмінних від зворотів, які номінують репортативне та інференційне сприйняття. Зауважимо, що різні за семантикою звороти часто доповнюють зміст основного речення, надаючи більшої інформативності всій конструкції: *Вся ніч минула в шарварку, в плачах, діти краяли душу своїм розпачливим криком,* ***чуючи, як*** *кулі б'ють по черепиці будинків,* ***бачачи*** *– вперше в житті – над садками моторошне світло чужих ракет* (О. Гончар).

Отже, ВПК перцептивної евіденції представлені ВК та дієприслівниковими і дієприкметниковими зворотами, які позначають сенсорне сприйняття. Основу ВПК становлять дієслівні ВК, що виражають візуальне та аудіосприйняття. ВПК доповнюють семантику основного речення вказівкою на інформацію, сприйняту органами чуття. Особливостей, які відрізнять ВПК перцептивної від ВПК репортативної чи інференційної семантики, не виявлено.

У результаті дослідження встановлено, що інференція – непряме безпосереднє отримання інформації, реалізоване за допомогою досвіду чи безпосереднього сенсорного сприйняття результатів події, на основі яких способом когнітивної діяльності отримано цілісний висновок про подію, що становить логічну пропозицію. На граматичному рівні інференція репрезентована системою причинно-наслідкових зв'язків, кодифікованих предикатами та ВПК, що актуалізують інформацію, отриману в результаті процесу мислення. Основними засобами, що виражають інференційну семантику, є дієслова, іменники та предикативи у функції основних чи вторинних предикатів, що позначають когнітивну діяльність. Допоміжними засобами експлікації інференції є дієприслівники, дієприкметники, частки та

вигуки. В інференційних засобах, як засвідчив матеріал, виразно виявляються суб'єктивні смисли. Отож інференція, порівняно з репортативністю та перцептивністю, виражає не тільки евіденційну, а й епістемічну силу.

Інференція відзначається особливим евіденційним структурно-семантичним змістом у реченні, оскільки її структуру формують зумовлювальна та висновкова пропозиції. У прямій інференції пропозиції чітко протиставлені: на основі сенсорно сприйнятої інформації, яка становить зміст зумовлювальної частини, суб'єкт інференції доходить висновку, який є основою висновкової частини. Евіденційний засіб, як правило, є елементом зумовлювальної пропозиції, тому що актуалізує висновкову інформацію. Непряма інференція виражає констатацію висновкової інформації без зазначення підстав, тому зумовлювальна частина імплікована.

Зумовлювальна пропозиція, як правило, є модусною: відображає мисленнєву дію, спрямовану на виведення нової інформації. Вважаємо, що в українській мові варто визначати інференційний модус, структурований модусом розуміння, знання, пам'яті, припущення та сну. Загалом інференційний модус опосередкований перцептивним і репортативним модусами: сенсорно сприйняті ознаки чи повідомлення від інших осіб є базою для логічного висновку про подію. Вид модусу визначає семантика основного чи вторинного предиката.

На синтаксичому рівні інференційна семантика представлена конструкціями, які називаємо інферентивом. Основною конструкцією для вербалізації інференції є з'ясувальний інферентив, що зумовлено здатністю предиката реалізувати об'єктну валентність, виявлену у підрядному оформленні. Іншим видом конструкцій є простий неелементарний інферентив, у якому евіденційний засіб виражений вторинною предикацією – ВК та відокремленими зворотами. За будовою інферентив не відрізняється від репортатива та перцептива, має той самий принцип організації, а саме: предикат, об'єкт та суб'єкт.

Перцептивність – концептуалізація сприйняття дійсності засобами лексичного та синтаксичного мовних рівнів. Зміст евіденційної перцептивності зумовлений ситуацією і способом сприйняття, а тому є неоднорідним, бо охоплює візуальне, аудіо, нюхове, смакове сприйняття та сприйняття на дотик. Це в лексико-семантичній і семантико-граматичній підсистемах мови проектовано на мовні засоби, що формують перцептивний модус. Морфологічна природа засобів вираження евіденційної перцептивної семантики дублює сукупність засобів вираження інференції та репортативності.

Інваріантним способом вираження перцептивної евіденції є складнопідрядний перцептив, основу якого становить сенсорний предикат і об’єктна пропозиційна частина. У складному перцептиві засобами зв’язку частин є сполучники та (або) валентна сила предиката, що не впливає на здатність виражати евіденцію.

Отже, світосприйняття та світрозуміння репрезентоване в мові лексичними та синтаксичними засобами, які виконують евіденційну функцію, коли мовець актуалізує сенсорно сприйняту інформацію з метою зазначити джерело її походження.

Література до розділу

1, 6, 8, 15, 21, 30, 31, 33, 43, 45, 53, 57, 61, 74, 81, 87, 102, 104, 110, 111, 112, 123, 124, 125, 129, 130, 131, 144, 145, 147, 169, 170, 173, 176, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 191, 193, 195, 196.

ВИСНОВКИ

Питання категорійного складу мови останнім часом набувають актуальності у зв'язку з дослідженням мовних явищ із урахуванням поліаспектного підходу. Об'єктом вивчення граматики, комунікативної лінгвістики, прагматики стає евіденція – мовна категорія, концептуальною основою якої є вказівка на джерело інформації. У кожній мові евіденція має особливий статус і набір мовних засобів вираження, що зумовило дослідження евіденції в українській мові.

У результаті дослідження встановлено, що:

1. Природа евіденції в українській мові визначена особливою семантикою, функціями та комунікативною зумовленістю засобів вираження. Вказівка на джерело інформації у процесі спілкування є важливою, оскільки реалізує евіденційну, авторизувальну, прагматичну, інформаційну та кваліфікативно-епістемічну функції. Функціональне призначення мовних засобів, семантичний інваріант – евіденційність, вербалізація лексико-семантичними та синтаксичними засобами визначають функціональну та комунікативну природу евіденції. На нашу думку, евіденція – це функціонально-семантична категорія, модусна семантика якої вказує на джерело інформації, репрезентоване комунікативно зумовленими засобами та способами вираження.

2. В українській мові евіденція не виявляє обов'язкового вираження та не має грамем, спеціалізованих на вираженні джерела інформації. Евіденційна семантика експлікована у будь-якій позиції речення лексичними та синтаксичними засобами, що визначають функціонально-семантичну природу евіденції. Вибір мовних засобів для позначення способу отримання інформації залежить від інтенцій мовця та ситуацій сприйняття.

3. Засоби вербалізації евіденції не тільки експлікують джерело інформації, а й виражають додаткові суб'єктивні смисли, що є основою для кореляції евіденції з епістемічною модальністю, оцінністю, авторизацією.

Епістемічна модальність проектована на евіденцію у здатності евіденціалів виражати значення категоричної чи проблематичної достовірності. Взаємодія евіденції та авторизації ґрунтована на суб'єктивній кваліфікації інформації з погляду її авторства. Зв'язок евіденції з оцінністю виявлений у можливості вираження мовцем в евіденційному засобі ставлення до змісту пропозиції. Суб'єктивний компонент семантики евіденційного засобу залежить від способу сприйняття інформації. Як засвідчив матеріал, високим ступенем суб'єктивності відзначені засоби, що презентують інференційну та репортативну семантику. Евіденція як комунікативна семантика корелює з інтенцією: вибір евіденційних засобів визначений наміром мовця, тому є прагматично орієнтованим інструментом, який актуалізує інформацію з погляду способу її отримання. Вказівка на джерело інформації в українській мові не є обов'язковою: мовець використовує евіденційні засоби для реалізації комунікативної мети, тому їхній вибір зумовлений інтенціями мовця.

4. Концепція евіденції представлена у типології джерел інформації – способах отримання інформації, які визначають її походження, – свідчення від інших осіб, власне сенсорне сприйняття, логічний висновок, припущення тощо. Отож евіденція ґрунтується на семантиці інформації, отриманої в результаті категоризації та концептуалізації дійсності за допомогою мовлення, чуттєвого сприйняття, мислення. Евіденційний континуум формують репортативність, інференція та перцептивність, які виразно відображають структуру семантики евіденції в українській мові.

5. Повідомлення інформації від зовнішнього джерела дослівно чи зі збереженням основного змісту становить зміст репортативності. Репортативна семантика найбільш виразно засвідчує зв'язок евіденції з авторизацією, оскільки опосередкована суб'єктом-інформатором та суб'єктом-першоджерелом. Репортативність структурована повідомленням інформації від визначеного суб'єкта-першоджерела та без зазначеного суб'єкта-першоджерела, що часто зумовлює достовірність /недостовірність інформації. Основними репрезентантами евіденційної репортативної семантики є дієслівні

предикати, що визначають мовлення як дію, якій властиві певна мета, обставини, особливості спілкування: *говорити, казати, розповідати, розказувати, заявляти, сповіщати, оголошувати, повідомляти, оповіщати, наголошувати, натякати, доповідати, підкреслювати, зауважувати, попереджати, звітувати, донести, тлумачити, коментувати, вказувати, мовити, шепотіти, зазначати* та ін. Іншими лексико-граматичними засобами вираження репортативної евіденції є іменники *повідомлення, чутки, плітки, відповідь, виступ, доповідь, аргумент, заява, новина, інформація, розповідь, історія та ін.*, зокрема субстантивно-прийменникові конструкції *за словами, зі слів, за висловом, з розповіді* та ін., дієприкметники та дієприслівники, а також частки *мовляв, мов*, які формують репортативний модус. На синтаксичному рівні репортативні засоби представлені базовими та вторинними предикатами у складі вторинних предикативних конструкцій, а також другорядними синтаксемами у простому та складному реченнях.

6. Основою інференції є інформація, отримана в результаті логічних міркувань на основі сенсорно сприйнятих результатів чи пресупозитивних знань. Інференційна семантика формує інференційний модус, структурований предикатами на позначення розуміння, знання, пам’яті, припущення та сну. Інференційна семантика засвідчує зв’язок евіденції з епістемічною модальністю, оскільки виснувана інформація відзначається високим рівнем суб’єктивності. На основі матеріалу виокремлено пряму та непряму інференцію, диференційними ознаками яких є логічний висновок за результатами сенсорного сприйняття та висновок на основі фонових знань. Основними засобами вираження інференції є дієслова *пам’ятати, знати, пригадати, згадати, думати, мислити, міркувати, вважати, здаватися, виявлятися, розуміти, здогадатися, дізнатися, припускати роздумувати, гадати, вбачати, підозрювати, видаватися* та ін. Інференційний модус формують також іменники *думка, знання, припущення, здогад, висновок, міркування, пропозиція*, зокрема субстантивно-прийменникові конструкції *на мою думку, як на мене, на моє переконання*, предикативи *очевидно, відомо,*

здається, зрозуміло, значить, схоже, по-моєму, по-нашому, а також вигуки *а-а, ага* та ін.

7. Сенсорно сприйнята інформація (візуально чи невізуально) є основою перцептивності. Сприйняття світу не обмежується одним типом сенсорики, воно синкретичне, однак візуально сприйнята інформація є найбільш типовим і точним способом отримання інформації. Це відображено на мовному рівні у численному функціонуванні предикатів зорового сприйняття. Преферентними засобами вираження евіденційної перцептивної семантики є предикати на позначення сенсорного сприйняття зором, слухом, нюхом, смаком, дотиком. Для вираження інформації, отриманої за допомогою візуального сприйняття, призначені дієслівні предикати *бачити, дивитися, помічати, зауважувати, спостерігати, вгледіти, вдивлятися, виглядати, визирати, оглядати, споглядати, придивлятися* та ін., іменники *погляд, зір, очевидець, свідок, спостерігач, споглядач* та ін., субстантивно-прийменникові конструкції *за спостереженнями, в моїй присутності, перед очима, перед носом, у мене на очах, переді мною, при мені*, а також предикативи *видно, помітно*. Аудіосприйняття актуалізоване дієсловами *чути, слухати, прислухатися, вслухатися, зачути, наслухатися, розслухати, підслухати, причутися*, *зауважити*, іменниками *слух, вухо, звук*, які функціонують у стійких дієслівно-іменникових сполуках, та предикативом *чутно.* Сприйняття інформації за допомогою смакових, нюхових, дотикових аналізаторів виражене спільними для них дієсловами *відчути, почути*, а також спеціальними для кожної групи зокрема: для вираження інформації, отриманої за допомогою рецепторів нюху, слугують дієслова *нюхати, вловлювати (носом), розбирати, ширитися, нестися* (з іменником *запах*); сприйняття дотиком виражене дієсловами *щупати, почувати, доторкнутися, помацати, чіпати*, *гладити*, *притулитись*, *обійняти*, *попробувати (на дотик)*; сприйняття на смак передано дієсловами *попробувати, розсмакувати* та іменником *смак.* У результаті дослідження встановлено, що особливість предикатів сприйняття виявлена у здатності формувати перцептивний та інференційний модуси. Вид модусу зумовлений

контекстом і характером пропозиції. Сенсорним евіденційним предикатам властивий міжмодусний характер, оскільки контекстуальна зумовленість актуалізує одну із диференційних сем, яка стає домінантною. Співвідношення диктуму та модусу в конструкціях із сенсорним предикатом є іншим, ніж із репортативним чи когнітивним: диктум і модус “зливаються”, немає чіткого протиставлення диктумного й модусного смислів.

8. Природа засобів експлікації евіденції зумовлена лексичним і синтаксичним способами вираження. Лексичний спосіб кодифікації евіденції полягає у закріпленні за мовною одиницею як компонента евіденційної структури семантики джерела інформації. У лексико-семантичній системі є група спеціалізованих лексем з іманентними евіденційними властивостями, що виконують функцію експлікаторів евіденції. Синтаксичний спосіб репрезентації джерела інформації представлений монопредикативними конструкціями із вторинною предикацією та поліпредикативними конструкціями зі сполучниковим і безсполучниковим зв’язком. Своєрідним виявом синтаксичного способу вираження репортативної евіденції є речення з прямою мовою. Обов’язковими компонентами евіденційної конструкції є власне інформаційна частина – повідомлюваний факт об’єктивної дійсності, що розкриває основний зміст повідомлення, та джерело – спосіб отримання інформації, виражений предикатом мовлення, мислення, сприйняття. Процес сприйняття не може відбуватися без суб’єкта вказаної дії, тому випадки односкладності чи безособовості речень на формально-граматичному рівні, що засвідчують імплікацію суб’єкта сприйняття, мають обов’язкове суб’єктно-предикатне відношення на семантичному рівні.

9. Основним виявом синтаксичного способу вербалізації евіденції є з’ясувальне речення, що мотивовано пропозиційною правобічною валентністю евіденційного предиката. У межах складного і простого речень репрезентовано цитатив, чутки, інферентив та перцептив як основні види реалізації евіденційної семантики. Структурний аналіз засвідчив, що головна (модусна) частина речення є монопредикативною, утвореною евіденційним модусним

предикатом, натомість до складу підрядної (диктумної) входить, як правило, кілька пропозицій.

Отже, евіденція відзначається універсальною семантикою, властивою поняттєвим і мовним категоріям, та виявлена в українській мові в лексико-семантичній і семантико-граматичній підсистемах мови. Перспективність дослідження полягає в детальному вивченні репортативності, інференції та перцептивності як семантичних різновидів евіденції з погляду реалізації евіденційних стратегій, а також у дослідженні засобів вираження евіденції та встановленні їхнього співвідношення на матеріалі текстів окремих стилів (публіцистичного, наукового, офіційно-ділового та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдевнина О. Ю. Категория восприятия и средства её выражения в современном русском языке : автореф. дисс. … докт. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык”. Москва, 2014. 47 с.

2. Агафонова А. М. Авторизовані конструкції в сучасній українській мові : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова”. Чернівці, 1999. 183 с.

3. Агафонова А. М. Проблема авторизованої оцінки у мовленні: культурологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Філологія.* 2004. Вип 34. С 311–317.

4. Азарова Л. Є., Сосинович Е. С. Дієприслівники в українській мові: статус, функціонування : монографія. Вінниця, 2005. 124 с.

5. Алисова Т. Б. Очерки синтаксиса итальянского языка (Семантическая и грамматическая структура простого предложения). Москва, 1971. 293 с.

6. Андерсон Дж. Р. Когнитивная психология. Москва, 2002. 496 с.

7. Арутюнова Н. Д. Показатели чужой речи *де, дескать, мол. Язык о языке* : сборник статей. Москва, 2000. С. 437–452.

8. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва, 1999. 896 с.

9. Астахова Т. Н. Вводные предложения как средство выражения эвиденциальности в немецких медиатекстах. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета.* 2014. №5(90). С. 96–99.

10. Астахова Т. Н. Полевая структура эвиденциальности в немецком медиадискурсе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”. Архангельск, 2016. 25 с.

11. Бабер Н. В. Реализация категории эвиденциальности в немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”. Москва, 2012. 23 с.

12. Баджанлы Э. Категория эвиденциальности в турецком языке в функционально-семантическом аспекте (в сопоставлении с алтайским языком) :

автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.22 “Языки народов зарубежных стран Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии”. Москва, 2005. 24 с.

13. Барчук В. М. Граматична темпоральність : Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ, 2011. 416 с.

14. Барчук В. М. Морфологічний рівень репрезентації таксису. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*. 2015. Вип. 36. С. 4–15.

15. Барчук В. М. Складні безсполучникові речення староукраїнської мови : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова”. Івано-Франківськ, 1996. 188 с.

16. Барчук В. М. Таксис передування / наступності в українській мові. *Лінгвістика* : збірник наукових праць. Луганськ. 2011. №1 (22). Ч. II. С.110–118.

17. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова : монографія. Львів, 2014. 288 с.

18. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ, 2005. 270 с.

19. Безпояско О. К., Городенська К. Г. Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ, 1993. 335 с.

20. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англомовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм : автореф. дис. … докт. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови”. Київ, 2010. 37 с.

21. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. Тамбов, 2000. 123 с.

22. Болдырев Н. Н. Модусные категории в языке. *Когнитивная лингвистика: Ментальные основы и языковая реализация.* Санкт-Петербург, 2005. Ч. 1. С. 31–46. URL : http://www.boldyrev.ralk.info/dir/material/ 170ModKat Ub.pdf (дата звернення: 26.07.2016).

23. Бондарко А. В. К проблематике функционально-семантических категорий (Глагольный вид и “аспектуальность” в русском языке). *Вопросы языкознания.* 1967. №2. С. 18–31.

24. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград, 1984. 136 с.

25. Вавринюк Т. Невласне-пряма мова як засіб суб’єктивації тексту. *Мандрівець*. 2004. № 2. С. 45–47.

26. Виноградов В. В Русский язик : грамматическое учение о слове. Москва, 2001. 720 с.

27. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення : монографія. Київ, 1983. 219 с .

28. Вихованець І. Р. Граматика української мови : синтаксис. Київ,1993. 368 с.

29. Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності. *Українська мова*. 2002. №1. С. 25–31.

30. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ, 1992. 224 с.

31. Вімер Б. Показатели с цитативной и инферентивной функциями в русском и польском языках − коммуникативные механизмы семантического сдвига. *Lexikalische Evidenzialitätsmarker in slavischen Sprachen.* Wien, 2008. P. 335–376.

32. Власова Е. А. Способы передачи чужой речи в русских летописях XII–XVI вв. : дисс. … канд. филол.. наук : 10.02.01 “Русский язык”. Москва, 2014. 363 с.

33. Гальона Н. П. Особливості семантико-синтаксичної валентності модусних предикатів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* 2011. Вип. 8. С. 120–125.

34. Герджиков Г. Преизказването на глаголното действие в българския език. София, 1984. 272 с.

35. Гірняк С. П. Структурно-семантична організація словотворчих гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові XIX–XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Донецьк, 1999. 23 с.

36. Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови”. Київ, 2005. 24 с.

37. Голянич М. И. Словообразовательные поля корней со значением говорения в современном украинском языке : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Украинский язык”. Киев, 1979. 24 с.

38. Городенська К. Г. Власна й транспозиційні функціональні сфери порівняльних сполучників подібності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика.* 2007. Вип. 5. С. 9–15. URL : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1546. (дата звернення 20.05.2017).

39. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : монографія. Київ, 1991. 192 с.

40. Городенська К. Г. Проблема двоскладності – односкладності в контексті історичного й дериваційного синтаксису. *Мовознавство* : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгресу україністів. Київ, 2002. С. 51–55.

41. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. Київ, 2010. 208 с.

42. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ, 2004. 336 с.

43. Гошилик В. Б. Семантико-синтаксична структура речень із предикатними стійкими дієслівно-іменними сполуками в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.

44. Григоренко М. Ю. Модусный статус эвиденциальности в современном русском языке. *Вестник Московского государственного обласного университета. Русская филология.* 2009. № 4. С. 73–77.

45. Григоренко М. Ю. Функционально-семантическое поле эвиденциальности в современном русском языке : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01 “Русский язык”. Белгород, 2011. 211 с.

46. Гріпцов В. І. Структурно-семантичні та прагматичні особливості речень з прямою мовою (на матеріалі сучасної іспаномовної художньої прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови”. Київ, 2008. 21 с.

47. Гуйванюк Н. В. Переповідні конструкції у художніх творах та літературно-критичних працях Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля* : матеріали міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). Львів, 2010. Т. 2. С. 402–414.

48. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : вибрані праці. Чернівці, 2009. 664 с.

49. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці, 1999. 336 с.

50. Гут Н. В. Слова автора при прямій мові в системі художнього тексту (на матеріалі творчості Григорія та Григора Тютюнників) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Київ, 2009. 20 с.

51. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Чернівці, 2006. 20 с.

52. Дев’ятих Ю. В. Еволюція поняття пряма мова у контексті зміни наукової парадигми. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Філологія*. 2013. Вип. 35. С. 91–93.

53. Девятова Н. М. Диктумно-модусная организация сравнительных конструкций в русском языке : автореф. дисс. … докт. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык”. Москва, 2011. 49 с.

54. Джочка І. Ф. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення часток як засобу формування мовленнєвої компетенції студентів-філологів (на

матеріалі твору Адама Міцкевича “Пан Тадеуш” у перекладі Максима Рильського). *Актуальні проблеми викладання літератури у середній та вищій школі. Султанівські читання*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. ІІ. С. 32–40.

55. Доценко О. Л. Модальність у вираженні об’єктно-з’ясувальних відношень : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Київ, 2001. 22 с.

56. Драган-Іванець Н. Модусна категорія персвазивності в медіатексті. *Мова і суспільство*. 2013. Вип. 4. С. 221–225.

57. Дятчук В. В. Як передається в мові відчуття запаху. *Культура слова*. 1978. Вип. 15. С. 35 – 42.

58. Есперсен О. Философия граматики. Москва, 1958. 400 с.

59. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва, 2005. 350 с.

60. Золотова Г. А. Синтаксический словарь : репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. Москва, 2006. 440 с.

61. Иомдин Б. Л. Междометия догадки. *Языковая картина мира и системная лексикография*. Москва, 2006. С. 604–612.

62. Іщенко Н. Г. Семантична та поняттєва категорії у мовознавчих студіях. *Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Філологія. Педагогіка*. 2013. Вип. 2. С. 61–64.

63. Каксин А. Д. Эвиденциальность как функционально-семантическая категория уровня модальности (на примере русского и хантыйского языков). *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*. 2010. Вып. 43. С. 52–56.

64. Каранська М. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ, 1995. 312 с.

65. Кобозева И. М., Захаров Л. М. Как много в этом звуке... (просодико-семантические варианты русского междометия А). *Лингвистическая полифония*. Москва, 2007. С. 609–627.

66. Кобрина О. А. Категория эвиденциальности в современном английском языке: семантика и средства выражения : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”. Санкт-Петербург, 2003. 159 с.

67. Кодухов В. И. Прямая и косвенная речь в современном русском языке. Ленинград, 1957. 87 с.

68. Козинцева Н. А. Типология категории засвидетельствованности. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии* : сборник статей памяти Наталии Андреевниы Козинцевой. Санкт-Петербург, 2007. С.13–36.

69. Комарова З. І. Формально-синтаксичні і семантико-функціональні параметри дієприслівникових зворотів у структурі речення : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Київ, 2003. 22 с.

70. Кононенко В. І. Смисл у функціонально-комунікативному аспекті. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ, 2007. Вип. 30. С. 33–39.

71. Костусяк Н. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія. Луцьк, 2012. 452 с.

72. Коць Л. М. Дієприслівник у сучасній українській літературній мові. Київ, 1964. 161 с.

73. Кузьмич О. М. Віддієслівні утворення в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Луцьк, 1996. 16 с.

74. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці, 2011. 672 с.

75. Кульбабська О. В. Інфінітив як засіб предикації у структурі простого речення. *Вісник Дніпропетровського університету.* 2007. № 4/2. С. 129–135.

76. Кульбабська О. В. Критерій більшої / меншої складності речень як інструмент розмежування первинної та вторинної предикації. *Мовознавчий вісник* : збірник наукових праць. Черкаси, 2009. № 8. С. 275–285.

77. Кульбабська О. В. Напівпредикативні конструкції в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Чернівці : ЧДУ, 1998. 17 с.

78. Кунець Х. Безособові синтаксичні структури як евіденційна стратегія в англомовному науковому тексті гуманітарного спрямування. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Філологія.* 2015. Вип. 55. С. 138–140.

79. Кучеренко І. К. Зміст поняття "пряма мова" з погляду синтаксису. *Актуальні проблеми граматики*. Львів, 2003. С. 147–153.

80. Кшановський О. Категорія евіденційності в сучасній перській мові. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2014. Вип. 29. С. 86–95.

81. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1975. 304 с.

82. Лисак Л. К. Синтаксико-стилістичні функції речень з дієприслівником у стилях сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова". Харків, 2007. 20 с.

83. Малихіна С. В. Функціональний аспект "чужої мови" в науковому тексті : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова". Харків, 2000. 16 с.

84. Матулевська Т. Функційний потенціал віддієслівних часток української мови в публіцистичних текстах початку XXI століття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика*. 2015. Вип. 22. С. 38–43.

85. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. Ленинград, 1978. 387 с.

86. Мірченко М. В. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення. *Граматика слова і граматика мови* : збірник наукових праць, присвячений ювілею д. філол.н., проф., чл.-кор. НАН України, І. Р. Вихованця. Донецьк, 2005. С.175–190.

87. Мудрак Я. В. Семантико-синтаксична структура речень з фактивними предикатами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова". Івано-Франківськ, 2010. 20 с.

88. Невська Ю. В. Модальність, оцінка, евіденціальність, емпатія: проблема визначення (на матеріалі епістолярію М. Куліша). *Лінгвістичні дослідження* : збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2014. Вип. 37. С. 185–192.

89. Ницолова Р. Взаимодействие эвиденциальности и адмиративности с категориями времени и лица глаголов в болгарском языке. *Вопросы языкознания*. 2006. №4. С. 27–45.

90. Ницолова Р. Модализованная эвиденциальная система болгарского язика. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии* : сборник статей памяти Н. А. Козинцевой. Санкт-Петербург, 2007. С. 107–196.

91. Ніка О. І. Евіденційність як категорія модусу у староукраїнських текстах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : збірник наукових праць. Київ, 2009. Вип. 18. С. 50–58.

92. Ніка О. І. Теорія модусу в сучасній лінгвістиці. *Українська мова*. 2011. № 2. С. 19–29.

93. Ніколаєва Н. Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Київ, 2003. 27 с.

94. Падучева Е. В. Есть ли в русском языке грамматически выраженная эвиденциальность. *Русский язык в научном освещении*. 2013. № 2 (26). С. 9–29.

95. Падучева Е. В. Показатели чужой речи: мол и дескать. *Известия РАН. Серия литературы и языка*. 2011. Т. 70. № 3. С. 13–19.

96. Падучева Е. В. Семантические исследования: семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива. Москва, 1996. 464 с.

97. Пашковська Г. О. Походження й семантичний розвиток українських дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Київ, 2008. 20 с.

98. Педченко С. До проблеми класифікації модальних партикул. *Філологічні науки* : збірник наукових праць. 2011. № 9 С. 82–87.

99. Педченко С. Функціонально-семантичні параметри порівняльно-гіпотетичних часток. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика*. 2008. Вип. 6. С. 73–80.

100. Плунгян В. А. Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира. Москва, 2011. 672 с.

101. Плунгян В. А. О показателях чужой речи и недостоверности в русском языке: мол, якобы и другие. *Wiener Slawistischer Almanach*, München, 2008. Sonderband 72. URL : https://www.academia.edu/8181009 (дата звернення: 03.06.2015).

102. Поповић Љ. Контрастивна граматика украјинског и српског језика: таксис и евиденцијалност. Београд, 2012. URL : http://www.sanu.ac.rs/Izdanja/ElIzdanja/Kontrastivan.pdf (дата звернення: 15.05.2016).

103. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва, 1958. Т. I-II. 536 с.

104. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. В. І. Кононенка. Київ, Івано-Франківськ, Варшава, 2010. 408 с.

105. Пянковська І. В. Засоби вираження евіденційності в німецькій мові. *Наукові записки КДПУ. Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград, 2012. Вип. 105 (1). С. 381–384.

106. Пянковська І. В. Категорія епістемічної модальності (на матеріалі німецької мови). *Наукові записки КДПУ. Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2014. Вип. 127. С. 450–454.

107. Ринберг В. Л. Несобственно-прямая речь и внутренний монолог в сфере средств передачи чужого высказывания. *Вопросы синтаксиса русского язика* : сборник статей. Ростов-на-Дону, 1971. 193–202.

108. Русанівський В. М. Дієслово. *Сучасна українська літературна мова*. Київ, 1969. С. 296–429.

109. Сасинович Е. С. Дієприслівники в сучасній українській мові : посібник для вчителів. Київ, 1963. 107 с.

110. Селиверстова О. Н. Труды по семантике. Москва, 2004. 960 с.

111. Семенова Т. И. Лингвистический феномен кажимости (на материале современного английского языка) : автореф. дис. … доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”. Иркутск, 2007. 35 с.

112. Сеченов И. М. Физиология и психология. *Избранные произведения* : у 2-х тт. Москва : АН СССР, 1952. Т. 1. 774 с.

113. Симонова К. С. Переповідні частки. *Культура слова*. Київ, 1983. Вип. 24. С. 42–49.

114. Скибицька Н. Очевидність і епістемічна модальність у комунікативно-прагматичному аспекті. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2002. №6. Кн. 2. С. 198–204.

115. Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ, 1994. 670 с.

116. Словник української мови : в 11-ти тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства / ред. І. К. Білодід. Київ, 1970-1980.

117. Стрельченко Н. С. Категорія предикативності в питаннях-перепитах. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Філологія.* 2015. Вип. 53. С. 236–239.

118. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ, 1972. 515 с.

119. Телеки М. М. Соціальні категорії модусу в сучасній українській мові : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. Кам’янець-Подільський, 2006. 208 с.

120. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : монографія. Київ – Миколаїв, 2007. 176 с.

121. Українська мова : енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П та ін. Київ, 2007. 752 с.

122. Ущина В. А. Позиціювання суб’єкта в сучасному англомовному дискурсі ризику : дис. … доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови”. Київ, 2016. 500 с.

123. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості : зібрання творів : у 50 т. Київ, 1980. Т. 31. 489 с.

124. Храковский В. С. Эвиденциальность и эпистемическая модальность. *Fourth International School in Linguistic Typology and Anthropology*. (Yerevan, September 21–28, 2005). Moscow, 2005. P. 347–349.

125. Храковский В. С. Эвиденциальность, эпистемическая модальность, (ад)мирaтивность. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии* : сборник статей памяти Н. А. Козинцевой. Санкт-Петербург, 2007. С. 600–632.

126. Чумаков Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью. Київ, 1965. 219 с.

127. Шабат-Савка С. Т. Граматичні маркери суб'єктивно-модальних інтенцій: вставні та вставлені конструкції. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 3. С. 240–250.

128. Шабат-Савка С. Т. Категорія a комунікативної інтенції: типові вияви та синтаксична реалізація в сучасній українській мові. *Українська мова*. 2013. № 1. С. 104–114.

129. Шабат-Савка С. Т. Суб'єктивно-авторські b інтенції та їх синтаксична репрезентація в публіцистиці Олеся Гончара. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. 2013. Вип. 16. С. 212–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tkht_2013_16_36 (дата звернення: 23.07.2016).

130. Шакирова Р. Д. Эпистемический статус высказывания (на материале современного немецкого языка) : автореф. дисс. … доктора филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки". Москва, 2006. 38 с.

131. Шаронов И. А. Когнитивные междометия: проблемы выявления и описания. *Русский язык в научном освещении*. 2008. № 2 (16). С. 71–88.

132. Шестухина И. Ю. Категория эвиденциальности в русском нарративном тексте: коммуникативно-прагматический аспект : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык". Барнаул, 2009. 17 с.

133. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 271 с.

134. Шинкарук В. Д. Репрезентації модусних категорій в сучасній українській мові. *Мовознавство*. 1999. № 2–3. С. 50–56.

135. Шитик Л. В. Синкретизм конструкцій із чужою мовою. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. 2011. Вип. 22. С. 230–237.

136. Шмелева Т. В. Семантический синтаксис : текст лекций из курса “Современный русский язык”. Красноярск, 1994. 47 с.

137. Шмелева Т. В. Смысловая организация предложения и проблема модальности. *Актуальные проблемы русского синтаксиса*. Москва, 1984. Вып. 1. С. 78–100.

138. Шульжук Н. Синтаксичні особливості конструкцій з чужою мовою у діалозі. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. Донецьк, 2001. Вип. 8. 319 с.

139. Юрчишин Т. В. Організація модусного змісту речень зі значенням узагальнення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія.* 2015. № 18. Т. 1. С. 62–64.

140. Яковлева Е. С. Значение и употребление модальных слов, относимых к разряду показателей достоверности-недостоверности : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык”. Москва, 1983. 171 с.

141. Якункіна Ю. О. Класифікаційні ознаки дієслів мовлення в системі дієслівної лексики сучасної української літературної мови. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки.* 2013. №2. С. 257–260.

142. Яслик В. І. Вираження евіденційного перцептивного модусу в структурі складнопідрядного з’ясувального речення з предикатами сенсорного сприйняття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)* : збірник наукових праць. Вінниця, 2015. Вип. 21. С. 115–120.

143. Яслик В. І. *Мовляв (мов)* як засіб вираження евіденції. *Лінгвістичні студії :* збірник наукових праць Донецького національного університету. Вінниця, 2016. Вип. 31. С. 26–30.

144. Aikhenvald A. Evidentiality. Oxford, 2004. 452 p.

145. Aikhenvald A. Information source and evidentiality: what can we conclude? *Rivista di Linguistica*. 2007. №19. P. 209–227.

146. Aikhenvald A., Dixon R. M. W. Studies in Evidentiality. Amsterdam – Philadelphia, 2003. URL : https://amerindias.github.io/referencias/aikdix03 evidentiality.pdf (дата звернення: 11.12.2014).

147. Ameka F. Interjections: The universal yet neglected part of speech. *Journal of Pragmatics.* 1992. № 18. P. 101–118.

148. Boas F. Tsimshian. *Handbook of American Indian Languages.* Washington, 1911. Part 1. 283–422.

149. Boye K. Epistemic meaning: A crosslinguistic and functionalcognitive study. Berlin, 2012. 373 p.

150. Chafe W. L. Evidentiality in English conversation and academic writing. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, 1986. 261–272.

151. Chafe W., Nichols J. Evidentiality: the linguistic coding of epistemology. Norwood, 1986. 346 p.

152. Cornillie B. Evidentiality and epistemic modality: On the close relationship between two different categories. *Functions of Language.* 2009. №16 (1). P. 44–62.

153. Coulmas F. Direct and indirect speech: A functional study. Berlin, New York, Amsterdam, 1986. 370 p.

154. Daiber T. Quotativmarker im Russischen (типо / типа). *Zeitschrift für Slawistik.* 2010. №55. P. 69–89.

155. de Haan F. Encoding Speaker Perspective: evidentials. *Linguistic diversity and language theories.* Amsterdam, 2005. P. 379–397.

156. de Haan F. Evidentiality and epistemic modality: setting boundaries. *Southwest Journal of Linguistics.* 1999. №18. 83–102.

157. DeLancey S. Evidentiality and volitionality in Tibetan. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, 1986. 203–213 p.

158. Diewald G., Smirnova E. Evidentiality in a German : linguistic realization and regularities in grammaticalization. Berlin – New York, 2010. 366 p.

159. Diewald G., Smirnova E. The Linguistic б Realization of Evidentiality in European Languages. Berlin, 2010. 371 p.

160. Faller M. Semantics and pragmatics of evidentials in Cuzco Quechua : Doctoral Dissertation, Stanford University, 2002. Length, 286 p.

161. Fauconnier G., Turner M. Compression and Global Insight. *Cognitive Linguistics*. 2000. Vol. 11. P. 283–304.

162. Feldman J. Does Vision Work? Towards a Semantics of Perception. *What is Cognitive Science?* Malden, Massachusetts , 1999. P. 200–221.

163. Friedman V. A. Evidentiality in the Balkans: Bulgarian, Macedonian and Albanian. *Evidentiality: the linguistic coding of epistemology*. Norwood, 1986. P. 168–187.

164. Güldemann T. Quotative indexes in African languages: A synchronic and diachronic survey. Berlin, 2008. 686 p.

165. Güldemann T., von Roncador M. Reported discourse: A meeting ground for different linguistic domains. *Typological studies in language*. Amsterdam, Philadelphia, 2002. Vol. 52. P. 173–179.

166. Haßler G. Epistemische Modalität und Evidentialität und ihre Bestimmung auf deiktischer Grundlage. URL : http://www.unipotsdam.de/ romanistik/hassler/pdf/ ModalitaetEvid.pdf (дата звернення: 12.09.2014).

167. Hopper P. J., Traugott E. C. Grammaticalization. Second edition. Cambridge, 2003. 276 p.

168. Ifantidou E. Evidentials and Relevance. Amsterdam, 2000. 225 p.

169. Jackendoff R. Semantics and Cognition. Cambridge, 1993.

170. Jacobson R. Russian and Slavic Grammar: Studies 1931 – 1981. Berlin – New York – Amsterdam, 1984. 160 p.

171. Kijko J. Evidentialität und epistemische Modalität in deutschen und ukrainischen informationsbetonten Pressetexten. *Text und diskurs*. 2013. № 6. P. 131–151.

172. Krause M. Epistemische Modalität: zur Interaktion lexikalischer und prosodischer Marker. Wiesbaden, 2007. 250 p.

173. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh. New York, 1999. 624 p.

174. Li Ch. Direct and Indirect Speech: A funtional Study. Berlin, New York, Amsterdam, 1986. P. 29–46.

175. Matthewson L. Evidence about evidentials: Where fieldwork meets theory. *Empirical approaches to linguistic theory. Studies in Generative Grammar*. Berlin, 2012. Vol. 80. P. 85–114.

176. Miller G. A., Johnson-Laird P. N Language and Perception. Cambridge, Mass, 1976. 760 p.

177. Mushin I. Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling. Amsterdam – Philadelphi, 2001. 273 p.

178. Neubert A. Die Stilformen der “Erlebten Rede” im neueren englischen Roman. Haale, 1957. 179 p.

179. Palmer F. R. Mood and Modality. Cambridge, 1986. 243 p.

180. Pechey G. Mikhail Bakhtin: The World in the World. 2007. 257 p.

181. Plungian V. A. The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics.* 2001. № 33 (3). P. 349–357.

182. Plungian V. A. Types of verbal evidentiality marking: an overview. *Linguistic realization of evidentiality in European languages*. Berlin, 2010. P. 15–58.

183. Schank R. C., Abelson R. P. Knowledge and Memory: The Real Story. Hillsdale, 1995. P. 1–85. URL : http://cogprints.org/636/1/KnowledgeMemory_SchankAbelson_d.html (дата звернення: 07.05.2015).

184. Sweetser E. E. From etymology to pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. *Cambridge Studies in Linguistics*. Cambridge, 1990. 174 p.

185. Talmy L. The Relation of Grammar to Cognition Text. *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam, 1988. P. 165–205.

186. Taylor J. R. Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory. Oxford, 1995. 309 p.

187. Trent N. Linguistic Coding of Evidentiality in Japanese Spoken Discourse and Japanese Politeness : Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate

School of the University of Texas at Austin in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. 1997. 471 p. URL : http://nobukotrent.net/NobukoTrentDissertation1997.pdf (дата звернення: 13.06.2015).

188. Tulving E., Donaldson W. Episodic and semantic memory. *Organization of memory*. New York, 1972. P. 381–403. URL : http://alicekim.ca/12.EpSem72.pdf (дата звернення 10.01.2017).

189. van der Auwera J., Plungian V. On modality's semantic map. *Linguistic Typology*. 1998. №2. P. 79–124.

190. Wiemer B. Lexical markers of evidentiality in Lithuanian. *Rivista di Linguistica. Evidentiality between lexicon and grammar*. 2007. №19 (1). 173–208.

191. Wiemer B. Particles, parentheticals, conjunctions and prepositions as evidentiality markers in contemporary Polish (A first exploratory study). *Studies in Polish Linguistics*. 2006. №3. P. 5–67. URL : http://www.academia.edu/3152430/ (дата звернення: 09.12.2014).

192. Wiemer B. Hearsay in European languages: toward an integrative account of grammatical and lexical marking. *Evidentiality in German : linguistic realization and regularities in grammaticalization*. Berlin – New York, 2010. P. 59–129.

193. Wierzbicka A. Lingua Mentalis. The Semantics of Natural Language. Sydney, 1980. 367 p.

194. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Oxford , 1996. 487 p.

195. Wierzbicka A. Volitive interjections. Cognitive interjections. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Australian National University, 2003. P. 292–301.

196. Willett T. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. *Studies in Language*. 1988. №12. P. 51–97.

197. Woodbury A. Interactions of tense and evidentiality: a study of Sherpa and English. *The Linguistic Coding of Epistemology*. 1986. P. 188–202.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андріяшик Р. Полтва : роман. Київ, 1989. 250 с.

2. Андрухович Ю. Дванадцять обручів : роман. Харків, 2013. 288 с.

3. Андрухович Ю. Московіада : роман жахів. Івано-Франківськ, 2000. 138 с.

4. Андрухович Ю. Рекреації. Львів, 2005.144 с.

5. Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. Харків, 2007. 478 с.

6. Багряний І. Людина біжить над прірвою. Київ, 2009. 320 с.

7. Багряний І. Огненне коло. Львів, 2006. 132 с.

8. Багряний І. Сад Гетсиманський : роман. Київ, 2001. 548 с.

9. Барка В. Жовтий князь. Харків, 2003. 304 с.

10. Батурин С. Леґенда. Харків, 2011. 311 с.

11. Бердник О. Подвиг Вайвасвати : фантастичні повісті та новели. Київ, 1967. 244 с.

12. Білий Д. Козацький Оберіг. Донецьк, 2005. 352 с.

13. Білик І. Золотий Ра : Геродотові історії у вільному переказі. Київ, 1989. 470 с.

14. Білик І. Меч Арея : роман. Київ, 1990. 448 с.

15. Білик І. Танго : роман. Київ, 1968. 256 с.

16. Близнець В. Звук павутинки : повість. Київ, 1970. 116 с.

17. Васильченко С. Олив’яний перстень : оповідання, повісті, казки та легенди. Київ, 2005. 383 с.

18. Винниченко В. Божки : твори. Том XIX. Київ, 1928. 371 с.

19. Винниченко В. Записки Кирпатого Мефістофеля. Харків, 2006. 382 с.

20. Винниченко В. Сонячна машина : роман. Київ, 1989. 619 с.

21. Винничук Ю. Легенди Львова. Львів, 1999. 256 с.

22. Винничук Ю. Танго смерті : роман . Харків, 2012. 379 с.

23. Вишня Остап Вибране. Харків, 1981. 304 с.

24. Вільчинський О. Криївка : повість. Харків, 2011. 220 с.

25. Вінграновський М. Северин Наливайко : роман. Київ, 1996. 366 с.

26. Головко А. Артем Гармаш. Київ, 1971. 768 с.

27. Головко А. Червона хустина : оповідання. Київ, 1958. 109 с.

28. Гончар О. Берег любові : роман. Київ, 1976. 228 с.

29. Гончар О. Людина і зброя : роман. Харків, 2007. 318 с.

30. Гончар О. Собор : роман. Київ, 1989. 270 с.

31. Гончар О. Твоя зоря : роман. Київ, 1988. 399 с.

32. Грінченко Б. Серед темної ночі; Під тихими вербами : повісті. Київ, 2014. 326 с.

33. Гуцало Є. Співуча колиска з верболозу : Окупаційні фрески. Київ, 1991. 284 с.

34. Дереш Л. Культ : роман. Львів, 2006. 208 с.

35. Дереш Л. Миротворець : повісті та оповідання. Львів, 2013. 196 с.

36. Дереш Л. Намір : роман. Харків, 2010. 272 с.

37. Дереш Л. Пісні про любов і вічність : збірка. Харків, 2014. 368 с.

38. Дереш Л. Трохи пітьми, або На краю світу. Харків, 2010. 288 с.

39. Деркачова О. Крамниця щастя та Кавові історії з “Кімбо” : роман. Брустурів, 2016. 128 с.

40. Дзюба М. Укриті небом. Івано-Франківськ, 2007. 240 с.

41. Дімаров А. На коні й під конем : повість. Харків, 2009. 319 с.

42. Донченко О. Карафуто : пригодницька повість. Київ, 1958. 194 с.

43. Дрозд В. Листя землі : роман. Київ, 1992. 559 с.

44. Дрозд В. Музей живого письменника, або моя довга дорога в ринок : повість-шоу. Київ, 1994. 203 с.

45. Єшкілєв В. Побачити Алькор : роман. Харків, 2011. 315 с.

46. Жадан С. Ворошиловград : роман. Харків, 2010. 442 с.

47. Жадан С. Месопотамія : збірник оповідань і віршів. Харків, 2014. 368 с.

48. Загребельний П. Диво : роман. Харків, 2002. 648 с.

49. Загребельний П. Переходимо до любові : роман. Київ, 1971. 204 с.

50. Зима О. День на роздуми : науково-фантастичний роман. Київ, 1987. 326 с.

51. Іваничук Р. Вогненні стовпи. Харків, 2009. 507 с.

52. Іваничук Р. Орда : історичний роман. Київ, 1994. 192 с.

53. Іваничук Р. Черлене вино. Манускрипт з вулиці Руської : романи. Харків, 2006. 381 с.

54. Іваничук Р. Четвертий вимір. Шрами на скалі : романи. Харків, 2007. 447 с.

55. Ільченко О. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця. Харків, 2009. 704 с.

56. Ірванець О. Сатирикон-XXI. Харків, 2011. 758 с.

57. Кідрук М. Мексиканські хронічки : роман. Харків, 2016. 256 с.

58. Кідрук М. Твердиня : роман. Харків, 2013. 592с.

59. Кобилянська О. Земля. Людина. Київ, 2006. 368 с.

60. Кобилянська О. Царівна : повість. Харків, 2008. 316 с.

61. Кокотюха А. Повний місяць : роман. Київ, 2015. 368 с.

62. Кокотюха А. Червоний : роман. Харків, 2013. 315 с.

63. Костенко Л. Записки українського самашедшого : роман. Київ, 2011. 416 с.

64. Костиря І. Вибрані твори у двох томах. Т. 2. Доля. Донецьк, 2006. 352 с.

65. Коцюбинський М. Fata morgana : збірник. Харків, 2017. 504 с.

66. Лис В. Діва Млинища : роман. Харків, 2016. 368 с.

67. Лис В. Століття Якова : роман . Харків, 2011. 240 с.

68. Люко Дашвар Рай. Центр. Харків, 2009. 272 с.

69. Малик В. Фірман султана. Харків, 2004. 464 с.

70. Мартович Л. Вибране : оповідання. Ужгород, 1982. 224 с.

71. Матіос М. Кулінарні фіґлі. Львів, 2009. 208 с.

72. Матіос М. Нація : проза. Львів, 2001. 216 с.

73. Матіос М. Солодка Даруся : драма на три життя. Львів, 2004. 176 с.

74. Мирний Панас Хіба ревуть воли, як ясла повні. Харків, 2012. 795 с.

75. Мирний Панас. Повія : повість. Київ, 1987. 350 с.

76. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб : роман. Харків, 2007. 415 с.

77. Мушкетик Ю. На брата брат : роман. Харків, 2007. 317 с.

78. Мушкетик Ю. Погоня. Прийдімо, вклонімося : роман. Київ, 1997. 440 с.

79. Нестайко В. Тореадори з Васюківки : трилогія про пригоди двох друзів. Київ, 2002. 437 с.

80. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я : повість. Харків, 2008. 351 с.

81. Павленко М. Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських. URL : http://i.ocvita.com.ua/doc/1119/index.html (дата звернення: 07.07.2016).

82. Пагутяк Г. Зачаровані музиканти : роман-феєрія. Київ, 2010. 224 с.

83. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля : роман. Київ, 2006. 336 с.

84. Пашковський Є. Безодня : роман. Львів, 2005. 268 с.

85. Прохасько Т. БотакЄ. Івано-Франківськ, 2010. 432 с.

86. Прохасько Т. Лексикон таємних знань. Львів, 2003. 147 с.

87. Прохасько Т. НепрОсті : есе . Івано-Франківськ, 2015. 158 с.

88. Процюк С. Бийся головою до стіни : психологічна проза. Луцьк, 2013. 200 с.

89. Процюк С. Канатохідці. Івано-Франківськ, 2007. 302 с.

90. Роздобудько І. Все, що я хотіла сьогодні. Харків, 2013. 240 с.

91. Роздобудько І. Ескорт у смерть : роман. Харків, 2007. 159 с.

92. Роздобудько І. Мерці. Львів, 2001. 212 с.

93. Роздобудько І. Останній діамант міледі : авантюрний детектив. Харків, 2006. 222 с.

94. Романчук Л. Чотири дороги назустріч. Книга третя. Тернопіль, 2006. 256 с.

95. Скляренко С. Святослав : роман. Харків, 2007. 670 с.

96. Сняданко Н. Амаркорд : романи, есей. Київ, 2012. 888 с.

97. Соколян М. Кодло : експерементальне дослідження. Київ, 2003. 200 с.

98. Соколян М. Херем : повість. Київ, 2007. 184 с.

99. Старицький М. Облога Буші : історична повість з часів Хмельниччини. Київ, 1992. 83 с.

100. Старицький М. Останні орли : історична повість із часів Гайдамаччини. Хмельницький, 1996. 671 с.

101. Талан С. Коли ти поруч. Харків, 2012. 320 с.

102. Талан С. Не вурдалаки. Харків, 2013. 304 с.

103. Талан С. Оголений нерв : роман. Харків, 2015. 544 с.

104. Тарасов В. Чеслав. В темряві сонця. Харків, 2013. 384 с.

105. Тендюк Л. Голова Дракона : повість. Київ, 1985. 237 с.

106. Тендюк Л. Експедиція “Гондвана” : пригодницька повість. Київ, 1989. 540 с.

107. Тендюк Л. Смерть в океані : повість та оповідання. Київ, 1990. 294 с.

108. Тулуб З. В степу безкраїм за Уралом. Київ – Париж – Дакар, 2013. 568 с

109. Тютюнник Г. Вир : роман. Київ, 1990. 512 с.

110. Тютюнник Г. Облога : вибрані твори. Київ, 2004. 832 с.

111. Франко І. Перехресні стежки : повість. Київ, 2007. 320 с.

112. Шевчук В. Око Прірви : роман. Київ, 1996. 197 с.

113. Шевчук В. Темна музика сосон; Сад житейський думок, трудів та почуттів. Київ, 2003. 450 с.

114. Шкляр В. Елементал : роман. Львів, 2001. 160 с.

115. Шкляр В. Залишенець.Чорний ворон : роман. Харків, 2009. 384 с.

116. Шкляр В. Ключ : роман. Львів, 2003. 208 с.

117. Шкляр В. Кров кажана : роман. Харків, 2013. 272 с.

118. Шкляр В. Маруся : роман. Харків, 2014. 320 с.

119. Шкляр В. Ностальгія : роман. Харків, 2014. 256 с.

120. Яновський Ю. Майстер корабля. Вершники. Донецьк, 2008. 352 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Список праць здобувача за темою дисертації:

1. Яслик В. І. Вираження евіденційного перцептивного модусу в структурі складнопідрядного з'ясувального речення з предикатами сенсорного сприйняття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)* : збірник наукових праць. Вінниця, 2015. Вип. 21. С. 115–120.

2. Яслик В. І. Евіденційна семантика перцептивності в українській мові: способи вираження. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 27–28 лютого 2018 р.). Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 98–99.

3. Яслик В. І. Евіденція в сучасній українській літературній мові: типологічний аспект. *Science and Education a New Dimension.* Philology. Budapest, 2016. № 107. С. 85–88.

4. Яслик В. І. Евіденція у з'ясувальному реченні: диктумно-модусний аспект (на матеріалі романів В. Шкляра). *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2015–2016. Вип. 44–45. С. 139–144.

5. Яслик В. І. *Мовляв (мов)* як засіб вираження евіденції. *Лінгвістичні студії :* збірник наукових праць Донецького національного університету. Вінниця : ДонНУ, 2016. Вип. 31. С. 26–30.

6. Яслик В. І. Предикатив *очевидно* як засіб вираження евіденції. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22–23 вересня 2017 р.). Одеса : Південноукраїнська організація "Центр філологічних досліджень", 2017. С. 28–30.

7. Яслик В. І. Типологія вставних компонентів з евіденційною семантикою в українській літературній мові. *Наукові записки Тернопільського*

національного педагогічного університету. Мовознавство. Тернопіль, 2014. Вип. ІІ (24). С. 303–308.

8. Яслик В. І. Чуже мовлення як засіб вираження евіденції. *Українознавчі студії.* Івано-Франківськ, 2014–2015. Вип. 15–16. С. 318–325.

Відомості про апробацію результатів дисертації

І. Міжнародні наукові конференції, семінари, симпозіуми:

1. XII Міжнародна наукова конференція “Семантика мови і тексту” (м. Івано-Франківськ, 2015, форма участі – очна).

2. Міжнародна наукова конференція “Urgent problems of philology and linguistics – 2016” (м. Будапешт, 2016, форма участі – заочна).

3. Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії” (м. Одеса, 2017, форма участі – заочна).

4. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція “Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії” (м. Переяслав-Хмельницький, 2018, форма участі – заочна).

ІІ. Всеукраїнські наукові конференції та семінари:

5. Всеукраїнська наукова конференція “Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки” (м. Тернопіль, 2014, форма участі – очна).

ІІІ. Засідання кафедри української мови ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ, протокол № 5 від 14 грудня 2017 р.).

ДОДАТОК Б

Глосарій евіденційних термінів та їхніх скорочень

Авторепортативність – повідомлення мовцем інформації, яку він продукує в момент мовлення або переповідає раніше сказану ним дослівно чи зі збереженням основного змісту.

Автоцитатив – 1. Синтаксична конструкція, що виражає зміст власних слів мовця в момент мовлення чи висловлених в іншому часопросторовому вимірі. 2. Цитатив першої особи, у якому суб'єкт-інформатор є суб'єктом-першоджерелом ($S_1 = S_2$).

Вставний компонент (ВК) – граматична одиниця, що становить слово, словосполучення чи речення, які функціонують у структурі головної предикативної конструкції для вираження джерела повідомлення.

Вторинна предикативна конструкція (ВПК) – граматична одиниця, яка структурно та семантично ускладнює основний предикативний центр речення додатковими компонентами, що утворилися в результаті синтаксичної компресії.

Джерело інформації – спосіб отримання інформації, який ідентифікує її походження – свідчення від інших осіб, власне сенсорне сприйняття, здогад, припущення тощо.

Евіденціал – див. *Евіденційний засіб.*

Евіденційна конструкція – синтаксична одиниця, облігаторними компонентами якої є інформаційна та власне евіденційна частини: повідомлюваний факт об'єктивної дійсності та вказівка на джерело інформації, виражена основною чи вторинною предикативною конструкцією.

Евіденційна сила – здатність мовних засобів виражати джерело інформації.

Евіденційна стратегія – прагматична спрямованість вказівки на джерело інформації, вираженої лексичними та синтаксичними засобами.

Евіденційна функція – функція вказівки на джерело інформації.

Евіденційна частка – частка, що виражає вербальне джерело інформації (стосовно частки *мовляв (мов)*).

Евіденційний засіб – *(евіденціал)* мовна одиниця лексичного та синтаксичного рівнів, концептуальною семантикою якої є позначення джерела інформації.

Евіденція – функціонально-семантична категорія, модусна семантика якої вказує на джерело інформації, репрезентоване комунікативно зумовленими засобами та способами вираження.

Загальний інституційний цитатив – синтаксична конструкція, в якій суб'єкт-першоджерело виражений множинними формами апелятивів на позначення найменувань установ, друкованих засобів, ЗМІ тощо.

З'ясувальне речення (ЗР) – конструкція, підрядна частина якої розкриває зміст головної частини речення.

Індивідуальний інституційний цитатив – синтаксична конструкція, в якій суб'єкт-першоджерело виражений визначеним апелятивом на позначення найменувань установ, друкованих засобів, ЗМІ тощо.

Інституційний цитатив (ІЦ) – синтаксична конструкція, в якій суб'єктом-першоджерелом є установи, друковані засоби, ЗМІ тощо.

Інферентив – синтаксична конструкція з інференційною семантикою.

Інференція – непряме безпосереднє отримання інформації, реалізоване за допомогою пресупозицій чи безпосереднього сенсорного сприйняття результатів події, на основі яких способом когнітивної діяльності отримано цілісний висновок про подію, переданий логічною пропозицією.

Колективний персональний цитатив – синтаксична конструкція, в якій передана інформація належить невизначеній кількості осіб, що сприймаються узагальнено.

Непряма евіденція – повідомлення про подію, очевидцем якої мовець не був, однак знає про неї з чужих слів чи власних логічних міркувань.

Непряма інференція логічний висновок про подію на основі загальних знань з досвіду.

Одноосібний персональний цитатив – синтаксична конструкція, в якій суб'єктом-першоджерелом є одна особа.

Онімний цитатив – синтаксична конструкція, в якій суб'єкт-першоджерело виражений власною назвою.

Персональний цитатив (ПЦ) – синтаксична конструкція із вказівкою на отримання інформації від осіб.

Перцептив – конструкція для вираження вказівки на сенсорне сприйняття зором, слухом, дотиком, смаком, нюхом.

Перцептивність – концептуалізація перцепції взаємопов'язаними мовними засобами лексичного та синтаксичного рівнів, що вказують на сенсорне сприйняття інформації.

Пряма евіденція – безпосередній спосіб отримання інформації за допомогою чуттєвого сприйняття: мовець був свідком події, про яку повідомляє.

Пряма інференція – логічний висновок за результатами сенсорного сприйняття не самої події, а її наслідків, ознак.

Репортатив – синтаксична конструкція, в якій передано повідомлення від зовнішнього джерела.

Репортативність – повідомлення інформації від зовнішнього джерела дослівно чи зі збереженням основного змісту.

Складнопідрядне безсполучникове речення (СПБР) – речення, у якому зв'язок між головною та підрядною частинами визначений валентністю предиката, оскільки сполучник не основний граматичний засіб зв'язку.

Суб'єкт-інформатор – мовець, вторинний суб'єкт мовлення, що ретранслює інформацію, отриману раніше від зовнішнього джерела.

Суб'єкт-першоджерело – первинний суб'єкт мовлення, інформацію якого переповідає суб'єкт-інформатор.

Функціонально-семантична категорія – система різнорівневих засобів, які взаємодіють для виконання визначених семантичних функцій [Бондарко 1984: 58].

Цитатив – синтаксична конструкція з прямим чи непрямим мовленням, основу якої формують дослівна та (або) недослівна інформація, отримана від зовнішнього джерела.

Чутки – 1. Джерело інформації, що позначає повідомлення, достовірність якого на момент поширення не встановлена через імплікованість і (або) неозначеність суб’єкта-першоджерела. 2. Конструкції з інформацією без покликання на визначений суб’єкт-першоджерело.